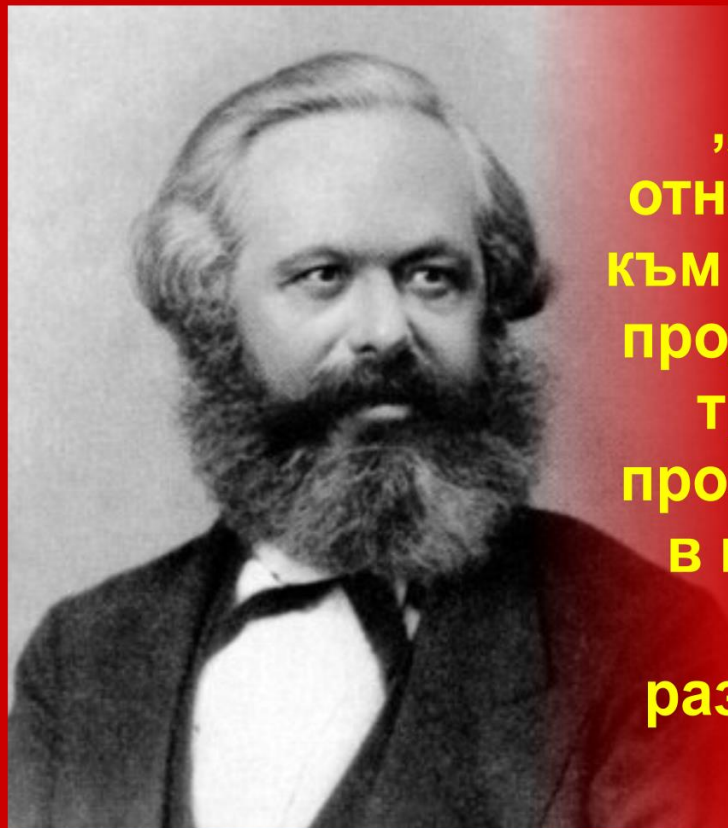

Карл Маркс

КАПИТАЛЪТ

ТОМ ПЪРВИ

Комунизъм
„Обществените
отношения на хората
към техния труд и към
продуктите на техния
труд тук остават
прозрачно ясни както
в производството,
тъй и в
разпределението...“

Карл Маркс

отдел първи
СТОКА И ПАРИ

Карл Маркс
КАПИТАЛЪТ
КРИТИКА НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ИКОНОМИЯ
ТОМ ПЪРВИ
ПРОЦЕСЪТ НА ПРОИЗВОДСТВО НА КАПИТАЛА
ОТДЕЛ ПЪРВИ
СТОКА И ПАРИ

СЪДЪРЖАНИЕ

Глава първа: Стоката ...стр. 5

- 1. Двата фактора на стоката: потребителна стойност и стойност ...стр. 5**
- 2. Двойк характер на въплътения в стоките труд ст.12**
- 3. Форма на стойността или разменната стойност с.19**
 - А. Проста, единична или случайна форма на стойността ...стр. 20**
 - 1) двата полюса на стойностния израз: относителна форма на стойността и еквивалентна форма ...стр. 20**
 - 2) относителната форма на стойността ...стр. 22**
 - а) съдържание на относителната форма на стойността ...стр. 22**
 - б) количествена определеност на относителната форма на стойността ...стр. 26**
 - 3) еквивалентната форма ...стр. 29**

4) проста форма на стойността в нейната цялост с.35

Б. Пълна или разгъната форма на стойността ...стр.39

1) разгънатата относителна форма на стойността с.39

2) отделната еквивалентна форма на стойността стр.40

3) недостатъци на пълната или разгънатата форма на стойността ...стр.40

В. Всеобщата форма на стойността ...стр.42

1) изменен характер на формата на стойността стр.42

2) отношение между развитието на относителната форма на стойността и развитието на еквивалентната форма ...стр.45

3) преход от всеобщата форма на стойността към паричната форма ...стр.47

Г. Парична форма на стойността ...стр.48

Д. Стоковият фетишизъм и неговата тайна ...стр.49

Глава втора: Процесът на размяната ...стр.62

Глава трета: Парите или стокното обръщение .71

1. Мярка на стойностите ...стр.71

2. Средство за обръщение ...стр.80

а) Метаморфозата на стоките ...стр.80

б) **Обръщението на парите** ...стр.93

в) **Монетата. Стойностният знак** ...стр.103

3. Пари ...стр.107

а) **Образуване на съкровища** ...стр.108

б) **Платежно средство** ...стр.113

в) **Световни пари** ...стр.119

* **БЕЛЕЖКИ (ПРЕПРАТКИ)** в книгоиздаване като „под линия“.

КЪМ ОБЩОТО СЪДЪРЖАНИЕ

Лекторът проф. Дейвид Харви (САЩ) от видеото ни води по „стъпките“ на Маркс: Първа глава от Първи том на „КАПИТАЛЪТ“ – СТОКАТА.

КЛИКНИ СНИМКАТА, ЗА ДА ГЛЕДАШ ЛЕКЦИЯТА ОНЛАЙН

(горе)

ГЛАВА ПЪРВА

СТОКАТА

1. Двата фактора на стоката: потребителна стойност и стойност (субстанция на стойността, величина на стойността)

Богатството на обществата, в които господства капиталистически начин на производство, се явява като „грамадно натрупване на стоки“, ***1** а отделната стока — като негова елементарна форма. Поради това нашето изследване започва с анализ на стоката.

Стоката е преди всичко външен предмет, нещо, което със своите свойства задоволява човешки потребности от някакъв вид. Природата на тези потребности, все едно дали те имат източник напр. стомаха или фантазията, никак не изменя същността на проблема. ***2** Тук не става дума и за това как даденото нещо задоволява човешката потребност: дали пряко, като средство за живот, т.е. като предмет за потребление, или по околен път, като средство за производство.

Всяко полезно нещо, като желязо, хартия и т.н., трябва да се разглежда от двояка гледна точка — откъм качество и количество. Всяко такова нещо е цялост от много свойства и затова може да бъде полезно откъм различни страни. Разкриването на тези различни страни, а следователно и на разнообразните начини на употреба на нещата, е дело на историческото развитие. ***3** Така е с намирането на обществени мерки за количеството на полезните предмети. Различието на стоковите мерки произлиза отчасти от различната природа на измерваните предмети, отчасти от ...**споразумение**.

Полезността на един предмет го прави потребителна стойност. ***4** Но тази полезност не виси във въздуха. Зависи от свойствата на стокото тяло, тя не съществува без него. Поради това самото стоково

тяло, напр. желязо, пшеница, диамант и т.н., е потребителна стойност или благо. Този характер на стокното тяло не зависи от това, дали присвояването от страна на човека на неговите потребителни свойства му струва много или малко труд. При разглеждане на потребителните стойности винаги се предполага тяхната количествена определеност, напр. една дузина часовници, един аршин платно, един тон желязо и т.н. Потребителните стойности на стоките дават материала за една специална научна дисциплина — стокознанието. ***5** Потребителната стойност се реализира само в потребяването или консумацията. Потребителните стойности съставят вещественото съдържание на богатството, каквато и да бъде неговата обществена форма. При тази обществена форма, която имаме да разглеждаме тук, те същевременно представляват и веществените носители на разменната стойност.

Разменната стойност се явява преди всичко като **количествено отношение**, като **пропорция**, в която потребителни стойности от един вид се разменят с потребителни стойности от друг вид ***6** — **отношение**, което постоянно се изменя с мястото и времето. Поради това разменната стойност изглежда като нещо случайно и чисто относително, така че една вътрешна, свойствена на стоката *разменна стойност* (*valeur intrinseque*) е *безсмислица*. ***7** Нека разгледаме това по-отблизо. Известна стока, напр. един квартал пшеница, се разменя срещу x боя за обуца, или y коприна, или z злато и т.н., с една дума — в най-разнообразни пропорции с други стоки. Следователно пшеницата има не една, а много разменни стойности. Но тъй както x боя за обуца, както и y коприна, z злато и т.н. са разменна стойност на един квартал пшеница, то x боя за обуца, y коприна, z злато трябва да са заменими една с друга или еднакви по величина разменни стойности. От което — *първо*, валидните разменни стойности на една стока изразяват едно и също. Но и, *второ*, че разменната стойност изобщо може да бъде само начин на изразяване, „**форма на**

проявление“ на някакво друго, различимо от нея съдържание.

Сега нека вземем две стоки, напр. пшеница и желязо. Каквото и да бъде тяхното разменно отношение, то винаги може да се изрази чрез едно уравнение, в което дадено количество пшеница се приравнява към някакво количество желязо, напр. 1 квартал пшеница = *a* центнера желязо. Какво означава това уравнение? Че нещо общо от една и съща величина съществува в две различни неща, в 1 квартал пшеница има *a* центнера желязо. Значи **и двете са равни поотделно на нещо трето**, което самò по себе си не е нито едното, нито другото. И така, всяко от тези две неща, доколкото то е разменна стойност, трябва да може да бъде сведено към това **трето**.

Един прост геометрически пример нека нагледно покаже това. Как се определят и сравняват **лицата** на всички фигури, ограничени от прави линии - към последните спадат и триъгълниците? А **лицето** на самият триъгълник се свежда до един израз, съвсем различен от неговата видима фигура, — половината от произведението на основата по височината (*отношение между две прави линии, които изразяват лицето на триъгълника. бг.ред*). Също така и разменните стойности на стоките трябва да бъдат сведени към нещо общо, от което те представляват по-големи или по-малки величини.

Това общо не може да бъде някое геометрично, физично, химично или някакво друго природно свойство на стоките. Техните телесни свойства изобщо могат да се имат предвид само доколкото те правят стоките полезни предмети, т.е. потребителни стойности. Но, от друга страна, тъкмо абстрахирането от техните потребителни стойности очевидно характеризира разменното отношение на стоките. В рамките на това отношение една потребителна стойност важи тъкмо толкова, колкото и всяка друга, стига да е налице в нужната **пропорция**. Или, както казва старият Барбон: „*Един вид стока е също тъй добър, както и другият, щом техните разменни стойности са еднакво големи. Между неща с еднаква разменна стойност няма различие*

или различимост.“*8 Като потребителни стойности стоките са преди всичко различни по качество; като разменни стойности те могат да бъдат различни само по количество, значи не съдържат нито атом потребителна стойност.

Ако оставим настрана потребителната стойност на стоковите тела, ще им остане само едно свойство — това, че те са **продукти на труда**. Но и продуктът на труда вече е променен в нашите ръце. Щом се абстрахираме от неговата потребителна стойност, ние се абстрахираме и от телесните съставни части и форми, които го правят потребителна стойност. Той не е вече маса, или къща, или прежда, или друг някакъв полезен предмет. Всички негови сетивни свойства са заличени. Той вече не е и продукт на столарския, зидарския, предачния или друг някой определен производствен труд. Заедно с полезния характер на продуктите на труда изчезва и полезният характер на възпътения в тях труд, значи изчезват и различните конкретни форми на тези видове труд: те вече не се различават един от друг, а всички са сведени към **еднакъв човешки труд**, към абстрактен човешки труд (до вложена енергия. бг.ред.).

Да разгледаме сега онова, което остана от продуктите на труда. От тях не остана нищо освен една еднообразна прозрачна предметност, една проста безформена маса от неразличим човешки труд, т.е. от изразходване на човешка **работна сила** без оглед на формата на нейното изразходване. Тези неща изразяват вече само това, че при тяхното произвеждане е изразходвана човешка работна **сила**, че в тях е натрупан човешки труд. Като кристали на тази обща за всички тях обществена субстанция те са стойности — СТОКОВИ СТОЙНОСТИ.

В самото разменно отношение на стоките тяхната разменна стойност ни се явяваше като нещо съвсем независимо от техните потребителни стойности. И ако ние действително се абстрахираме от потребителната стойност на продуктите на труда, ще получим тяхната стойност, както току-що я определихме. Така че онова общо, което се из-

разява в разменното отношение или в разменната стойност на стоките, е тяхната стойност. По-нататъшното изследване ще ни върне пак до разменната стойност като необходимия начин на изразяване или **форма** на проява на стойността, която обаче засега трябва да се разглежда независимо от тази форма.

Дадена потребителна стойност или благо има, значи, стойност само защото в нея е предметен или материализиран абстрактен човешки труд. Но как да се измери величината на нейната стойност? Чрез количеството на съдържащата се в нея „субстанция, създаваща стойност“, чрез количеството на труда. Самото количество на труда се измерва с неговото **времетраене**, а **работното време** пък има своя мащаб в определени откъси от време, час, ден и т.н.

Щом като стойността на стоката се определя чрез количество труд, изразходвано през време на нейното производство, би могло да изглежда, че колкото човек е по-мързелив или по-несръчен, толкова по-голяма стойност има неговата стока, понеже толкова повече време му трябва, за да я изработи. Само че трудът, който образува субстанцията на стойностите, е еднакъв човешки труд, е изразходване на една и съща човешка **сила**. **Целокупната работна сила** на обществото, която се изразява в стойностите на стоковия свят, важи тук като една и съща работна сила, макар че се състои от безбройно множество индивидуални работни сили. Всяка една от тези индивидуални работни сили представлява същата човешка работна сила, както и всички други, доколкото тя носи характер на една обществена средна работна сила и действа като обществена средна работна сила, значи употребява за произвеждането на някоя стока само средно-необходимото или общественено-необходимото работно време. Обществено-необходимо работно време е онова работно време, което, при съществуващите нормални за дадено общество условия на производството и при общественено средна степен на умение и интензивност на труда, е необходимо за изработване на някоя потребителна стойност. Напр. след въвеждане на парния тъкачен стан в Англия е

бил достатъчен може би само половината от предишния труд за преработката на известно количество прежда в тъкан. Английският ръчен тъкач в действителност и след това за тази преработка е имал нужда от същото работно време, както и по-преди, но продуктът на неговия индивидуален работен час вече е представлявал само половин обществен работен час и затова е спаднал на половината от предишната си стойност.

Значи само количеството на общественно-необходимия труд или общественно-необходимото работно време за произвеждане на една потребителна стойност определя величината на нейната стойност. ***9** Отделната стока тук изобщо се взема като **среден екземпляр** от своя вид. ***10** Затова стойността на стоки, в които се съдържат еднакви количества труд или които могат да бъдат произведени за едно и също работно време, е една и съща по величина. Стойността на една стока се отнася към стойността на всяка друга стока, както работното време, необходимо за произвеждане на едната стока, се отнася към работното време, необходимо за произвеждане на другата. „Като стойности всички стоки са само определени количества от кристализирано работно време.“ ***11**

Величината на стойността на една стока щеше да бъде значи постоянна, ако необходимото за нейното произвеждане работно време оставаше постоянно. Но то се променя заедно с всяка промяна в производителната сила на труда. Производителната сила на труда се определя от разнообразни условия, между другото — от средното равнище на сръчността на работниците, от степента на развитието на науката и на нейната технологична приложимост, от обществената комбинация на производствения процес, от широтата и ефективността на средствата за производство и от природните условия. Едно и също количество труд се съдържа напр. в 8 бушели пшеница при плодородна година и в само 4 бушели — при неплодородна. Едно и също количество труд дава повече метал в богати рудници отколкото

в бедни и т.н. Диаманти се срещат рядко в земната кора и затова намирането им струва средно много труд. Следователно те в малък обем възплътяват много труд. Джейкъб се съмнява дали златото някога е изплатило своята пълна стойност. Това важи още повече за диамантите. Според Ешвеге до 1823 г. целият осемдесетгодишен добив от бразилските диамантени мини още не е достигнал цената на средното годишно производство на бразилските захарни или кафејни плантации за време от година и половина, макар първият да представлявал много повече труд, следователно повече стойност. При по-богати мини същото количество труд щеше да се изрази в повече диаманти и стойността им щеше да спадне. Ако се постигне превръщането с малко труд на въглена в диаманти, стойността им може да падне по-долу от тази на керемидите. Изобщо: колкото по-голяма е производителната сила на труда (*въоръжен с технологии и благоприятни условия. бг.ред.*), толкова по-малко е работното време, необходимо за произвеждане на даден предмет, толкова по-малка е кристализираната в него маса на труда, толкова по-малка е неговата стойност. Напротив, колкото по-малка е производителната сила на труда, толкова по-голямо е работното време, необходимо за произвеждане на даден артикул, толкова по-голяма е неговата стойност. Следователно

$x = \frac{a}{b}$ величината на стойността на дадена стока се изменя следователно право пропорционално на количеството работно време и обратно пропорционално на производителната сила на осъществяващия се в нея труд.

*т.е. вляво е изразено математическо ОТНОШЕНИЕ, където търсената стойност е **x**, работното време - **a**, а производителната сила - **b**, т.е. марксизмът борави с измерими, контролирани физически величини (наука), а не с празна идеология като защитниците на капитализма и на неговите мутации - бг.ред.)*

Един предмет може да бъде потребителна стойност, без да бъде стойност. Такъв е случаят, когато полезността му за човека не се

дължи на труд. Такива са: въздухът, девствената почва, естествените ливади, самораслите гори и т.н. Дадено нещо може да бъде полезно и да бъде продукт на човешки труд, без да бъде стока. Който със своя продукт задоволява свои собствени потребности — той, наистина, създава потребителна стойност, но не и стока. За да произведе стока, той трябва да произведе не само потребителна стойност, но потребителна стойност за други, обществена потребителна стойност. (И не само просто за други. Средновековният селянин е произвеждал жито, от което давал данък на феодалния господар и десятък на попа. Но житото нито като данък, нито като десятък не е ставало стока от това, че е било произвеждано за други. За да стане стока, продуктът трябва чрез размяна да достигне до онова лице, на което той служи като потребителна стойност.)*11a

Най-сетне, нито един предмет не може да бъде стойност, без да бъде предмет за потребление. Ако той е безполезен, то и съдържащият се в него труд е безполезен, не се смята за труд и затова не създава никаква стойност.

(горе)

2. Двояк характер на въплътения в стоките труд

Първоначално стоката се явяваше пред нас като нещо двояко — като потребителна стойност и разменна стойност. По-после се оказа, че и трудът, доколкото той е изразен в стойност, не притежава вече ония признаци, които той има в качеството му на производител на потребителни стойности. Тази двояка природа на съдържащия се в стоката труд за пръв път е критически доказана от мен.*12 Понеже този въпрос е отправната точка, около която се върти разбирането на политическата икономия, тук той ще трябва да бъде осветлен поотблизо.

Да вземем две стоки, напр. едно палто и 10 аршина платно. Нека стойността на палтото да е двойно по-голяма от стойността на плат-

ното, така че ако 10 аршина платно = C [стойност], то палтото = $2C$.

Палтото е потребителна стойност, която задоволява една особена потребност. За неговото изработване е нужен особен вид производителна дейност. Тя се определя от нейната цел, начин на действие, предмет, средства и резултат. Трудът, чиято полезност по този начин се изразява в потребителната стойност на неговия продукт или в това, че неговият продукт е потребителна стойност, ние наричаме просто полезен труд. От тази гледна точка трудът винаги се разглежда с оглед на неговия полезен ефект.

Както палтото и платното са качествено различни потребителни стойности, също тъй качествено различен е и трудът, който ги произвежда — шивачество и тъкачество. Ако тези два предмета не бяха качествено различни потребителни стойности, а оттам и продукти на качествено различни видове полезен труд, тогава те изобщо не биха могли да си противостоят един на друг като стоки. Палто не се разменя за палто, дадена потребителна стойност не се разменя за същата потребителна стойност.

В съвкупността на разнообразните потребителни стойности или стокови тела се проявява една съвкупност от различни видове полезен труд, също така разнообразен по род, вид, семейство, подвид, разновидност, т.е. едно обществено разделение на труда. То е условие за съществуване на стоковото производство, макар че, наопаки, стоковото производство не е условие за съществуването на общественото разделение на труда. В староиндийската община трудът е обществено разделен, при все че продуктите му не стават стоки. Или да вземем един по-близък пример: във всяка фабрика трудът е системно разделен, но това разделение не се дължи на това, че работниците си разменят своите индивидуални продукти. Само продуктите на самостоятелни и независими един от друг видове частен труд противостоят едни на други като стоки.

И така, видяхме: в потребителната стойност на всяка стока се съдържа определена, целесъобразно-производствена дейност или полезен труд. Потребителни стойности не могат да противостоят едни на други като стоки, ако в тях не се съдържат качествено различни видове полезен труд. В общество, чиито продукти общо взето приемат формата на стока, т.е. в общество от стокопроизводители, тази качествена разлика между видовете полезен труд, практикувани независимо един от друг като частни операции на самостоятелни производители, се развива в много сложна система, в обществено разделение на труда.

Впрочем на самото палто е безразлично дали ще го носи шивачът или клиентът. И в двата случая то служи като потребителна стойност. Също така и отношението между палтото и труда, който го е произвел, не се изменя само по себе си от това, че шивачеството става отделна професия, самостоятелна брънка в общественото разделение на труда. Там, където е бил принуден да се облича, човек е шил дрехи цели хилядолетия, преди да стане шивач един отделен човек. Но съществуването на палтото, на платното или на който и да било друг предмет от материалното богатство, който не се получава направо готов от природата, винаги се е дължало на някоя специална, целесъобразно-производствена дейност, която приготвя отделни природни материали към отделни човешки потребности. Затова трудът, като създател на потребителни стойности, като полезен труд, е независимо от всички обществени форми условие за съществуване на човека, вечна природна необходимост, за да се осъществи обмяна на веществата между човек и природа, а значи — и човешкият живот.

Потребителните стойности палто, платно и т.н., накъсо — стоковите тела, са съединение на два елемента — природна материя и труд. Ако извадим общия сбор на всички различни видове полезен труд, които се съдържат в палтото, платното и т.н., все пак винаги ще остане някакъв материален *субстрат* [основа, вещество], който е налице по природа и без намеса на човека. В своето производство човек може да постъпва само така, както постъпва самата природа, т.е. са-

мо да изменя формите на материята. ***13** Дори нещо повече. В същия този труд на преоформяне човек непрекъснато е подкрепян от силите на природата. Така че трудът не е единственият източник на произвежданите от него потребителни стойности, на материалното богатство. *Трудът е бащата на това богатство*, както казва Уилям Пети, *а земята е негова майка*.

Нека преминем сега **от стоката**, като предмет за потребление, **към стоковата стойност**.

Според нашата предпоставка палтото има двойно по-голяма стойност от платното. Това обаче е само количествена разлика, която, засега още не ни интересува. Затова нека припомним, че ако стойността на едно палто е двойно по-голяма от стойността на 10 аршина платно, то 20 аршина платно имат същата величина на стойността, каквато има едно палто. Като стойности, палтото и платното са предмети от еднаква субстанция, обективни изрази на еднороден труд. Но шивачеството и тъкачеството са качествено различни видове труд. Ала има такива обществени условия, при които един и същ човек последователно тъче и шие, така че тези два различни вида труд са само разновидности на труда на един и същ индивид и още не са отделни, определени функции на различни индивиди — точно тъй, както палтото, което нашият шивач ушива днес, и панталоните, които той ще шие утре, са само вариации на един и същ индивидуален труд. Освен това, наблюдението учи, че в нашето, капиталистическо общество, според променящата се посока в търсенето на труда, дадена част от човешкия труд последователно се отправя ту във форма на шивачество, ту във форма на тъкачество. Тази промяна на формата на труда може и да не става без търкания, обаче тя трябва да става. Ако се абстрахираме от определеността на производствената дейност, а следователно и от полезния характер на труда, от него ще остане само това, че той е изразходване на човешка работна сила. Шивачеството и тъкачеството, макар и да са качествено различни видо-

ве производствена дейност, и двете са производствено изразходване на човешки мозък, мускули, нерви, ръце и т.н., и в този смисъл и двете са човешки труд. Те са само две различни **форми** за изразходване на човешка работна сила. Разбира се, самата човешка работна сила трябва да бъде повече или по-малко развита, за да може да бъде изразходвана в тая или оная форма. Но стойността на стоката представлява просто човешки труд, изразходване на човешки труд изобщо. И както в буржоазното общество генералът или банкерът играят важна роля, а, обратно, просто човекът — твърде жалка роля, ***14** — така е работата и при човешкия труд. Той е изразходване на проста работна сила, с която, средно взето, разполага физическият организъм на всеки обикновен човек, без някаква особена подготовка. **Простият среден труд**, наистина, променя своя характер в различните страни и в различните културни епохи, но е налице във всяко съществуващо общество. По-сложният труд е само повдигнат в степен, или по-скоро умножен прост труд, така че по-малко количество сложен труд се равнява на по-голямо количество прост труд. Опитът показва, че такова свеждане постоянно се извършва. Една стока може да бъде продукт на най-сложен, труд, но нейната **стойност** я прави равна на продукта на простия труд и, значи, самата стойност представлява само определено количество прост труд. ***15** Различните пропорции, в които разните видове труд се свеждат към прост труд, като тяхна единица-мярка, се установяват от един обществен процес зад гърба на производителите и затова им се струват като установени от обичая. За опростяване, в по-нататъшното изследване ще разглеждаме всеки вид работна сила направо като проста работна сила, с което просто ще спестим труда за свеждането.

И също както в стойностите палто и платно изчезват различията между техните потребителни стойности, така и в труда, който е изразен в тези стойности, изчезват различията между неговите полезни форми — шивачество и тъкачество. Както потребителните стойности палто и платно са съединения на целесъобразни, производствени

видове дейност с плат и прежда — докато пък стойностите палто и платно са само безформена маса труд, — също така и съдържащите се в тези стойности видове труд се вземат не по тяхното производствено отношение спрямо плата и преждата, а само като изразходване на човешка работна сила. Шивачеството и тъкачеството са образувачи елементи на потребителните стойности палто и платно именно благодарение на своите различни качества; а субстанцията на стойността на палтото и на стойността на платното те са само доколкото е абстрахирано тяхното особено качество и доколкото и двете притежават еднакво качество, качеството на човешки труд.

Палто и платно обаче не са само стойности изобщо, а стойности с определена величина и, както приехме, палтото струва двойно повече отколкото 10 аршина платно. Откъде е тази разлика във величината на стойностите им? Оттам, че платното съдържа само половината от труда, който се съдържа в палтото, така че за произвеждане на последното трябва да се изразходва работна сила през двойно повече време отколкото за произвеждане на първото.

Така че ако с оглед на потребителната стойност съдържащият се в стоката труд важи само **качествено**, то, след като той вече бъде сведен към човешки труд без други качества, той, с оглед на **величината** на стойността, важи само **количествено**. В първия случай става въпрос за това, как и какво произвежда трудът, във втория случай — за това, колко е бил трудът, за неговото времетраене. Тъй като величината на стойността на дадена стока изразява само количеството на съдържащия се в нея труд, стоките, взети в определени пропорции, трябва да имат винаги еднакво големи стойности (*Т.е. всяка част от всички разделени на пропорции стоки има еднаква стойност с всяка друга част от всички пропорции. В превода имаше грешка, която твърдеше, че не пропорциите, а стоките имат еднакви стойности. Която глупост Маркс не може да изрече. Това разбрахме, след като сравним превода с английския вариант. бг.ред.*).

Ако напр. производителната сила на всички видове полезен труд, не-

обходими за произвеждане на едно палто, остане неизменна, то величината на стойността на палтата расте само с тяхното собствено количество. Ако едно палто представлява x работни дни, то две палта представляват $2x$ работни дни, и т.н. Но да приемем, че трудът, необходим за произвеждане на едно палто, се увеличи два пъти или се намали наполовина. В първия случай стойността на едно палто ще бъде колкото е била по-преди стойността на две палта, а във втория — стойността на две палта ще бъде колкото е била по-преди стойността на само едно палто, макар че и в двата случая едно палто задоволява същите потребности както и преди и че съдържащият се в него полезен труд си остава еднакво доброкачествен. Но количеството на труда, изразходван за неговото произвеждане, се е променило.

Едно по-голямо количество потребителни стойности съставя само по себе си по-голямо материално богатство, две палта са повече от едно. С две палта могат да се облекат двама души, с едно — само един човек, и т.н. И все пак на нарастващата маса на материалното богатство може да отговаря едно същевременно спадане на величината на неговата стойност. Това противоположно движение произтича от двоякия характер на труда. Естествено, производителната сила винаги е производителна сила на полезен, конкретен труд и действително определя само степента на въздействието на целесъобразната производителна дейност в даден период от време. Поради това полезният труд става по-изобилен или по-оскъден източник на продукти, право пропорционално с нарастването или намаляването на неговата производителна сила. Напротив, една промяна в производителната сила сама по себе си никак не засяга труда, изразен в стойността. Тъй като производителната сила принадлежи на конкретната полезна форма на труда, тя, естествено, не може вече да засяга труда, когато се абстрахираме от неговата конкретна, полезна форма. Поради това един и същ труд в еднакви периоди от време винаги създава стойности от еднаква величина, както и да се изменя производителната сила. Но в същия период от време той доставя различни количества

потребителни стойности, — повече, когато производителната сила расте, по-малко — когато тя спада. Така че същата промяна на производителната сила, която увеличава плодотворността на труда, а оттам и масата на произвежданите от него потребителни стойности, намалява величината на стойността на цялата тази увеличена маса, ако съкрати работното време, необходимо за нейното произвеждане. И обратно.

Всеки труд е, от една страна, изразходване на човешка работна **сила** във физиологичен смисъл и в това си качество на еднакъв човешки или абстрактен човешки труд той създава стоквата стойност. Но от друга страна всеки труд е изразходване на човешка работна сила в особена целесъобразна форма и в това си качество на конкретен, полезен труд той произвежда потребителни стойности. ***16**

([горе](#))

3. Формата на стойността или разменната стойност

Стоките се явяват на бял свят във формата на потребителни стойности или стокови тела, като желязо, платно, пшеница и т.н. Това е тяхната доморасла, натурална форма. Но те са стоки само защото са нещо двойко, предмети за употреба и в същото време — носители на стойност. Поради това те се явяват като стоки или имат формата на стоки само доколкото имат двойна форма — натурална форма и стойностна форма.

Стойностната субстанция на стоките се различава от лейди [Куикли*](#) по това, че човек не знае къде да я хване. В права противоположност на сетивно грубата предметност на стоковите тела, в тяхната стойностна субстанция не влиза нито атом материя. Затова ние можем да въртим и сучем отделна стока накъдето си искаме — като стойностно нещо тя си остава неуловима. Но ако си спомним, че стоките имат стойностна субстанция само доколкото са израз на една и съща обществена единица, на човешкия труд, че тяхната стойностна субс-

танция, значи, е чисто обществена — то от само себе си се разбира, че тя може да се прояви само в общественото отношение на една стока към друга. И наистина, за да открием следата на скритата в стоките стойност, ние изхождахме от тяхната разменна стойност или от тяхното разменно отношение. Сега трябва пак да се върнем назад към тази форма на проява на стойността.

[* Вдовицата Куйкли — лице във „Веселите жени от Уиндзор“ от Шекспир. — Ред.]

Всеки знае, дори ако той нищо друго не знае, че стоките имат своя обща стойностна форма, рязко контрастираща с пъстрите натурални форми на техните потребителни стойности — паричната форма. Но на нас ни предстои да извършим нещо, което буржоазната политическа икономия дори не се е опитвала да извърши, а именно — да издирим генезиса (*произход и развитие. бг.ред.*) на тази парична форма, следователно да проследим развитието на стойностния израз, който се съдържа в стойностното отношение на стоките, от неговия най-прост и най-незабележим образ до ослепителната парична форма. А с това изчезва и загадката около парите.

Най-простото стойностно отношение е, очевидно, стойностното отношение на една стока към една единствена разнородна стока, безразлично коя е тя. Поради това стойностното **отношение** на две стоки представлява най-простият стойностен израз на една стока.

(горе)

А. Проста, единична или случайна форма на стойността

x от стоката $A = y$ от стоката B , или: x от стоката A е равностойна на y от стоката B (20 аршина платно = 1 палто, или: 20 аршина платно са равностойни на едно палто).

1. Двата полюса на стойностния израз: относителна форма на стойността и еквивалентна форма

Тайната на всяка стойностна форма се крие в тази проста форма на стойността. Поради това нейният анализ представлява същинската трудност.

Две разнородни стоки *A* и *B*, в нашия пример — платно и палто, явно играят тук две различни роли. Платното изразява своята стойност в палтото, а палтото служи за материал на този стойностен израз. Първата стока играе активна роля, а втората — пасивна. Стойността на първата стока е изразена като *относителна* стойност или се намира във форма на относителна стойност. Втората стока функционира като *еквивалент* [*равностойност*] или се намира в еквивалентна форма.

Относителната форма на стойността и еквивалентната форма са моменти, които принадлежат един към друг, взаимно зависими са и са неразделни, но същевременно са взаимно изключващи се или противоположни крайности, т.е. полюси на един и същ израз на стойността; те винаги се разпределят между различните стоки, които стойностният израз поставя във взаимна връзка. Аз не мога например да изразя стойността на платното в платно. **20 аршина платно = 20 аршина платно** — това не е никакъв израз на стойността. Това равенство, напротив, показва, че 20 аршина платно не са нищо друго освен 20 аршина платно, определено количество от потребителния предмет платно. Следователно стойността на платното може да бъде изразена само относително, т.е. в друга стока. Поради това относителната форма на стойността на платното предпоставя, че някоя друга стока се намира в еквивалентна форма спрямо нея. От друга страна, тази друга стока, която фигурира като еквивалент, не може същевременно да се намира и в относителна стойностна форма. Не тя сама изразява своята стойност. Тя само доставя материал за изразяване на стойността на друга стока.

Разбира се, изразът: **20 аршина платно = 1 палто** или 20 аршина

платно са равностойни на **едно палто**, съдържа в себе си и обратното отношение: **1 палто = 20 аршина платно** или 1 палто е равностойно на **20 аршина платно**. Но в такъв случай аз, за да изразя относително стойността на палтото, трябва да преобърна уравнението — а щом направя това, платното става еквивалент вместо палтото. Следователно една и съща стока не може в един и същ стойностен израз да се явява същевременно в двете форми. Напротив, те полярно се изключват.

И така, дали една стока се намира в относителна форма на стойността или в противоположната ѝ еквивалентна форма — това зависи изключително от мястото, което тя заема всеки път в стойностния израз, т.е. зависи от това, дали тя е стока, стойността на която се изразява, или стока, чрез която се изразява стойността.

([горе](#))

2. Относителната форма на стойността

а) Съдържание на относителната форма на стойността

За да намерим по какъв начин простият стойностен израз на една стока се съдържа в стойностното отношение между две стоки, трябва най-напред да разгледаме това отношение съвсем независимо от неговата количествена страна. В повечето случаи постъпват тъкмо наопаки и в стойностното отношение виждат само пропорцията, в която са приравнени определени количества от два различни вида стоки. Изпускат предвид, че величините на различни предмети стават количествено сравними едва след като бъдат сведени към едно и също нещо. Само като изрази на едно и също нещо те са едноименни, а затова и съизмерими величини ***17**.

Все едно дали **20 аршина платно = на 1 палто** или = **на 20** или = **на x палта**, т.е. дали дадено количество платно е равностойно на много или малко палта — всяка такава пропорция винаги включва в себе си това, че платното и палтата, като величини на стойността, са изрази

на една и съща единица, са неща от една и съща природа. **Платно = палто** е основата на това уравнение.

Но двете качествено приравнени стоки не играят една и съща роля. Само стойността на платното е изразена. И то как? Чрез неговото отнасяне към палтото като към негов „еквивалент“, като към нещо разменимо с него. В това отношение палтото фигурира само като форма на съществуване на стойността, като стойностно нещо, защото само като такова то е същото нещо, каквото е платното. От друга страна тук се проявява или получава самостоеен израз собственото стойностно битие на платното, защото само като стойност то има отношение към палтото като към нещо равностойно, като към нещо разменимо с него. Така, маслената киселина и **пропилният формиат** на мравчената киселина са различни тела. Но и двете са съставени от едни и същи химически вещества — от въглерод (**C**), водород (**H**) и кислород (**O**), и то дори в еднакъв процентен състав, а именно $C_4H_8O_2$. И ако пропилният формиат бъде приравнен към маслената киселина, тогава в това отношение, първо, пропилният формиат би фигурирал само като форма на съществуване на $C_4H_8O_2$ и, второ, с това би се изразило, че и маслената киселина се състои от $C_4H_8O_2$. Чрез приравняване на **пропилния формиат** към маслената киселина, следователно, ще бъде изразена тяхната химическа субстанция, за разлика от тяхната физическа форма.

Когато казваме: като стойности стоките са просто безформен човешки труд, нашият анализ ги свежда към една абстрактна стойност, но не им придава никаква друга стойностна форма, различна от техните натурални форми. Другояче стои работата със стойностното отношение на една стока към друга. Нейният стойностен характер тук изпъква чрез нейното собствено отношение към другата стока. Например, като се приравни палтото, като стойностно нещо, към платното — с това и съдържащият се в палтото труд се изразява чрез труда, който се съдържа в платното. Наистина, шивачеството, което произвежда

палтото, е конкретен труд, различен от тъкачеството, което произвежда платното. Но изразяването на шивачеството чрез тъкачеството фактически го свежда към действително еднаквото в двата вида труд, към техния общ характер на човешки труд. И тъй, по тоя околен път е изразено, че и тъкачеството, доколкото то тъче стойност, по никакви признаци не се различава от шивачеството, значи е абстрактен човешки труд. Само изразяването на еквивалентността на разнородните стоки като фактически свежда различните видове труд, който се съдържа в разнородните стоки, към тяхното общо съдържание (към човешки труд изобщо), открива специфичния характер на **труда като създател на стойността.** [*17a](#)

Но не е достатъчно да се изрази само специфичният характер на оня труд, от който се състои стойността на платното. Човешката работна сила в текущо състояние или човешкият труд, създава стойност, но сам трудът не е стойност. Той става стойност само в застинало състояние, в предметна форма. За да изразим стойността на платното като безформен човешки труд, трябва да я изразим като „предметност“, веществено различна от самото платно и обща едновременно на него и на друга стока. Тази задача вече е решена.

В стойностното отношение с платното палтото се взема като качествено равно с него, като нещо от една и съща природа, тъй като палтото е стойност. Значи, тук палтото фигурира като нещо, в което се проявява стойността или което в своята сетивна, натурална форма представлява стойност. Само че палтото, тялото на стоката-палто, е само потребителна стойност. Едно палто също така малко изразява стойност, както и който и да било къс от платното. Това доказва само, че вътре в стойностното отношение към платното палтото значи повече отколкото вън от него, също както някои хора значат повече в обшити със злато мундири отколкото вън от тях.

В производството на палтото фактически, във формата на шивачество, е изразходвана човешка работна сила. В него значи е натрупан

човешки труд. Откъм тази страна палтото е „носител на стойност”, макар че това му свойство не прозира дори и през най-рядката му тъкан. И в стойностното отношение към платното палтото фигурира само откъм тази си страна, т.е. като въплътена стойност, като тяло на стойността. Въпреки че палтото се явява в закопчан вид, платното е узнало в него сродната, прекрасна стойностна душа. Но палтото не може да представлява стойност по отношение на платното, ако същевременно стойността не приеме за платното формата на палто. Така, индивидът **A** не може да се държи към индивида **B** като към величество, ако за **A** величеството не приеме същевременно и телесния вид на **B**, и затова чертите на лицето, косата и много други неща се променят заедно с всяка смяна на владетеля на една страна.

Значи, в стойностното отношение, в което палтото образува еквивалент на платното, формата на палтото важи като стойностна форма. По този начин стойността на стоката платно се изразява в тялото на стоката палто, стойността на една стока — в потребителната стойност на друга стока. Като потребителна стойност платното е нещо очевидно различно от палтото, но като стойност то е „нещо, разглеждано по същия начин като палтото“ и затова изглежда като палто. По този начин платното получава една стойностна форма, различна от неговата натурална форма. Неговото стойностно битие се проявява в неговото равноправие (*подобие. бг.ред.*) с палтото, също както овчата природа на християнина се проявява в неговото подобие на божия агнец.

Както виждаме, всичко онова, което ни бе казал по-преди анализът на стоковата стойност, ни го казва и самото платно, щом то влезе в сношение с друга стока, с палтото. Само че то открива своите мисли на единствено достъпния му език, на стоковия език. За да каже, че трудът, в неговото абстрактно качество на човешки труд, образува своята собствена стойност, платното казва, че палтото, доколкото то се

изразява чрез него, т.е. доколкото е стойност, се състои от същия труд както и самото платно. За да каже, че неговата възвишена стойност на предметност е различна от неговото кораво платнено тяло, платното казва, че стойността има вид на палто и че затова само платното, като стойностно нещо, прилича на палтото, както едно яйце прилича на друго. Впрочем и стоковият език — освен еврейският — има още много други повече или по-малко правилни наречия. Така например немското „*Wertsein*” [*стойностно битие*] не изразява тъй сполучливо, както романският глагол *valere, valer, valoir*, положението, че приравняването на стоката **Б** към стоката **А** е израз на стойността на самата стока **А**. *Париж си струва една литургия!*

И тъй, чрез стойностното отношение натуралната форма на стоката **Б** става стойностна форма на стоката **А**, или тялото на стоката **Б** става огледало за стойността на стоката **А**. *18 Стоката **А**, като се отнася към стоката **Б** като към стойностно тяло, като към материализация на човешки труд, превръща потребителната стойност **Б** в материал за изразяване на своята собствена стойност. Стойността на стоката **А**, изразена по такъв начин в потребителната стойност на стоката **Б**, притежава формата на относителна стойност.

(горе)

б) Количествена определеност на относителната форма на стойността

Всяка стока, чиято стойност трябва да бъде изразена, е консумативен предмет, даден в известно количество, например — 15 шефели пшеница, 100 фунта кафе и т.н. Това дадено количество стока съдържа в себе си определено количество човешки труд. Значи стойностната форма трябва да изразява не само стойност изобщо, но количествено определена стойност или величина на стойността. Затова в стойностното отношение на стоката **А** към стоката **Б** (на платното към

палтото), става не само качествено изразяване на стоката палто, като стойностно тяло изобщо, към платното, но и определено количество от стойностното тяло, от еквивалента, напр. едно палто, се приравнява към определено количество платно, напр. към 20 аршина платно.

Уравнението: „20 аршина платно = 1 палто или: 20 аршина платно имат стойността на едно палто“, предпоставя, че в 1 палто се съдържа точно толкова стойностна субстанция, колкото и в 20 аршина платно, значи — че и двете количества стоки струват еднакво количество труд или еднакво количество работно време. Но работното време, необходимо за произвеждане на 20 аршина платно или на 1 палто, се изменя заедно с всяка промяна в производителната сила на тъкаческия или шиваческия труд. Сега да разгледаме по-отблизо влиянието на такива промени върху относителния израз на величината на стойността.

I. Нека се изменя стойността на платното ***19**, докато стойността на палтото остава постоянна. Ако работното време, което е необходимо за произвеждане на платното, се удвои, напр. поради прогресивно намаляване на плодородността на засятата с лен земя — удвоява се и стойността на платното. Вместо **20 аршина платно = 1 палто**, ние ще имаме **20 аршина платно = 2 палта**, тъй като **1 палто** сега съдържа в себе си само половината от работното време за произвеждане на **20 аршина платно**. Наопаки, ако работното време, което е необходимо за произвеждане на платното, се намали наполовина, например поради усъвършенстване на тъкачните станове, стойността на платното ще спадне наполовина, така че сега: **20 аршина платно = 1/2 палто**. Значи относителната стойност на стоката **A**, т.е. нейната стойност, изразена в стоката **B**, се покачва или спада право пропорционално на стойността на стоката **A**, щом стойността на стоката **B** остава неизменна.

II. Нека стойността на платното остане постоянна, докато стой-

ността на палтото се изменя. Ако при тези обстоятелства работното време, необходимо за произвеждане на палтото, се удвои, напр. поради неблагоприятен добив на вълна, тогава вместо **20 аршина платно = 1 палто**, ще имаме: **20 аршина платно = $\frac{1}{2}$ палто**. Наопаки, ако стойността на палтото спадне наполовина, тогава **20 аршина платно = 2 палта**. И така, при постоянна стойност на стоката **A**, нейната относителна стойност, изразена в стоката **B**, се покачва или спада обратно пропорционално на промяната на стойността на **B**.

Ако сравним случаите I и II, ще видим, че една и съща промяна във величината на относителната стойност може да произлиза от съвсем противоположни причини. Така, уравнението: **20 аршина платно = 1 палто**, се превръща: **1)** в уравнение **20 аршина платно = 2 палта** или защото стойността на платното се е увеличила два пъти, или защото стойността на палтото е спаднала наполовина, и **2)** в уравнение **20 аршина платно = $\frac{1}{2}$ палто** или защото стойността на платното е спаднала наполовина, или защото стойността на палтото се е покачила двойно.

III. Нека количествата труд, които са необходими за произвеждане на платно и палто, да се изменят едновременно, в една и съща, посока и **в еднаква пропорция**. В този случай ще имаме, както и преди, **20 аршина платно = 1 палто**, колкото и да са се изменили техните стойности. Промяната в тяхната стойност се открива само когато ги сравним с трета стока, стойността на която е останала неизменна. Ако стойностите на всички стоки се покачеха или спаднеха едновременно и в еднаква пропорция, техните относителни стойности щяха да останат без промяна. Действителната промяна в тези стойности бихме могли да забележим само по това, че за все същото работно време сега изобщо ще се изработва по-голямо или по-малко количество стоки отколкото преди.

IV. Нека количествата труд, които са необходими за произвежда-

не на платно и палто, а следователно и техните стойности, да се изменят едновременно в еднаква посока, но не в еднаква степен, или пък в противоположни посоки, и т.н. Влиянието на всички възможни такива комбинации върху относителната стойност на дадена стока се определя просто чрез прилагане случаи I, II и III.

Така че действителните промени във величината на стойността не се отразяват нито недвусмислено, нито изчерпателно в нейния относителен израз или във величината на относителната стойност. Относителната стойност на една стока може да се изменя, макар нейната стойност да остава постоянна. Нейната относителна стойност може да остава неизменна, макар нейната стойност да се изменя, и най-сетне съвсем не е нужно да съвпадат едновременните промени във величината на стойността и в относителния израз на тази величина на стойността*[20](#).

(горе)

3. Еквивалентната форма

Видяхме вече, че когато една стока *A* (платното) изразява своята стойност в потребителната стойност на една различна от нея стока *B* (палтото), тя придава на тази последната една своеобразна стойностна форма, формата на еквивалент. Стоката платно разкрива своето собствено стойностно битие с това, че палтото, без да приема някаква друга стойностна форма, различна от неговата телесна форма, се приравнява към платното. Значи платното в действителност изразява своето собствено стойностно битие с това, че палтото е непосредствено разменимо с него. Следователно еквивалентната форма на една стока е формата на нейната непосредствена разменимост с друга стока.

Ако един вид стока, напр. палта, служи като еквивалент на друг вид стока, напр. платно, така че палтата с това придобиват характерното свойство да се намират в непосредствено разменима форма с плат-

ното, то с това по никакъв начин не е дадена пропорцията, в която са разменими палта срещу платно. Тъй като величината на стойността на платното е дадена, тази пропорция зависи от величината на стойността на палтата. Дали палтото е изразено като еквивалент, а платното като относителна стойност, или обратно — платното като еквивалент, а палтото като относителна стойност, величината на стойността на палтото винаги се определя от необходимото за неговото произвеждане работно време, значи независимо от неговата стойностна форма. Но щом веднаж стоковият вид палто заеме в стойностния израз мястото на еквивалент, величината на неговата стойност не получава никакъв израз като стойностна величина. Тя фигурира в уравнението на стойността по-скоро само като определено количество от даден предмет.

Напр.: 40 аршина платно имат „стойността“ — на какво? На 2 палта. Тъй като стоковият вид палто играе тук ролята на еквивалент, а потребителната стойност палто фигурира по отношение на платното като стойностно тяло, достатъчно е определено количество палта, за да се изрази едно определено количество от стойността на платното. Поради това две палта могат да изразят величината на стойността на 40 аршина платно, но те никога не могат да изразят величината на своята собствена стойност, величината на стойността на палта. Повърхностното схващане на този факт, че в стойностното уравнение еквивалентът винаги притежава само форма на просто количество от даден предмет, на дадена потребителна стойност, е подвел Бейли, както и мнозина преди и след него, да видят в стойностния израз само количествено отношение. Еквивалентната форма на една стока, напротив, не съдържа никакво количествено определение на стойността.

Първата особеност, която изпъква при разглеждане на еквивалентната форма, е следната: потребителна стойност става форма на проявление на своята противоположност, на стойността.

Натуралната форма на стоката става стойностна форма. Но *nota bene* [лат.: много важно], това *quid pro quo* [лат.: тази замяна] се извършва за стоката **Б** (палто, пшеница, желязо и т.н.) само в рамките на стойностното отношение, в което влиза с нея някоя друга стока **А** (платно и т.н.), само в рамките на това отношение. Тъй като нито една стока не може да се отнася към самата себе си като към еквивалент, значи не може да превърне своята собствена натурална черупка в израз на своята собствена стойност — тя трябва да се отнесе към друга стока като към свой еквивалент или да направи натуралната черупка на друга стока своя собствена стойностна форма.

Това ще ни стане нагледно с примера на една мярка, която се прилага върху стоковите тела като стокови тела, т.е. като потребителни стойности. Една буца захар има тегло, тъй като е тяло, а поради това има тежест, но тежестта на нито една буца захар не може нито да се види, нито да се пипне. Сега да вземем разни късове желязо, чието тегло е предварително определено. Сама по себе си телесната форма на желязото е също тъй малка форма за проявяване на тежестта, както и тази на захарта. И все пак, за да изразим буцата захар като тежест, ние я привеждаме в тегловно отношение към желязото. В това съотношение желязото фигурира като тяло, което не изразява нищо друго освен тежест. Поради това количествата желязо служат като тегловно мерило на захарта и спрямо тялото на захарта представляват само възплъщение на тежестта, форма на проявление на тежестта. Желязото играе такава роля само в пределите на това *отношение*, в което е влязла спрямо него захарта или кое да е друго тяло, теглото на което трябва да се определи. Ако двете неща нямат тежест, те не биха могли да влязат в това отношение и поради това едното не би могло да служи за израз на тежестта на другото. Ако турим и двете на везните, ще видим, че като тежести те наистина са едно и също, и затова в определена пропорция имат и еднакво тегло. Както тялото на желязото, като мярка на тежестта, представлява по отношение на захарната буца само тежест, тъй и в нашия стойностен

израз тялото на палтото представлява по отношение на платното само стойност.

Тук обаче аналогията свършва. В израза за теглото на захарната буца желязото застъпва едно общо и на двете природно свойство, тяхната тежест — докато в стойностния израз на платното палтото застъпва едно извънприродно свойство на тези две неща: тяхната стойност, нещо чисто обществено.

Като изразява стойностното битие на стоката, напр. на платното, като нещо съвсем различно от нейното тяло и свойства, напр. като нещо равно на палтото, относителната форма на стойността на стоката с това показва, че този израз крие в себе си едно обществено отношение. Обратното е с еквивалентната форма. Тя се състои именно в това, че едно стоково тяло, като напр. палтото, каквото си е то в действителност, изразява стойност, значи по самата си природа притежава стойностна форма. Наистина, това е вярно само в границите на онова стойностно отношение, в което стоката платно се отнася към стоката палто като към еквивалент ***21**. Но понеже свойствата на едно нещо не произтичат от неговото отношение към други неща, а само се проявяват в едно такова отношение, изглежда, че и палтото също тъй по самата си природа притежава своя еквивалентна форма, своето свойство на непосредствена разменимост, както притежава и своето свойство да тежи или да държи топло. Оттук и онази загадъчност на еквивалентната форма, която загадъчност се навира в тъпите очи на буржоазния икономист едва когато тая форма се яви пред него в готов вид, като пари. Тогава той се опитва да се справи с мистичния характер на златото и среброто, като подпъхва зад тях по-малко бляскави стоки и с все ново удоволствие предъква като на латерна каталога на цялата оная сбирщина от стоки, които на времето са играли роля на стоков еквивалент. Той не подозира, че и най-простият стойностен израз, като напр. 20 аршина платно = 1 палто, поставя за разрешение загадката на еквивалентната форма.

Тялото на стоката, която служи за еквивалент, важи винаги като възпъщение на абстрактен човешки труд и е винаги продукт на определен полезен, конкретен труд. Значи този конкретен труд става израз на абстрактен човешки труд. Ако палтото напр. важи само като осъществяване, то шивашкият труд, който фактически се осъществява в него, важи само като форма на осъществяване на абстрактен човешки труд. В стойностния израз на платното полезността на шивашкия труд не се състои в това, че той произвежда дрехи и следователно и хора,* а в това, че той създава едно тяло, което очевидно е стойност, значи безформен труд, който по нищо не се различава от труда, предметен в стойността на платното. За да стане такова огледало на стойността, самият шивашки труд не трябва да отразява нищо друго, освен своето абстрактно свойство на човешки труд.

[* Намек за немската поговорка *Kleider machen Leute* (дрехите правят човека). ред.]

Във формата на шивачеството, както и във формата на тъкачеството, се изразходва човешка работна сила. Поради това и двете имат общото свойство на човешки труд и затова в известни случаи, напр. при произвеждане на стойност, трябва да се разглеждат само от тази гледна точка. Всичко това не е мистериозно. Но в стойностния израз на стоката работата се извърта. Напр. за да изразим, че тъкането образува стойността на платното не в своята конкретна форма като тъкане, а в своето общо качество на човешки труд, ние му противопоставяме шивачеството, конкретния труд, който произвежда еквивалента на платното, като осезаема форма на осъществяване на абстрактния човешки труд.

И тъй, втора особеност на еквивалентната форма е, че конкретен труд става форма за проявление на своята противоположност, на абстрактен човешки труд.

Но този конкретен труд, шивачеството, като служи за прост израз на неразличим човешки труд, притежава форма на равенство с друг

труд, с труда, който се съдържа в платното, и поради това е труд в неговата непосредствена обществена форма, макар да е само частен труд, както и всеки друг труд, който произвежда стоки. Тъкмо затова той се представя в един продукт, който е непосредствено разменим с друга стока. Следователно трета особеност на еквивалентната форма е, че частен труд става форма на своята противоположност, труд е непосредствена обществена форма.

Ние ще схванем още по-добре последните две изтъкнати тук особености на еквивалентната форма, ако се върнем назад към великия изследовател, който пръв е анализирал стойностната форма, както и много други форми на мисленето, на обществото и на природата. Това е Аристотел.

Преди всичко Аристотел ясно посочва, че паричната форма на стоката е само по-развит образ на простата стойностна форма, т.е. на изразяването на стойността на една стока в някоя друга стока, защото той казва:

5 легла — 1 къща

„не се различава” от:

5 легла — толкова и толкова пари.

По-нататък той сам отбелязва, че стойностното отношение, в което се съдържа този стойностен израз, определя от своя страна къщата качествено да се приравни към легла, и че тези сетивно различни неща без такова равенство по самата им същност не могат да влизат във взаимно съотношение като съизмерими величини. „Размяна — казва той — не може да има без равенство, а равенство не може да има без съизмеримост.“ Но тук той се запъва и се отказва от по-нататъшния анализ на стойностната форма. „Но пък в действителност е невъзможно така разнородни предмети да бъдат съизмерими“, т.е. качествено еднакви. Това приравняване може да бъде само нещо чуждо на действителната природа на нещата, значи само „помощно

средство за практически нужди“.

Така че Аристотел сам ни казва кое осуетява неговия по-нататъшен анализ — това е липсата на понятието стойност. Какво нещо е онази еднаквост, т.е. общата субстанция, която в израза на стойността на леглото представя къщата за легло? Такова нещо „в действителност не може да съществува“, казва Аристотел. Защо? По отношение на леглото къщата представлява нещо еднакво, доколкото тя представлява онова, което е наистина еднакво в двете, в леглото и в къщата. И то е — човешкият труд.

Но че във формата на стоковите стойности всички видове труд са изразени като еднакъв човешки труд и, значи, като равностойни — това нещо Аристотел не е можел да извлече от самата стойностна форма, тъй като гръцкото общество е почивало на робския труд и затова е имало за природна основа неравенството на хората и на тяхната работна сила. Тайната на стойностния израз — равенството и равнозначността на всички видове труд, защото и доколкото те са човешки труд изобщо — може да бъде разчетена само когато понятието за човешкото равенство получи вече затвърденост на народен предразсъдък. Но това е възможно едва в едно общество, в което стоковата форма е всеобща форма на продукта на труда, значи и отношението на хората помежду им като стокопритежатели е господстващо обществено отношение. Геният на Аристотел блести именно с това, че той открива в стойностния израз на стоките едно отношение на равенство. Само историческите граници на обществото, в което той е живял, му пречат да открие в какво „в действителност“ се състои това отношение на равенство.

([горе](#))

4. Простата форма на стойността в нейната цялост

Простата форма на стойността на една стока се съдържа в нейното стойностно отношение към друга различна по вид стока или в раз-

менното отношение с нея. Стойността на стоката *A* качествено се изразява чрез непосредствената разменимост на стоката *B* със стоката *A*. Количествено тя се изразява чрез разменимостта на определено количество от стоката *B* с дадено количество от стоката *A*. С други думи: стойността на една стока е самостоятелно изразена с представянето ѝ като „разменна стойност“. Когато в началото на тази глава ние по общоприетия начин казахме: стоката е потребителна стойност и разменна стойност, това беше, точно казано — невярно. Стоката е потребителна стойност или потребителен предмет, и „стойност“. Тя се представя като това двойко нещо, каквото тя е, когато нейната стойност притежава една особена форма на проявление, различна от нейната натурална форма — това е формата на разменна стойност; и тя никога не притежава тази форма, ако бъде разглеждана изолирано, а винаги само в стойностно или разменно отношение с една друга, различна от нея стока. Но когато човек знае това, споменатият начин на изразяване никак не вреди, а служи за краткост.

Нашият анализ доказва, че стойностната форма или стойностният израз на стоката произтича от природата на стоковата стойност, а не обратното — че стойността и нейната величина произтичат от начина на тяхното изразяване като разменна стойност. Това обаче е заблудата както на меркантилистите и техните модерни съживители като Ферие, Ганил и др., така и на техните антиподи, съвременните *търговски пътници* на свободната търговия, като Бастиа и нему подобни. Меркантилистите поставят главната тежест върху качествената страна на стойностния израз, следователно върху еквивалентната форма на стоката, която форма притежава в парите своя завършен образ — и наопаки, съвременните амбулантни търговци на свободната търговия, които на всяка цена трябва да разпродадат своите стоки — върху количествената страна на относителната форма на стойността. Следователно за тях не съществува нито стойност, нито величина на стойността на стоката, освен когато те бъдат изразени

чрез разменното отношение, значи само във всекидневния ценоразпис. Шотландецът Маклеод в своята функция на човек, който трябва колкото може по-многоучено да наконти забърканите представи на Ломбардстрит [виж чуждите думи], представлява сполучлив синтез между суеверните меркантилисти и просветените амбулантни търговци на свободната търговия.

Ако разгледаме по-отблизо стойностния израз на стоката **A**, който се съдържа в стойностното ѝ отношение към стоката **B**, ще видим, че в рамките на това отношение натуралната форма на стоката **A** се явява само като въплъщение на потребителна стойност, а натуралната форма на стоката **B** — само като стойностна форма или като стойностен образ. Така че скритото в стоката вътрешно противоречие между потребителна стойност и стойност се изразява чрез едно външно противоречие, т.е. чрез отношението на две стоки, в което едната стока, чиято стойност трябва да бъде изразена, важи непосредствено само като потребителна стойност, а другата стока, в която се изразява стойност, важи непосредствено само като разменна стойност. Значи простата стойностна форма на една стока е простата форма за проявление на съдържащата се в нея противоположност между потребителна стойност и стойност.

Продуктът на труда при всички обществени условия е предмет за потребление, но само една исторически определена епоха от общественото развитие, която представя труда, изразходван за произвеждане на даден консумативен предмет като негово „веществено“ свойство, т.е. като негова стойност — превръща продукта на труда в стока. От това следва, че простата стойностна форма на стоката същевременно е и проста стокова форма на продукта на труда, че следователно и развитието на стоковата форма съвпада с развитието на стойностната форма.

Още първият поглед показва недостатъчността на простата форма на

стойността, на тази зародишна форма, която, едва като мине през цяла редица от метаморфози, узрява до форма на цена.

[Бележка към второто издание: F. D. A. Ferrier [Ф. Д. А. Ферие] (помощник-инспектор), Du Gouvernement considere dans ses rapports avec le commerce, Париж 1805, и Шарл Ганил, Des Systemes de L'Economie Politique, 2 издание, Париж, 1821 г.]

Изразяването на стоката *A* в каквато и да било стока *B* отличава стойността на стоката *A* само от нейната собствена потребителна стойност и затова я поставя в разменно отношение само спрямо някоя отделна, различна от нея стока, вместо да представи количественото ѝ равенство и количествената ѝ пропорционалност с всички други стоки. На простата относителна стойностна форма на една стока отговаря единичната еквивалентна форма на някоя друга стока. Така, в относителния стойностен израз на платното палтото има еквивалентна форма или форма на непосредствена разменимост само по отношение на тази единична стока платно.

Но единичната стойностна форма сама преминава в една по-пълна форма. Наистина, чрез нея стойността на една стока *A* се изразява в само една стока от друг вид. Но от какъв вид е тази стока — палто ли, желязо ли, пшеница ли и т.н. — това е съвсем безразлично. Следователно, след като една стока влезе в стойностно отношение с този или онзи вид стока, образуват се различни, прости стойностни изрази на една и съща стока ***22**. Броят на нейните възможни стойностни изрази е ограничен само от броя на различните от нея видове стоки. Затова нейният изолиран стойностен израз се превръща във винаги продължимия ред на нейните различни прости стойностни изрази.

(горе)

Б. Пълна или разгънатата форма на стойността

z стока $A = u$ стока B или $= v$ стока B , или w стока Γ , или $= x$ стока D , или — и т.н.

(20 аршина платно = 1 палто или = 10 фунта чай, или = 40 фунта кафе, или = 1 квартал пшеница, или = 2 унции злато, или = $\frac{1}{2}$ тон желязо, или = и т.н.

1. Разгънатата относителна форма на стойността

Стойността на една стока, напр. на платното, е изразена сега в безброй други елементи на стоковия свят. Всяко друго стоково тяло става огледало на стойността на платното. *23 По този начин и самата тази стойност сега наистина се проявява като безформен, неразличим човешки труд. Защото трудът, който я образува, сега изрично е представен като труд, който е равностоеен на всеки друг човешки труд, каквато и натурална форма да има той и независимо от това дали той е предметен в палто или пшеница, или желязо, или злато и т.н. Поради това платното чрез своята стойностна форма сега се намира в обществено отношение вече не само към един отделен вид стока, а към стоковия свят. Като стока то е гражданин на тоя свят. Същевременно в безкрайния ред на неговите изрази се съдържа и това, че за стоковата стойност е безразлично в каква особена форма на потребителната стойност тя се проявява.

В първата форма: **20 аршина платно = 1 палто**, обстоятелството, че тези две стоки са разменими в едно определено количествено отношение, може да е случайно. Във втората форма, наопаки, веднага проличава една основа, която съществено се различава от случайната външна форма и я определя. Стойността на платното остава ед-

накво голяма, независимо от това дали тя ще бъде изразена в палто или в кафе или в желязо и т.н., в безброй различни стоки, принадлежащи на най-различни притежатели. Случайното отношение между двама индивидуални стокопритежатели отпада. Очевидно става, че не размяната регулира величината на стоквата стойност, а, обратно, величината на стойността, на стоката регулира нейните разменни отношения.

([горе](#))

2. Отделната еквивалентна форма

Всяка стока, като напр. палто, чай, пшеница, желязо и т.н., важи в стойностния израз на платното като еквивалент и, значи, като стойностно тяло. Определената натурална форма на всяка от тези стоки сега е особена еквивалентна форма наред с много други. Също тъй и разнообразните, съдържащи се в различните стокови тела определени, конкретни видове полезен труд сега важат като множество отделни форми за осъществяване или за проявяване на човешки труд изобщо.

([горе](#))

3. Недостатъци на пълната или разгънатата форма на стойността

Първо, относителният стойностен израз на стоката е незавършен, тъй като неговият ред е безкраен. Веригата, в която едно уравнение на стойността се притуря към друго, остава непрекъснато продължима с всеки новопоявил се вид стока, който дава материал за един нов стойностен израз. **Второ**, тя образува една пъстра мозайка от разпадащи се и разнородни стойностни изрази. И ако най-сетне, както трябва да стане, относителната стойност на всяка стока бъде изразена в тази разгъната форма — относителната стойностна форма на всяка стока ще бъде безкраен ред от стойностни изрази, различен от относителната стойностна форма на всяка друга стока. — Недостатъците на разгънатата относителна стойностна форма се отразяват в

съответната ѝ еквивалентна форма. Тъй като натуралната форма на всеки отделен вид стока представлява тук една отделна еквивалентна форма, наред с безброй други отделни еквивалентни форми, изобщо съществуват само ограничени еквивалентни форми, всяка от които изключва другите. Също така и определеният, конкретният вид полезен труд, който се съдържа във всеки отделен стоков еквивалент, представлява само отделна, значи неизчерпателна форма на проявление на човешкия труд. Той, наистина, притежава своята пълна или изчерпателна форма на проява в цялата съвкупност на тези отделни форми на проява. Но така той няма единна форма на проява.

Разгънатата относителна стойностна форма се състои обаче само от сбор от прости относителни стойностни изрази или от уравнения на първата форма, като

20 аршина платно = 1 палто

20 аршина платно = 10 фунта чай и т.н.

Но всяко от тези уравнения съдържа в себе си и обратното равнозначно уравнение:

1 палто = 20 аршина платно

10 фунта чай = 20 аршина платно и т.н.

И наистина: ако един човек размени своето платно с много други стоки и с това изрази неговата стойност в цяла редица други стоки, тогава и многото други стокопритежатели по необходимост трябва също да разменят своите стоки с платното и следователно да изразят стойността на своите различни стоки в една и съща трета стока, в платно. — И тъй, ако преобърнем реда: 20 аршина платно = 1 палто или — 10 фунта чай или — и т.н., т.е. ако изразим обратното отношение, което по същество вече се съдържа в този ред, ще получим:

(горе)

В. Всеобща форма на стойността

1 дреха	=	}	20 аршина платно
10 фунта чай	=		
10 фунта кафе	=		
1 квартал пшеница	=		
2 унции злато	=		
1/2 тон желязо	=		
x стока <i>A</i>	=		
и т.н.	=		

(горе)

1. Изменен характер на формата на стойността

Сега стоките изразяват своята стойност **1)** просто, защото я изразяват само в една единствена стока, и **2)** единно, защото я изразяват в една и съща стока. Тяхната стойностна форма е проста и обща за всички, затова е всеобща.

Формите I и II достигат само до изразяване на стойността на една стока като нещо различно от нейната собствена потребителна стойност или от нейното стоково тяло.

Първата форма даваше уравнения на стойността, като: **1 палто = 20 аршина платно; 10 фунта чай = 1/2 тон желязо**, и т.н. Стойността на палтото се изразява като нещо равно на платно, стойността на чая — като нещо равно на желязо и т.н., но равно на платно и равно на желязо — тези стойностни изрази на палтото и на чая са също тъй различни, колкото и платно и желязо. Очевидно, тази форма практически се среща само в самото начало, когато продуктите на труда са се превръщали в стоки само при случайни и изолирани размени.

Втората форма по-пълно от първата различава стойността на една стока от нейната собствена потребителна стойност, защото стойност-

та напр. на палтото тук се противопоставя на своята натурална форма във всички възможни форми, като нещо равно на платно, на желязо, на чай и т.н., на всичко друго освен на палто. От друга страна тук е съвсем изключен всеки общ стойностен израз на стоките, понеже в стойностния израз на всяка отделна стока всички други стоки сега се явяват само във форма на еквиваленти. Разгънатата стойностна форма се среща в действителност за пръв път тогава, когато даден продукт на труда, напр. добитък, се разменя с разни други стоки не вече по изключение, а по обичай.

Получената форма изразява стойността на стоковия свят в една и съща, излъчена от него стока, напр. в платно, и по този начин изразява стойностите на всички стоки чрез тяхното равенство с платното. Като нещо равно на платното, стойността на всяка стока сега вече се различава не само от своята собствена потребителна стойност, но и от всяка потребителна стойност, и именно с това тя е изразена като това, което ѝ е общо с всички стоки. Така че едва тази форма наистина отнася стоките една към друга като стойности или ги оставя да се проявяват една към друга като разменни стойности.

Двете по-ранни форми изразяват стойността по на една стока, било в една стока от друг вид, било в редица от множество различни от нея стоки. И в двата случая това е, тъй да се каже, частна работа на отделната стока да си даде стойностна форма, и тя постига това без помощта на другите стоки. Те играят спрямо нея само пасивната роля на еквивалент. Напротив, всеобщата форма на стойността се създава само като общо дело на стоковия свят. Една стока получава всеобщ стойностен израз само защото същевременно всички други стоки изразяват своята стойност в същия еквивалент и всеки новопоявяващ се вид стока трябва да ги последва. По такъв начин проличава, че стойностната субстанция на стоките — тъй като тя е само „общественото битие“ на тези неща — може да бъде изразена също само чрез техните всестранни, обществени, взаимни отношения, и затова тяхната стойностна форма трябва да бъде обществено-валидна форма.

Във формата на равни на платното всички стоки сега вече се явяват не само като качествено равни; като стойности изобщо, но същевременно и като количествено сравними величини на стойността. Тъй като стоките отразяват величината на своята стойност в един и същ материал, в платното, тези величини на стойността се отразяват взаимно. Напр. **10 фунта чай = 20 аршина платно**, и **40 фунта кафе = 20 аршина платно**; следователно **10 фунта чай = 40 фунта кафе**, или в 1 фунт кафе се съдържа само $\frac{1}{4}$ от субстанцията на стойността, от труда, който се съдържа в 1 фунт чай.

Всеобщата относителна стойностна форма на стоковия свят придава на излъчената от тоя свят еквивалентна стока, на платното, характер на всеобщ еквивалент. Неговата собствена натурална форма е общ стойностен образ на този свят, затова платното е непосредствено разменимо с всички други стоки. Неговата телесна форма се взема като видимо възплъщение, като всеобща обществена обвивка на всеки човешки труд. Тъкачеството, частният труд, който произвежда платно, се намира същевременно и във всеобща обществена форма, във формата на съизмеримост с всички други видове труд. Безбройните уравнения, от които се състои всеобщата стойностна форма, подред приравняват реализирания в платното труд към труда, който се съдържа във всяка друга стока, и с това правят тъкачеството всеобща форма на проява на човешки труд изобщо. По този начин предметеният в стоковата стойност труд е не само отрицателно изразен като труд, от който са абстрахирани всички конкретни форми и полезни свойства на разните видове действителен труд: неговата собствена положителна природа изрично изпъква. Тя представлява свеждането на всички видове действителен труд към техния общ характер на човешки труд, към изразходване на човешка работна сила.

Всеобщата форма на стойността, която представя продуктите на труда само като безформен, неразличим човешки труд, със своята собствена структура показва, че тя е общественият израз на стоковия свят. С това тя разкрива, че вътре в този свят общочовешкият харак-

тер на труда съставя неговия специфичен обществен характер.

([горе](#))

2. Отношение между развитието на относителната форма на стойността и развитието на еквивалентната форма

На степента в развитието на относителната форма на стойността отговаря степента в развитието на еквивалентната форма. Но — и това трябва добре да се запомни — развитието на еквивалентната форма е израз и резултат само на развитието на относителната стойностна форма.

Простата или единичната относителна стойностна форма на една стока превръща една друга стока в единичен еквивалент. Разгънатата форма на относителната стойност, този израз на стойността на една стока във всички други стоки, им придава формата на разнообразни особени еквиваленти. Най-сетне, даден отделен вид стока получава всеобщата еквивалентна форма, тъй като всички други стоки обръщат тази стока в материал на своята единна, всеобща стойностна форма.

Но в същата степен, в която се развива стойностната форма изобщо, се развива и противоположността между двата нейни полюса — между относителната форма на стойността и еквивалентната форма.

Още първата форма — **20 аршина платно = 1 палто** — съдържа тази противоположност, но не я фиксира. Според това, дали четем това уравнение напред или назад, всяка от двете стокови крайности, като платно и палто, се намира ту в относителна форма на стойността, ту в еквивалентна форма. Тук е още мъчно да се установи полярната противоположност.

Във форма II винаги само по един вид стока може напълно да разгъне своята относителна стойност, или тя самата притежава разгънатата относителна форма на стойността, само защото и доколкото всички

други стоки се намират по отношение на нея в еквивалентна форма. Тук вече не можем да разместим двете части на уравнението, като напр.: **20 аршина платно = 1 палто** или **= 10 фунта чай** или **= 1 квартал пшеница** или **=** и т.н. — без да променим целия им характер и без да ги превърнем от пълна във всеобща стойностна форма.

Най-сетне, последната форма **III** придава на стоковия свят всеобщо обществена относителна форма на стойността, защото и доколкото — с едно единствено изключение — всички стоки, които влизат в нея, са изключени от всеобщата еквивалентна форма. Затова дадена стока, напр. платното, се намира във форма на непосредствена разменимост с всички други стоки или в непосредствена обществена форма, защото и доколкото всички други стоки не се намират в нея. ***24**

Наопаки, стоката, която фигурира като всеобщ еквивалент, е изключена от единната и затова всеобща относителна форма на стойността на стоковия свят. За да може платното, т.е. някоя стока, която се намира във всеобща еквивалентна форма, да участва едновременно и в относителната форма на стойността, тя би трябвало да служи сама на себе си за еквивалент. Тогава бихме получили: 20 аршина платно = 20 аршина платно, една тавтология, в която не е изразена нито стойност, нито величина на стойността. За да изразим относителната стойност на всеобщия еквивалент, ние трябва да обърнем форма **III**. Той няма никаква обща с всички други стоки относителна стойностна форма, а неговата стойност се изразява относително в безкрайния ред на всички други стокови тела. Така че разгънатата относителна форма на стойността или форма **II** сега се явява като специфична относителна форма на стойността на стоката-еквивалент.

(горе)

3. Преход от всеобщата форма на стойността към паричната форма

Всеобщата еквивалентна форма е форма на стойността изобщо. Така че тя може да се намери във всяка стока. От друга страна една стока се намира във всеобща еквивалентна форма (форма III) само защото и доколкото тя е изключена като еквивалент от всички други стоки. И само от момента, когато това изключване окончателно се е ограничило върху един специфичен вид стока, единната относителна форма на стойността на стоковия свят е придобила обективна трайност и всеобща обществена валидност.

А онази специфична стока, с чиято натурална форма еквивалентната форма се сраства обществено, става парична стока или функционира като пари. Нейна специфична обществена функция, а оттук и неин обществен монопол, става това, в рамките на стоковия свят да играе ролята на всеобщ еквивалент. Това привилегировано място измежду стоките, които във формата II фигурират като отделни еквиваленти на платното, а във форма III заедно изразяват в платното своята относителна стойност, исторически е завоювала една определена стока — златото. Затова, ако във форма III вместо стоката платно сложим стоката злато, ще получим:

(горе)

Г. Паричната форма

20 аршина платно	=	}	2 унции злато
1 палто (дреха)	=		
10 фунта чай	=		
40 фунта кафе	=		
1 квартал пшеница	=		
1/2 тон желязо	=		
x стока A	=		

При прехода от форма I във форма II и от форма II във форма III стават съществени промени. Напротив, форма IV по нищо не се различава от формата III, освен по това, че сега златото вместо платното изразява всеобщата еквивалентна форма. Във форма IV златото става това, което беше платното във форма III — всеобщ еквивалент. Напредъкът се състои само в това, че формата на непосредствена всеобща разменимост или всеобщата еквивалентна форма, сега, по силата на общественения обичай, окончателно се е сраснала със специфичната натурална форма на стоката злато.

Златото се противопоставя на другите стоки като пари само защото по-рано вече им е противостояло като стока. Както всички други стоки, то също е функционирано като еквивалент — било като единичен еквивалент при единични разменни актове, било като особен еквивалент наред с други стокови еквиваленти. Полека-лека то почнало да функционира в по-тесни или по-широки области като всеобщ еквивалент. И щом придобило монопол на това място в стойностния израз на стоковия свят, то станало парична стока, и едва от този момент, когато то вече е станало парична стока, форма IV се различава от форма III, или всеобщата форма на стойността се е превърнала в парична форма.

Простият относителен стойностен израз на една стока, напр. на плат-

ното, в стоката, която вече функционира като парична стока, напр. в златото, е ценовата форма. „Ценовата форма“ на платното следователно е:

20 аршина платно = 2 унции злато

или, ако 2 фунта стерлинги е монетно наименование на 2 унции злато, тогава

20 аршина платно = 2 фунта стерлинги.

Мъчнотията в разбирането на паричната форма се ограничава в разбирането на всеобщата еквивалентна форма, значи на всеобщата форма на стойността изобщо, на форма III. Форма III се възвръща обратно към форма II, към разгънатата форма на стойността, а неин *съставлящ* елемент е форма I: **20 аршина платно = 1 палто** или x стока $A = y$ стока B . Затова простата форма на стойността е зародишът на паричната форма.

[\(горе\)](#)

Д. Стоковият фетишизъм и неговата тайна

На пръв поглед една стока изглежда съвсем просто и тривиално нещо. Нейният анализ показва, че тя е нещо твърде забъркано, пълно с метафизични тънкости и теологични въртели. Доколкото тя е потребителна стойност, в нея няма нищо мистериозно — все едно дали я разглеждам от тази гледна точка, че тя със своите свойства задоволява човешки потребности, или че получава тези свойства само като продукт на човешки труд. Съвсем ясно е, че човек със своята дейност изменя формите на природните материали по един полезен за него начин. Формата на дървото например се изменя, когато от него правим маса. И все пак масата си остава дърво, най-обикновено сетивно нещо. Но щом се яви като стока, тя веднага се превръща в сетивно-свръхсетивно нещо. Тя не само стои с краката си на земята, но по от-

ношение на всички други стоки тя застава на глава и развива в своята дървена глава бръмбари, много по-чудновати, отколкото ако тя от само себе си почне да танцува. [*25](#)

Следователно мистичният характер на стоката не произтича от нейната потребителна стойност. Също така той не произтича и от съдържанието на стойностните определения. **Първо**, защото колкото и да са различни видовете полезен труд или видовете производствена дейност, физиологическа истина е, че те са функции на човешкия организъм и че всяка такава функция, каквото и да бъде нейното съдържание и форма, е по същество изразходване на човешки мозък, нерви, мускули, сетивни органи и т.н. И **второ**, което лежи в основата на определението на величината на стойността, времетраенето на горепосоченото изразходване или количеството на труда — при него количеството даже очевидно се различава от качеството на труда. Работното време, колкото струва произвеждането на средствата за живот, е трябвало да интересува човека при всички обществени състояния, макар и нееднакво в различните степени на развитието. [*26](#) Най-сетне, щом хората по какъвто и да е начин работят един за друг, и техният труд добива обществена форма.

И тъй, откъде произлиза загадъчният характер на продукта на труда, когато той приеме стокова форма? Очевидно, от самата тази форма. Еднородността на всички видове човешки труд придобива вещна форма на качество, еднакво за всички продукти на труда — стойността; измерването на изразходването на човешката работна сила чрез неговото времетраене добива формата на величина на стойността на продуктите на труда; и най-сетне — отношенията между производителите, в които се осъществяват казаните обществени определения на техния труд, добиват форма на едно обществено отношение на продуктите на труда.

Така че тайнствеността на стоковата форма се състои просто в това, че тя отразява за хората обществения характер на техния собствен

труд като предметен характер на самите продукти на труда, като обществени природни свойства на тези неща, а поради това и общественото отношение на производителите към общата маса на труда се отразява във вид на едно съществуващо вън от тях обществено отношение между предмети. Чрез това *quid pro quo* [лат.: разменяне] продуктите на труда стават стоки, сетивно-свръхсетивни или обществени неща. Така, светлинното въздействие на дадено нещо върху зрителния нерв се изразява не като субективно раздразнение на самия зрителен нерв, а като предметна форма на нещо, което се намира вън от окото. Но при гледане действително се проектира светлина от дадено нещо, от външния предмет, върху друго нещо — окото. Това е физическо отношение между физически неща. Но стоковата форма и стойностното отношение на продуктите на труда, в което тя се проявява, нямат абсолютно нищо общо с тяхната физическа природа и с вещните отношения, които произтичат от нея. Тук тъкмо определеното обществено отношение на самите хора приема за тях фантазмагоричната форма на едно отношение между нещата. Затова, за да намерим аналогия, трябва да се впуснем в мъглявата област на религиозния свят. В него продуктите на човешкия мозък изглеждат като самостоятелни същества, надарени със собствен живот и намиращи се в отношения помежду си и с хората. Същото става в стоковия свят с произведенията на човешката ръка. Това нещо аз наричам фетишизъм, който е споен с продуктите на труда, когато те биват произвеждани като стоки, и който затова е неотделим от стоковото производство.

(Фетишизъм: култ към неодушевени предмети, сляпо преклонение към нещо, което (уж) има свръхестествени свойства, поклонничество, идолопоклонство, мистериозност и пр. - из тълковния речник. бг.ред.)

Този фетишен характер на стоковия свят произтича, както вече показва предходният анализ, от своеобразния обществен характер на оня труд, който произвежда стоки.

Изобщо продуктите за потребление стават стоки само защото са продукт на частни видове труд, извършвани независимо един от друг. Съвкупността на тези частни видове труд съставя целокупния обществен труд. Тъй като производителите влизат в обществен контакт едва чрез размяната на своите продукти на труда, затова и специфичният обществен характер на техните частни видове труд се проявява само в пределите на тази размяна. Или: частните видове труд в действителност действат само като брънки на целокупния обществен труд, чрез отношенията, в които размяната поставя продуктите на труда, а чрез тях и производителите. Затова за производителите обществените отношения на техните частни видове труд се явяват такива, каквито те са, т.е. не като непосредствени отношения на лицата в самия техен труд, а, обратно, като вещни, отношения на лицата и обществени отношения на вещите.

Едва в процеса на своята размяна продуктите на труда придобиват, като стойност, едно еднородно обществено положение, различно от разнообразните им форми на съществуване като предмети за потребление. Това раздвоение на продукта на труда на *полезно* и *стойностно* се осъществява практически само когато размяната вече е добила достатъчно разпространение и значение, за да се произвеждат полезни предмети за размяна, така че стойностният характер на вещите трябва да се взима под внимание още при тяхното производство. От този момент частните видове производствен труд получават наистина двойк обществен характер. От една страна те, като определени полезни видове труд, трябва да задоволяват определена обществена потребност и с това да се утвърдят като брънки на целокупния труд, на естествено израсналата система на общественото разделение на труда. От друга страна те задоволяват само разнообразни потребности на своите собствени производители, доколкото всеки особен вид на частния полезен труд е заменим с всеки друг вид полезен частен труд, следователно му е равнозначен. Еднаквостта на *напълно* различни видове труд може да съществува само при абс-

трахиране от тяхната действителна нееднаквост, при свеждането им към оня общ характер, който те притежават като изразходване на човешка работна сила, на абстрактен човешки труд. Мозъкът на частните производители отразява този двойк обществен характер на техния частен труд само във форми, които се явяват в практическите отношения, в размяната на продуктите — значи отразява общественно-полезния характер на частните видове произвеждащ труд във форма, в която продуктът на труда трябва да бъде полезен и то за други, а общественият характер на съизмеримостта на разнородните видове труд приема форма, в която всички физически различни предмети, които са продукти на труда, имат едно общо качество, а именно, че имат стойност.

Значи хората съпоставят продуктите на своя труд като стойности не защото смятат тези вещи само като материални обвивки на еднороден човешки труд. Наопаки. Като съизмерват при размяната своите разнородни продукти като стойности, те съизмерват своите различни видове труд като човешки труд. Те не знаят това, но го вършат. ***27**

Така че на челото на стойността не е написано какво нещо е тя. Напротив, стойността превръща всеки продукт на труда в обществен йероглиф. По-сетне ние се стремим да разчетем смисъла на йероглифа, да отгатнем тайната на своя собствен обществен продукт — защото определянето на предметите за потребление като стойности е също така наш обществен продукт, както и езикът. Неотдавнашното **научно откритие**, че продуктите на труда, доколкото те са стойности, са само вещни изрази на изразходвания за тяхното произвеждане човешки труд, създава епоха в историческото развитие на човечеството, но никак не разсейва мъглата, прикриваща обществения характер на труда.

Фактът, че в конкретната форма на производство, с която се занимаваме, а именно производството на стоки, особеният обществен характер на частния самостоятелен труд, се състои в съизмеримостта

на всеки вид от този труд, поради това, че е човешки труд, който, следователно, приема формата на стойност - този факт действа на производителите, независимо от споменатото по-горе откритие, също толкова реално и окончателно, колкото и фактът, че след като науката откри съставките на въздуха, самата атмосфера остана непроменена.

Това, което практически интересува хората, които си разменят продукти, е преди всичко въпросът колко чужди продукти те получават срещу своя собствен продукт, значи в какви пропорции се разменят продуктите помежду им. Когато тези пропорции узреят до определена стабилност, те изглеждат като следствие от самата природа на продуктите на труда, така че напр. един тон желязо и 2 унции злато изглеждат равностойни, също както 1 фунт злато и 1 фунт желязо (еднакво тежки), въпреки техните различни физически и химически свойства. В действителност стойностният характер на продуктите на труда се затвърдява едва чрез тяхното функциониране като величини на стойността. Последните непрекъснато се променят, независимо от желанието, предвиждането и дейността на разменящите. Тяхното собствено обществено движение притежава за тях форма на едно движение на вещи, под чийто контрол те се намират, вместо сами да го контролират. Необходимо е пълно развитие на стоковото производство, докато от самия опит израсне **научното разбиране**, че частните видове труд, извършвани независимо един от друг, но всеотранно зависими един от друг като естествено развили се звена на общественото разделение на труда, постоянно се свеждат към тяхната обществена пропорционална мярка, тъй като работното време, обществено-необходимо за произвеждане на техните продукти, се налага насилствено като регулиращ природен закон сред случайните и постоянно колебаещи се разменни отношения на техните продукти, също както напр. се налага законът за тежестта, когато къщата се сгромоляса на главата на някого. ***28**

Така че определянето на величината на стойността чрез работното време е тайна, скрита под очевидните движения на относителните стокови стойности. Разкриването ѝ премахва всяка случайност при определение на величината на продуктите стойността, но по никакъв начин не променя начина, по който се извършва това определяне.

Мисленето, което изследва формите на човешкия живот, а значи и техния научен анализ, изобщо върви по път, противоположен на действителното развитие. То започва *post festum* [лат.: със закъснение, буквално - след празника, т.е. напразно], значи започва с готовите резултати на процеса на развитието. Отличителните признаци, които определят продуктите на труда като стоки, предпоставка и за стоково обращение, притежават устойчивост на естествени форми на обществен живот още преди хората да се опитат да си дадат сметка за историческия (*естествен, закономерен развит. ред.*) характер на тези форми, които вече им се струват неизменни. Анализът на стоковите цени доведе логически до определяне величината на стойността, и това беше общият **паричен израз** на всички стоки — към фиксиране на техните характеристики като стойности. Но именно тази завършена форма на стоковия свят — паричната форма — не разкрива, а, напротив, скрива обществения характер на частните видове труд, скрива и обществените отношения между индивидуалните производители. Когато казвам, че палтото, обувката и т.н. се отнасят към платното като към универсално въплъщение на абстрактен човешки труд, това твърдение се явява като „очевидна“ нелепост. Въпреки това, когато производителите на палта, на обувка и т.н. отнасят тези стоки към платното, или, което е все същото, към златото или среброто, като към универсален еквивалент, те изразяват връзката между техния частен труд и колективния труд на обществото в същата абсурдна форма.

Тъкмо такива (*абсурдни*) форми образуват категориите на буржоазната политическа икономия. Те са обществено валидни, значи обектив-

ни мисловни форми за производствените отношения на този исторически-определен обществен начин на производство, на стоковото производство. Поради това целият мистицизъм на стоковия свят, цялата магия и фантасмагория, която замъглява продуктите на труда, произвеждани на базата на стоковото производство, изчезва веднага щом се обърнем към други форми на производство.

Тъй като политическата икономия обича робинзонадите, ***29** нека Робинзон се появи най-напред на своя остров. Колкото и да е скромнен по природа, той все пак трябва да задоволи различните си потребности и затова трябва да извършва различни видове полезен труд — да прави инструменти, да произвежда мебели, да опитомява лама [*южноамериканска дива овца*], да лови риба, да ходи на лов и т.н. За молитвите и други такива тук не говорим, тъй като за нашия Робинзон те са удоволствие и той гледа на такъв род дейност като на почивка. Въпреки разнообразието на своите производствени функции той знае, че те са само различни форми на дейността на един и същ Робинзон, значи са само различни видове човешки труд. Самата нужда го кара точно да разпределя своето време между различните функции. Дали едната ще заеме по-голямо, а другата по-малко място в неговата целокупна трудова дейност — това зависи от по-голямата или по-малката трудност, която трябва да се преодолее за постигане на търсения полезен ефект. Опитът го учи на това — и нашият Робинзон, който е спасил от корабкрушението часовник, сметководен дневник, мастило и перо, като добър англичанин скоро започва да води сметководство сам на себе си. Неговият инвентарен опис съдържа един списък на предмети за потребление, които той притежава, на различните действия, необходими за тяхното произвеждане, и най-сетне — работното време, което той средно изразходва за определени количества от тези различни продукти. Всички отношения между Робинзон и нещата, които съставят създаденото от него богатство, тук са толкова прости и прозрачни, че дори г. М. Вирт би ги разбрал без особено налягане на ума. И все пак в тях се съдържат всички съ-

ществени определения на стойността.

Да се пренесем сега от светлия Робинзонов остров в мрачното европейско средновековие. Вместо независим човек, тук намираме зависими всички — крепостни и земевладелци, васали и сюзерени, светски лица и попове. Личната зависимост характеризира както обществените отношения на материалното производство, така и надстроещите върху него сфери на живота. Но именно защото отношенията на лична зависимост образуват дадената обществена основа, трудът и продуктите няма защо да приемат един различен от тяхната реалност фантастичен образ. Те се включват в обществения механизъм като натурална служба и натурални тегоби. Натуралната форма на труда, неговата особеност, а не неговата всеобщност — както е на основата на стоковото производство, — е тук негова непосредствено-обществена форма. Крепостният труд също тъй се измерва с време, както и стокопроизводителният труд, но всеки крепостен селянин знае, че изразходва определено количество от своята лична работна сила в служба на своя господар. Десятъкът, който той трябва да дава на попа, е по-ясен от благословията на попа. Поради това, както и да съдим за характерните маски, под които тук хората излизат едни срещу други — обществените отношения на лицата в техния труд се явяват във всеки случай като техни лични отношения и не са пред-решени в обществени отношения на вещите, на продуктите на труда.

За да разгледаме общия, т.е. непосредствено обществен труд, няма нужда да се връщаме към неговата примитивна форма, която срещаме на прага на историята на всички културни народи. ***30** По-близък пример е селскостопанското производство на едно селско патриархално семейство, произвеждащо за собствени нужди жито, добитък, прежда, платно, дрехи и т.н. Тези различни предмети са различни продукти на неговия семеен труд, но не се отнасят едни към други като стоки. Различните видове труд, които произвеждат тези продукти, като земеделие, скотовъдство, предене, тъкане, шиене и т.н., са по

своята натурална форма обществени функции, защото са функции на семейството, което също така, както и стоковото производство, има свое естествено развитие се разделяне на труда. Различията по пол и възраст, както и променящите се със смяна на годишните времена природни условия на труд, регулират разпределението на труда и работното време между отделните членове на семейството. Работната сила на всеки индивид по своята същинска природа действа в този случай само като една отделна част от общата работна сила на семейството и следователно чрез мярката времетраене тя проявява тук своята същинска природа като обществен характер на техния труд.

Най-сетне за разнообразие **нека си представим един съюз от свободни хора**, които работят с общи средства за производство и съзнателно разходват многото си индивидуални работни сили като една обществена работна сила. Тук се повтарят всички определения на Робинзоновия труд, но в обществен, а не в индивидуален облик. Всички продукти на Робинзон бяха изключително негови лични произведения и затова непосредствено предмети за негова лична употреба. Целокупният продукт на съюза е обществен продукт. Част от този продукт отново служи като средство за производство. Тя си остава обществена. Но друга част членовете на съюза консумират като средства за живот. Затова тя трябва да бъде разпределена между тях. Характерът на това разпределение ще се променя заедно с особения вид на самия обществен производствен организъм и на съответна степен от историческото развитие на производителите. Само като паралел със стоковото производство нека предположим, че **работното време** на всеки производител определя неговия дял от средствата за живот. В такъв случай **работното време би играло двойна роля. Неговото обществено-планомерно разпределение регулира правилната пропорция на различните трудови функции съобразно с различните потребности. От друга страна работното време същевременно служи като мярка на индивидуалното участие на производителя в общия труд, а значи като мярка на онази част от общия**

продукт, която остава за индивидуално потребление. Обществените отношения на хората към техния труд и към продуктите на техния труд тук остават прозрачно ясни както в производството, тъй и в разпределението.

За едно общество от стокпроизводители, които се намират в такова всеобщо обществено производствено отношение и се отнасят към своите продукти като към стоки, значи като към стойности, и които в тази вещна форма отнасят своите частни видове труд един към друг като еднакъв човешки труд — за такова общество най-подходящата религиозна форма е християнството, с неговия култ на абстрактния човек, особено в периода на неговото буржоазно развитие — на протестантството, на леизма и т.н. В староазиатските, античните и др. начини на производство превръщането на продукта в стока, а значи и битието на човека като стокпроизводител, играе подчинена роля, която обаче става толкова по-голяма, колкото повече общинните форми навлизат в стадия на своя залез. Истински търговски народи съществуват само в междините на стария свят, като боговете на Епикур или като евреите в порите на полското общество. Споменатите стари обществени производствени организми са безкрайно по-прости и по-прозрачни от буржоазния, но те почиват или на незрелост на индивидуалния човек, който още не се е откъснал от пъпното черво на естествената родова връзка, или от отношенията на непосредствено господство и робуване. Те се определят от ниската степен на развитие на производителните сили на труда и от съответната ограниченост на отношенията между хората в рамките на хода на техния материален живот, значи на отношенията им едни към други и **към природата**. Тази действителна ограниченост идейно се отразява в старите природни и народни религии. Религиозното отражение на действителния свят може да изчезне само когато условията на практическия делничен живот на хората всеки ден ще се изразяват в прозрачно-разумни отношения на хората помежду им и към природата. Образът на общественения процес на живота, т.е. на материалния

процес на производство, ще снемее своето мистично мъгляво було само когато стане продукт на свободно обединили се хора и ще се намира под техния съзнателен, планомерен контрол. Но за това е нужна определена материална основа на обществото или редица от материални условия за съществуване, които от своя страна са самобитен продукт на една дълга и мъчителна история на развитие.

Политическата икономия, наистина, е анализирала, макар и непълно ***31**, стойността и величината на стойността и е разкрила скритото в тези форми съдържание. Но тя никога не е дори поставяла въпроса защо това съдържание приема такава **форма**, т.е. защо трудът се изразява в стойността, а измерването на труда чрез неговото времетраене — във величината на стойността на трудовия продукт. ***32**

Формулите, на които и на челото е написано, че принадлежат на една обществена формация, в която процесът на производство господства над човека, а човекът още не е овладял процеса на производството, важат за буржоазното съзнание на тази формация като също тъй разбираща се от само себе си природна необходимост, както и самият производствен труд. Затова тя третира предбуржоазните форми на обществения производствен организъм така, както напр. черковните отци третират предхристиянските религии. ***33**

Доколко една част от икономистите бива излъгана от прилепения към стоковия свят фетишизъм или от предметната привидност на обществените определения на труда доказва между другото скучно блудкавата кавга върху ролята на природата в образуването на разменната стойност. Тъй като разменната стойност е определен обществен маниер за изразяване на изразходвания труд, тя не може да съдържа повече природно вещество отколкото напр. камбиалният курс.

Тъй като стоковата форма е най-общата и най-неразвита форма на буржоазното производство, поради което тя се явява рано, макар и не по същия господстващ, значи и характерен начин както в днешни

дни — нейният фетишен характер за тогава като че ли все още лесно може да се прозре. В по-конкретни форми изчезва дори и тази привидна простота. **Откъде се вземат илюзиите на монетарната система?** Тя по самото злато и сребро не е разпознала, че те като пари представляват обществено производствено отношение, само че във формата на природни предмети с чудновати обществени свойства. А нима фетишизмът на модерната политическа икономия, която тъй високомерно се присмива на монетарната система, не става съвсем осезаем, когато тя разглежда капитала? От дълго време ли е изчезнала физиократската илюзия, че поземлената рента израства от земята, а не от обществото?

Но за да не забягваме напред, тук ще се ограничим с още един пример относно самата стокова форма. Ако стоките можеха да приказват, те биха казали: човекът нека се интересува за нашата потребителна стойност но на нас, като вещи, тя не ни се полага. Това, което ни се полага като на вещи, е нашата стойност. Нашето собствено движение като стокови неща го доказва. Ние се отнасяме едни към други само като разменни стойности.

А сега да чуем какво казва икономистът, който се крие зад стоковата душа:

«Стойността (разменната стойност) е свойство на нещата, богатството (потребителната стойност) — на хората. Стойността в този смисъл по необходимост включва в себе си размяна, а богатството — не.» ***34** „Богатството (потребителната стойност) е атрибут на човека, стойността е атрибут на стоките. Един човек или едно общество са богати; една перла или един диамант имат стойност... Една перла или един диамант имат стойност като перла или диамант.» ***35**

Досега още нито един химик не е открил разменна стойност в перла или в диамант. Но икономическите откриватели на тази химична субстанция, които предявяват особена претенция за критическа дълбочина, намират, че потребителната стойност на вещите е независима

от техните вещни свойства, но пък че тяхната стойност им принадлежи като на вещи. Това им мнение се потвърждава от чудноватото обстоятелство, че потребителната стойност на нещата се реализира за човека без размяна, т.е. в непосредствено отношение между нещото и човека; а стойността им, обратно, се реализира само в размяната, т.е. в един обществен процес. Кой не си спомня тук добродушния Догбъри, който поучава нощния пазач Сийкоул: „Да бъдеш хубавец — това е дар на щастливия случай; ама да пишеш и да четеш — това е от природата.“ [Из „Много шум за нищо“ от Шекспир]*[36](#)

([горе](#))

ГЛАВА ВТОРА

ПРОЦЕСЪТ НА РАЗМЯНАТА

Стоките не могат сами да ходят на пазар и сами да се разменят. Затова ние трябва да потърсим техните пазители, стокопритежателите. Стоките са вещи и затова не могат да се противят на човека. Не са ли съгласни, той може да действа със сила - с други думи, може да ги вземе.*[37](#) За да поставят тези вещи във взаимно отношение като стоки, пазителите на стоки трябва да се държат един към друг като лица, чиято воля е вътре в тези вещи, така че всеки от тях само по волята на другия, т.е. само чрез един общ за двамата волеви акт, присвоява чуждата стока, като отчуждава своята. Затова двамата трябва взаимно да се признават за частни собственици. Това правно отношение, чиято форма е договорът, все едно дали то е развито по силата на закон или без такъв — е волево отношение, в което се отразява икономическото отношение. Съдържанието на това правно или волево отношение е дадено от самото икономическо отношение.*[38](#) Лицата тук съществуват едно за друго само като представители на стоки, като стокопритежатели. В по-нататъшното изследване ще видим, че икономическите характерни маски на лицата са само олицетворение на икономическите отношения, като носители на

които те си противостоят.

Това, което именно различава стокопритежателя от стоката, е обстоятелството, че за нея тялото на всяка друга стока представлява само форма за проява на нейната собствена стойност. Родена левелер [*„изравнител“ или дребнобуржоазна радикална партия в английската революция от 1648—1650 г.*] и циник, тя е винаги готова да разменя не само душата си, но и тялото си с всяка друга стока, дори ако тя е още по-непривлекателна и от Мариторна. Стокопритежателят със своите пет и повече сетива запълва тази липса на усет у стоката относно конкретността на стоковото тяло. Неговата стока няма за него никаква непосредствена потребителна стойност. Иначе той не би я изкарал на пазара. Тя има потребителна стойност за други. За него тя има непосредствено само тази потребителна стойност, че е носителка на разменна стойност и по такъв начин средство за размяна. ***39**

Затова той иска да я отчужди срещу стока, чиято потребителна стойност го задоволява. Всички стоки са **непотребителни** стойности за своите притежатели, а потребителни стойности за своите **непритежатели**. Затова те по всички посоки трябва да минават от ръка на ръка. Но това преминаване от ръка на ръка образува тяхната размяна, а тяхната размяна ги поставя във взаимно отношение като стойности и ги реализира като стойности. Така че стоките трябва да се реализират като стойности преди да могат да се реализират като потребителни стойности.

От друга страна те трябва да се утвърдят - като потребителни стойности преди да могат да се реализират като стойности, защото изразходваният за тях човешки труд се брои само доколкото е изразходван в полезна за други форма. Но дали той е полезен за другите. Дали, значи, неговият продукт задоволява чужди потребности — това може да докаже само размяната.

Всеки стокопритежател иска да отчужди своята стока само срещу друга стока, чиято потребителна стойност задоволява негова потреб-

ност. Дотолкова размяната за него е само индивидуален процес. От друга страна той иска да реализира своята стока като стойност, значи в която и да пожелае друга стока от същата стойност, безразлично дали неговата собствена стока има или няма потребителна стойност за притежателя на другата стока. Дотолкова размяната е за него общ обществен процес. Но един и същ процес не може да бъде едновременно за всички стокопритежатели само индивидуален и в същото време само общ обществен процес.

Ако се вгледаме по-отблизо, ще видим, че за всеки стокопритежател всяка чужда стока представлява особен еквивалент на неговата собствена стока, значи за него неговата стока е общ еквивалент на всички други стоки. Но понеже всички стокопритежатели правят същото, нито една стока не е всеобщ еквивалент и затова стоките не притежават никаква обща относителна форма на стойността, в която да се приравняват като стойности и да се сравняват като величини на стойността. Затова те изобщо не си противостоят като стоки, а само като продукти или като потребителни стойности.

В своето затруднение нашите стокопритежатели разсъждават като Фауст. „В началото бе делото.“ Затова те са действували още преди да са мислили. Законите на стоквата природа се проявяват в природния инстинкт на стокопритежателите. Те могат да отнесат една към друга своите стоки като стойности и, значи, като стоки само като ги отнесат противоположно към някоя друга стока като към всеобщ еквивалент. Това показва анализът на стоката. Но само общественото дело може да направи една определена стока всеобщ еквивалент. Затова обществената дейност на всички други стоки изключва една определена стока, в която те всестранно да изразяват своите стойности. С това натуралната форма на тази дадена стока става общественно-валидна еквивалентна форма. Да бъде всеобщ еквивалент — това чрез обществения процес става специфична общественa функция на изключената стока. Така тя става — пари.

„Те имат една воля и ще дадат силата и царството си на животното. И никой не ще може да купи, нито да продаде освен оня, който има белега или името на животно или числото на неговото име.“ (Апокалипсис - едно от произведенията на раннохристиянската литература, влязло в Новия завет (Библия, Откровението на Йоан). Написано през I век. Авторът изразява чувство на всеобща омраза към Римската империя, която заклеява с името „звяр“ и смята за въплъщение на Дявола. Цитатите са от гл. 17 и 13)

Паричният кристал е необходим продукт на процеса на размяната, в който различните видове продукти на труда фактически се приравняват и затова фактически се превръщат в стоки. Историческото разширяване и задълбочаване на размяната развива дремещата в стоквата природа противоположност между потребителна стойност и стойност. Нуждата да се даде за обръщението външен израз на тази противоположност води към една самостоятелна форма на стоквата стойност и не се успокоява, докато тази форма не бъде постигната окончателно чрез раздвоението (*шизофренията. бг.ред.*) на стоката в стока и пари. Затова в същата степен, в която се извършва превръщането на продуктите на труда в стоки, се извършва и превръщането на стоката в пари. ***40**

Непосредствената размяна на продуктите има от една страна форма на прост стойностен израз, а от друга страна още я няма. Тази форма беше: x стока **A** = y стока **B**. Формата на непосредствена размяна на продуктите е: x потребителен предмет **A** = y потребителен предмет **B** ***41**. Нещата **A** и **B** тук преди размяната не са стоки, а стават стоки само чрез размяната. Първият вид, в който един предмет за потребление при възможност се явява като разменна стойност, е неговото битие като **непотребителна стойност**, като количество потребителна стойност, надвишаващо непосредствените потребности на своя притежател. Вещите сами по себе си са чужди за хората и поради това могат да бъдат отчуждавани. За да бъде това отчуждаване взаимно, достатъчно е хората мълчаливо да си проти-

востоят като частни собственици на тези отчуждаеми вещи и именно с това — като независими едни от други личности. Но едно такова отношение на взаимна отчужденост не съществува за членовете на естествено развилата се първобитна община, все едно дали тя има форма на патриархално семейство, на староиндийска община, на държава на инките и т.н. Стоковата размяна започва там, където свършват тези общинни формации, в точките на техния контакт с чужди общинни формации или с членове на чужди общинни формации. Но щом веднъж нещата станат стоки във външния живот на общините, те рефлексивно стават стоки и във вътрешния им живот. Отначало тяхното количествено разменно отношение е съвсем случайно. Те са разменими по силата на волевия акт на техните притежатели, да ги продадат взаимно. Но постепенно потребността от чужди предмети за потребление се затвърдява. Постоянното повтаряне на размяната я превръща в редовен обществен процес. Затова с течение на времето поне част от продуктите на труда вече трябва нарочно да се произвеждат с цел размяна. От този момент, от една страна, се затвърдява отделянето на полезността на нещата при непосредствената им употреба — от тяхната полезност при размяна. Тяхната потребителна стойност се отделя от разменната им стойност. От друга страна, количественото отношение, в което те се разменят, става зависимо от самото им производство. Обичаят ги фиксира като стойностни величини.

В непосредствената размяна на продуктите всяка стока е непосредствено средство за размяна за своя притежател, а еквивалент за своя **не**притежател, но само доколкото тя е за него потребителна стойност. Следователно предметът за размяна още не получава никаква стойностна форма, независима от неговата собствена потребителна стойност или от индивидуалните потребности на разменящите. Необходимостта от тази форма се развива с нарастващия брой и разнообразие на стоките, които навлизат в процес на размяна. Задачата изниква едновременно със средствата за нейното разрешаване. Об-

ръщение, при което стокoprитежателите разменят и сравняват своите собствени продукти с различни други продукти, не може да има никога, ако различни стоки на разни стокoprитежатели не се разменят и не се сравняват като стойности с една и съща трета стока, в рамките на тяхното обращение. Такава трета стока, като става еквивалент за различни други стоки, непосредствено, макар и в тесни граници, придобива всеобща или обществена еквивалентна форма. Тази всеобща еквивалентна форма възниква и изчезва заедно с моментния обществен контакт, който я извиква на живот. Последователно и бегло тя се пада на тази или онази стока. Но с развитие на стокoвата размяна тя изключително здраво се свързва с особени видове стоки, или кристализира в парична форма. На първо време е случайно към кой вид стока тя се прилепва. Но общо взето за това решават две обстоятелства. Паричната форма се свързва или с най-важните разменни продукти от чужбина, които наистина са естествени форми за проява на разменната стойност на местните продукти. Или пък се свързва с такъв предмет за потребление, който е главен елемент на местната отчуждаема собственост, като напр. добитък. Чергарските народи първи развиват паричната форма, защото цялото им имущество се намира в подвижна, а значи и в непосредствено отчуждаема форма и защото техният начин на живот постоянно ги свързва с чужди общинни формации и по този начин ги подбужда към размяна на продукти. Хората често са превръщали и самия човек, в лицето на роба, в първоначален паричен материал, но никога не са правили това със земята. Такава идея е могла да се яви само във вече развитото буржоазно общество. Тя датира от последната третина на 17 век, а опитът за нейното приложение в национален мащаб е направен едва след цяло столетие, при буржоазната Френска революция.

В същото отношение, в което стокoвата размяна скъсва своите локални прегради, а стокoвата стойност поради това става материализация на човешки труд изобщо — паричната форма минава върху такива стоки, които по своята природа са годни за обществена функция

да бъдат всеобщ еквивалент, т.е. върху благородните метали.

Фактът, че :-) „макар че златото и среброто по природа не са пари, парите по природа са злато и сребро” [*42](#), проличава от съвпадането на техните природни свойства с функциите на парите [*43](#). Но ние досега познаваме само една функция на парите — да служат като форма на проява на стоковата стойност или като материал, в който обществено се изразяват величините на стоковите стойности. Адекватна форма за проява на стойността, или материализация на абстрактен, а поради това еднакъв човешки труд, може да бъде само такава материя, всичките екземпляри на която притежават едно и също еднообразно качество. От друга страна, тъй като величините на стойността се различават чисто количествено, стоката-пари трябва да бъде способна да изразява чисто количествени разлики, т.е. да бъде по желание делима на части и да може пак да се събере от частите. А златото и среброто по природа притежават тези свойства.

Потребителната стойност на стоката-пари се удвоява. Наред със своята особена потребителна стойност като стока, напр. както златото служи за пломбиране на зъби, за приготвяне на луксозни предмети — тя придобива и една **формална** потребителна стойност, която произтича от нейните характерни обществени функции.

Тъй като всички други стоки са само особени еквиваленти на парите, а парите — техен всеобщ еквивалент, те, като особени стоки, се отнасят към парите като всеобща стока. [*44](#)

Видяхме, че паричната форма е само прилепнало към една стока отражение на отношенията на всички други стоки. Че парите са стока, [*45](#) това е, значи, откритие само за оногова, който изхожда от техния завършен облик, та след това да ги анализира. Процесът на размяната придава на стоката, която той превръща в пари, не нейната стойност, а нейната характерна стойностна форма. Подмяната на едното определение с другото е заблудило някои да смятат стой-

ността на златото и среброто за въображаема.*46 Тъй като парите, в известни техни функции, могат да бъдат заместени с прости знаци за тях — от това е произлязло и другата заблуда, че те били само знаци. От друга страна в тая заблуда се съдържа предчувствието, че паричната форма на дадена вещь е външна за самата нея и е просто форма за проявяване на скритите зад нея човешки отношения. В този смисъл всяка стока може да се вземе като знак, защото като стойност тя е само материална обвивка на изразходвания за нея човешки труд.*47

Но като обявяват за прости знаци тия обществени форми, каквито добиват вещите, или тия вещни форми, каквито добиват обществените определения на труда въз основа на един определен начин на производство, едновременно с това ги обявяват за произволни мисловни продукти на хората. Този маниер на обясняване е бил най-предпочитаният през 18 век, за да може поне временно да се смъкне чуждият облик на загадъчните образи на човешките отношения, процесът на чието зараждане още не е могъл да бъде разгадан.

По-горе вече отбелязахме, че еквивалентната форма на една стока не включва в себе си количественото определение на величината на нейната стойност. Като знаем, че златото е пари и затова е непосредствено разменимо с всички други стоки — от това ние още не знаем каква е напр. стойността на злато, тежко 10 фунта. Както всяка стока, и парите могат да изразят величината на своята собствена стойност само относително, в други стоки. Тяхната собствена стойност се определя от работното време, необходимо за произвеждането им, и се изразява в онова количество от всяка друга стока, в което е кристализирано еднакво количество работно време.*48 Това определение на относителната величина на стойността на златото се извършва на мястото на неговото производство, в непосредствена разменна търговия. Щом то влезе в обръщението като пари, неговата стойност е вече дадена. Ако в последните десетилетия на 17 век с

констатацията, че парите са стока, вече отдавна са били задминати наченките на анализа на парите — все пак това са били само наченки. Трудността се състои не в това, да се разбере, че парите са стока, а да се разбере как, защо и по какъв начин стоката е пари. [*49](#)

Ние видяхме, че още в най-простия стойностен израз: x стока $A = y$ стока B , дадена вещ, в която се изразява величината на стойността на друга вещ, като че притежава своя еквивалентна форма независимо от това отношение, като някакво обществено природно свойство. Ние проследихме затвърдяването на тази илюзия. То е напълно завършено, когато всеобщата еквивалентна форма се срасне с натуралната форма на дадена особена стока или кристализира в парична форма. Една стока изглежда да става пари не защото другите стоки всестранно изразяват в нея своята стойност, а, наопаки, те като че ли изобщо изразяват своята стойност в нея, защото тя е пари. Посредничеството движение изчезва в своя собствен резултат и не оставя зад себе си никаква следа. Без всякакво негово съдействие стоките намират своята собствена стойностна форма в завършен вид, като стокото тяло, което стои вън от тях и наред с тях. Тези вещи, златото и среброто, във вид, в който те излизат от недрата на земята, са същевременно непосредствено въплъщение на всеки човешки труд. Оттук и магията на парите. Чисто атомистичните отношения между хората в техния обществен производствен процес и оттук независимият от техния контрол и от тяхната съзнателна индивидуална дейност веществен образ на техните собствени производствени отношения се проявяват най-напред в това, че продуктите на техния труд всеобщо приемат форма на стоки. Поради това загадката на паричния фетиш е само загадка на стоковия фетиш, станала видима и заслепяваща очите.

(горе)

ГЛАВА ТРЕТА

ПАРИТЕ ИЛИ СТОКОВОТО ОБРЪЩЕНИЕ

1. Мярка на стойностите

За опростяване в това съчинение аз навсякъде предпоставям като парична стока златото.

Първата функция на златото е да доставя на стоковия свят материал за неговия стойностен израз, или да изразява стоковите стойности като едноименни величини, качествено равни и количествено сравними. Така то функционира като всеобща мярка на стойностите и само благодарение на тази функция златото, специфичната еквивалентна стока, става пари.

Не чрез парите стоките стават съизмерими. Наопаки. Тъй като всички стоки, като стойности, са предметен човешки труд и по силата на това сами по себе си са съизмерими, те могат взаимно да измерват своите стойности с една и съща специфична стока и по този начин да я превърнат в обща мярка на стойността или в пари. Парите като мярка на стойността са необходима форма на проявление на присъщата на стоките мярка на стойността — на работното време. *50

Стойностният израз на една стока в злато: x стока $A = y$ парична стока — е нейна парична форма или нейна цена. Едно отделно уравнение, като: 1 тон желязо = 2 унции злато, сега е достатъчно, за да се изрази обществено-валидно стойността на желязото. Уравнението няма вече нужда да се строява в обща редица със стойностните уравнения на други стоки, тъй като еквивалентната стока, златото, вече притежава свойството на пари. Така че всеобщата относителна стойностна форма на стоките сега пак има образ на своята първона-

чална, проста или единична относителна стойностна форма. От друга страна, разгнатият относителен стойностен израз или безкрайният ред от относителни стойностни изрази става характерна относителна стойностна форма на стоката-пари. Но този ред сега е вече обществено даден в стоковите цени. Прочетете някой ценоразпис отдясно наляво, и ще намерите величината на стойността на парите, изразена във всички възможни стоки. Парите, напротив, нямат никаква цена. За да могат да участват в тази единна относителна стойностна форма на другите стоки, те би трябвало да се отнесат сами към себе си като към свой собствен еквивалент.

Значи цената или паричната форма на стоките, както и изобщо тяхната стойностна форма, е само мисловна или съществуваща само в представата форма, която се отличава от реалната веществена форма на стоките. Стойността на желязо, платно, пшеница и т.н. съществува, макар и невидима, в самите тези предмети; тя се изразява чрез тяхното съизмерване със златото, едно отношение със златото, което тъй да се каже витае само в техните глави. Поради това паза-чът на стоки трябва да заеме на тези техни глави своя език или да прикачи на стоките книжни листчета, за да съобщи на външния свят тяхната цена. ***51** Тъй като изразяването на стоковите стойности в злато е мисловно, за тази операция може да бъде употребено само мисловно, съществуващо само в представата злато. Всеки стокопри-тежател знае, че той съвсем не е позлатил своите стоки, когато при-дава на тяхната стойност форма на цена или мислено въображаема златна форма, и че не му е потребно нито зрънце действително злато, за да оцени в злато милиони стокови стойности. Затова парите, в своята функция като изразители на стойността, служат само като мислено въображаеми или мисловни пари. Това обстоятелство е да-ло повод за най-лудешки теории. ***52** Макар че във функцията на мярка на стойността служат само съществуващи в представата пари, цената напълно зависи от реалния паричен материал. Стойността, т.е. количеството човешки труд, който напр. се съдържа в един тон

желязо, се изразява в мислено представимо количество паричната стока, което съдържа също толкова труд. Значи според това, дали за мярка на стойността служи злато, сребро или мед, стойността на един тон желязо се изразява в съвсем различни цени или мислено се представя в съвсем различни количества злато, сребро или мед.

Затова ако две различни стоки, напр. злато и сребро, едновременно служат за мерки на стойността, тогава всички стоки имат два различни израза на своите цени — цена в злато и цена в сребро, които спокойно съществуват една до друга, докогато отношението между стойността на среброто и на златото остава неизменно, напр. = **1:15**. Но всяка промяна на това стойностно отношение нарушава и отношението между цената на стоките в злато и в сребро, а това фактически доказва, че двойствеността на мярката на стойността противоречи на нейните функции (*не може мярката да се променя по прищевките на случайността. бг.ред.*). ***53**

Всички стоки с определени цени се представят в такава форма: ***a*** стока ***A*** = ***x*** злато; ***b*** стока ***B*** = ***z*** злато; ***c*** стока ***C*** = ***y*** злато и т.н., дето ***a***, ***b***, ***c*** са определена маса от стоките ***A***, ***B***, ***C***, ***a***, ***x***, ***z***, ***y*** — определена маса злато. Следователно стоковите стойности са превърнати в мислени количества злато от различна величина, т.е. въпреки пъстрото разнообразие на стокови тела — в едноименни величини, величини в злато. Като такива различни величини злато, стоките стойности се сравняват помежду си, измерват се една друга, и по този начин се развива техническата необходимост да бъдат отнесени към някое фиксирано количество злато като към тяхна единица мярка. Тази единица мярка, чрез по-нататъшно делене на кратни части, се доразвива в мащаб. Още преди да се превърнат в пари, златото, среброто, медта вече притежават такъв мащаб в своето тегло като метали, така че напр. за единица-мярка служи фунтът, който в една посока се дели на унции и т.н., а в друга чрез събиране става на центнери и т.н. ***54** Затова при всяко оръщение на метални пари

съществуващите вече наименования на мащаба за тежина остават и като първоначални наименования за паричния мащаб или за мащаба на цените.

Като *мярка на стойностите* и като *еталон на цените*, парите изпълняват две съвсем различни функции. Като обществено въплъщение на човешки труд те служат за мярка на стойностите, а като установена тежест метал служат за еталон на цените. Като мярка на стойността те служат за превръщане на стойностите на пъстро разнообразните стоки — в цени, в мислено представлявани количества злато; като еталон на цените те измерват тези количества злато. Чрез мярката на стойностите стоките се измерват като стойности, а еталон на цените, напротив, измерва количества злато чрез определено количество злато, а не стойността на едно количество злато чрез теглото на друго. За еталона на цените трябва да бъде фиксирано като единица-мярка определено тегло злато. Тук, както и при всички други определения за мярка на едноименни величини, решаваща е стабилността на единицата мярка. Затова еталонът на цените толкова по-добре изпълнява своята функция, колкото по-неизменно едно и също количество злато служи за единица-мярка. Златото може да служи за единица-мярка само защото и то самото е продукт на труда, значи с оглед на възможностите е променлива стойност. ***55**

Преди всичко е ясно, че една промяна в стойността на златото по никакъв начин не накърнява неговата функция като еталон на цените. Както и да се мени стойността на златото, различните количества злато остават във все същото стойностно отношение. Ако стойността на златото спадне със 100%, то и тогава 12 унции злато ще имат 12 пъти по-голяма стойност отколкото една унция, а при цените става въпрос само за отношение на различни количества злато помежду им. Тъй като от друга страна една унция злато, при спадане или покачване на нейната стойност, никак не изменя своето тегло, също тъй не се изменя и теглото на нейните кратни части, и така златото, както

и да се изменя неговата стойност, винаги извършва все същата служба на фиксиран еталон на цените.

Изменението на стойността на златото не пречи и на неговото функциониране като мярка на стойността. Това изменение засяга едновременно всички стоки, значи *caeteris partibus* [лат.: при равни други условия] техните относителни стойности остават непроменени, макар и всички те вече да се изразяват в по-високи или по-ниски цени в злато, отколкото по-преди.

Както при изразяването на стойността на една стока в потребителната стойност на една друга стока, тъй и при оценката на стоките в злато се предпоставя само това, че в даденото време произвеждането на определено количество злато струва дадено количество труд. С оглед на движението на стоковите цени изобщо, остават в сила развитите по-преди закони на простия относителен стойностен израз.

Ако стойността на парите остане неизменна, всеобщото покачване на стоковите цени може да настъпи само при покачване на стоковите стойности; а ако останат неизменни стоковите стойности — само когато стойността на парите спадне. И наопаки. Всеобщо спадане на стоковите цени, при неизменна стойност на парите, може да настъпи само при спадане на стоковите стойности; а при неизменни стокови стойности — само когато се покачи стойността на парите. Поради това никак не следва, че покачването на стойността на парите определя пропорционално спадане на стоковите цени, а спадането на стойността на парите — пропорционално качване на стоковите цени. Това важи само за стоки с непроменена стойност. Напр. стоки, чиято стойност се покачва равномерно и едновременно със стойността на парите, запазват същите цени. Ако тяхната стойност се покачва по-бавно или по-бързо от стойността на парите — спадането или качването на техните цени се определя от разликата между движението на тяхната стойност и това на стойността на парите и т.н.

Да се върнем сега пак към разглеждане на ценовата форма.

Паричните названия на металните тежести постепенно се отделят от техните първоначални названия за тежина по различни причини. Между тях исторически решаващи са:

1. Въвеждане на чуждестранни пари у по-малко развити народи, както напр. в древния Рим сребърни и златни монети са циркулирали най-напред като чуждестранни стоки. Названията на тези чуждестранни пари са различни от местните названия за тежести.

2. С развитие на богатството по-благородният метал изтиква по-малко благородния от функцията му като мярка на стойността — среброто изтиква медта, златото изтиква среброто, колкото този ред и да противоречи на всяка поетическа хронология. ***56** Фунтът напр. е станал парично название на един действителен фунт сребро. Но когато златото изтикало среброто като мярка на стойността, същото название останало може би за $\frac{1}{15}$ от фунта злато и т.н. — в зависимост от стойностното отношение на златото и среброто. Фунтът като парично название и фунтът като обикновено название за тежестта на златото сега не съвпадат. ***57** Фалшификацията на монетите, вършена от князете в продължение на цели векове, наистина е оставила от първоначалното тегло на монетите — само названията. ***58**

Тези исторически процеси превръщат в народна привичка отделянето на паричните названия на металните тежести от техните обикновени названия като тежести. Тъй като паричният еталон от една страна е чисто условен, а от друга страна трябва да бъде общовалиден — в края на краищата той се регулира със закон. Дадено тегловно определено количество благороден метал, напр. една унция злато, официално се разделя на кратни части, които получават законни названия като фунт, талер и т.н. Такава кратна част, която добива валидност на същинска единица-мярка на парите, от своя страна се под-

разделя на други кратни части със законни названия, като шилинг, пени и т.н. ***59** Както и преди, за еталон на металните пари остават определени по тежест количества от метала. Изменили са се само подразделенията и названията.

Цените или количествата злато, в които мислено се превръщат стойностите на стоките, сега вече, значи, се изразяват в парични названия или в признати от закона сметачни названия от златния еталон. Така че вместо да кажат: 1 квартал пшеница е равен на една унция злато, в Англия ще кажат, че той е равен на три фунта стерлинги, 17 шилинга и $10\frac{1}{2}$ пенса. По този начин със своите парични названия стоките взаимно си казват каква стойност имат, а парите служат като пари за смятане винаги когато стане нужда да се фиксира една вещь като стойност, т.е. в парична форма. ***60**

Названието на една вещь е нещо съвсем външно за нейната природа. Аз нищо не зная за даден човек, ако зная, че той се казва Якоб. По същия начин в паричното название фунт, талер, франк, дукат и т.н. изчезва всяка следа от стойностното отношение. Бъркотията относно тайнствения смисъл на тези кабалистични знаци е още по-голяма, защото тези парични названия изразяват и стойността на стоките, и, същевременно, кратни части от дадена метална тежест от паричния еталон ***61**. От друга страна е необходимо стойността, за разлика от пъстрите тела на стоковия свят, да се развие до тази ирационално-предметна, но и проста обществена форма. ***62**

Цената е паричното название (етикет) на предметения (вложения) в стоката труд. Значи еквивалентността на стоката и на количеството пари, чието название е цената на стоката, е тавтология, ***63** пък и изобщо относителният стойностен израз на една стока е винаги израз на еквивалентността на две стоки. Но ако цената, като показател на величината на стойността на стоката, е показател на нейното разменно отношение към парите, то от това не следва обратното, че по-

казателят на нейното разменно отношение към парите е непременно и показател на величината на нейната стойност. Нека в 1 квартал пшеница и 2 фунта стерлинги (приблизително $\frac{1}{2}$ унция злато) да се съдържа обществено-необходим труд от еднаква величина. Двата фунта стерлинги са паричният израз на величината на стойността на 1 квартал пшеница, или са неговата цена. Но ако обстоятелствата позволяват да искаме за него 3 фунта стерлинги или налагат да го дадем срещу 1 фунт стерлинг — в такъв случай 1 ф.ст. и 3 ф.ст. като изрази на величината на стойността на пшеницата са твърде големи или твърде малки, но те все пак са нейни цени, понеже — първо, те са нейна стойностна форма, нейни пари, и второ — са показатели на нейното разменно отношение към парите. При неизменни производствени условия или при неизменна производителна сила на труда, за възпроизвеждането на един квартал пшеница трябва да бъде изразходвано същото количество обществено работно време, както и преди. Това обстоятелство не зависи нито от волята на производителя на пшеницата, нито от волята на другите стокoprитежатели. Така че величината на стоковата стойност изразява едно необходимо отношение към общественото работно време, отношение, което е присъщо на процеса на нейното образуване. С превръщането на величината на стойността в цена, това необходимо отношение се проявява като разменно отношение на една стока към съществуващата във нея парична стока. Но в това отношение може да се изразява както величината на стоковата стойност, така и това повече или по-малко, за което тя при дадени обстоятелства е отчуждаема. Възможността за количествено несъвпадане между цена и величина на стойността, или за отклонение на цената от величината на стойността, лежи значи в самата ценова форма. Това не е недостатък на тази форма, а, напротив, я прави адекватна форма на един начин на производство, при който правилото само като сляпо действащ среден закон може да се наложи над безредието.

Но ценовата форма допуска не само възможността за количествено

несъвпадане между величина на стойността и цена, т.е. между величината на стойността и нейния собствен паричен израз, но може да крие в себе си едно качествено противоречие, така че цената изобщо престава да бъде стойностен израз, макар че парите са само стойностна форма на стоките. Някои неща, които сами по себе си не са стоки, напр. съвест, чест и др., могат да бъдат продавани за пари от техните притежатели и така, чрез своята цена, да придобият стокова форма. Така че дадено нещо може формално да има цена без да има стойност. Ценовият израз тук става *въображаем (имагинерен)*, както известни величини в математиката. От друга страна и имагинерната ценова форма, като напр. цената на неразработената земя, която няма стойност, понеже в нея не е предметен човешки труд, може да крие в себе си едно действително стойностно отношение или производно от него отношение.

Както относителната стойностна форма изобщо, и цената изразява стойността на една стока, напр. на един тон желязо, с това, че едно определено количество от еквивалента, напр. една унция злато, е непосредствено разменимо с желязо — но не и обратно, т.е. че и желязото от своя страна е непосредствено разменимо със злато. И така, за да упражни практически ефекта на своята разменна стойност, стоката трябва да смъкне от себе си своето природно тяло и да се превърне от мислено представено злато в реално злато, макар това превъплъщение да ѝ излезе „по-солено“, отколкото излиза на хегеловското „понятие“ преходът от необходимостта към свободата, или на рака — сменянето на черупката, или на свети Йероним — да смъкне от себе си стария Адам. ***64** Наред със своя реален образ, напр. на желязо, в цената стоката може да притежава мисловен стойностен образ или съществуващ в представата златен образ, но тя не може да бъде в едно и също време действително злато и действително желязо. За да ѝ се определи цена, достатъчно е представяването злато да се приравни към нея. За да може да изпълни за своя притежател службата на всеобщ еквивалент, тя трябва да бъде

заменена със злато. Ако притежателят, напр. на желязо, се срещне с притежателя на някоя стока за наслаждение и му посочи, че цената на желязото е и негова парична форма, то притежателят на наслаждението би му отговорил, както св. Петър отговорил на небето на Данте, който му прочел формулата на символа на вярата:

*„Съвсем добре ти е известна и сплав, и тежест в тази монета,
но ми кажи дали я имаш във твоята смачкана кесия.“*

Ценовата форма включва в себе си отчуждаването на стоките срещу пари и необходимостта от това отчуждаване. От друга страна златото функционира като мисловна стойностна мярка само защото в разменния процес то вече се движи като парична стока. Затова зад мисловната мярка на стойностите дебне твърдата парà.

([горе](#))

2. Средство за обръщение

а) Метаморфозата на стоките

Видяхме, че процесът на размяна на стоките включва в себе си противоречиви и изключващи се едни други отношения. Развитието на стоката не сменя тези противоречия, но създава формата, в която те могат да се движат. Изобщо това е методът, по който се разрешават действителни противоречия. Например противоречие е, когато едно тяло постоянно пада върху друго и също тъй постоянно се отдалечава от него. Елипсата е една от формите на движението, в която това противоречие колкото се реализира, толкова се и разрешава.

Доколкото процесът на размяната пренася стоките от ръцете, за които те се явяват **непотребителни** стойности, в ръце, за които те са **потребителни** стойности, дотолкова той е обществена обмяна на вещества. Продуктът на един вид полезен труд замества продукта на друг вид полезен труд. Веднъж достигнала мястото, където тя служи като потребителна стойност, стоката попада от сферата на стоковата размяна в сферата на консумацията. Тук нас ни интересува само

първата сфера: Ние, значи, трябва да разгледаме целия процес откъм страна на формата, значи да разгледаме само изменението на формата или метаморфозата на стоките, чрез която се извършва обществената обмяна на веществата.

Съвсем неправилното схващане на това изменение на формите, без оглед на неизяснеността на самото понятие стойност, се дължи на обстоятелството, че всяко изменение на формата на една стока се извършва при размяната на две стоки — на една обикновена стока и на паричната стока. Ако се придържаме само към този материален момент, само към размяната на стоката срещу злато, изпускаме тъкмо онова, което трябва да видим, а именно, какво става с формата. Изпускаме предвид, че златото като проста стока не е пари и че другите стоки в своите цени отнасят сами себе си към златото като към свой собствен паричен образ.

Стоките отначало влизат в разменния процес непозлатени, неподсладени, както природата ги е родила. Този процес произвежда удвояване на стоката в стока и пари, една външна противоположност, в която стоката и парите изразяват своята иманентна противоположност между потребителна стойност и стойност. В тази противоположност стоките като потребителни стойности противопоставят себе си на парите като разменна стойност. От друга страна двете страни на тази противоположност са стоки, значи са единство на потребителна стойност и стойност. Но това единство на различията се извършва в обратен смисъл на всеки от двата полюса и с това същевременно се изразява тяхното взаимно отношение. Стоката реално е потребителна стойност, нейното стойностно битие се проявява само мислено в цената, която я отнася към противостоящото ѝ злато като към реален образ на нейната стойност. Наопаки, материалът на златото има значение само като материализация на стойността, като пари. Поради това то реално е разменна стойност. Неговата потребителна стойност се проявява само мислено в редицата относителни стойностни изрази, в която то се отнася към противостоящите му стоки като към

съвкупност на неговите реални потребителни образи. Тези противоположни форми на стоките са действителните форми на движението на техния процес на размяна.

Нека сега придружим някой стокопритежател, напр. нашия стар познат тъкач, на сцената на процеса на размяна, т.е. на стоковия пазар. Цената на неговата стока, 20 аршина платно, е определена. Тя е 2 фунта стерлинги. Той я разменя срещу 2 ф.ст. и, като човек от стария калъп, пак разменя тези 2 ф.ст. срещу една семейна библия на същата цена. Платното, което за него е само стока, носител на стойност, се отчуждава срещу злато, което е негов стойностен образ, и от този образ отново се отчуждава за друга стока, за библията, която обаче ще влезе в дома на тъкача като потребителна стойност, за да задоволява там душеспасителни потребности. Значи процесът на стоковата размяна се извършва в две противоположни и взаимнодопълващи се метаморфози — превръщане на стоката в пари и нейното обратно превръщане от пари в стока? ***65** Моментите на стоковата метаморфоза са същевременно сделки на стокопритежателя — продажба, размяна на стоката срещу пари; покупка, размяна на парите срещу стока, и единството на тези два акта: продажба заради покупка.

Когато тъкачът погледне крайния резултат на сделката, ще види, че вместо платно притежава библия, вместо своята първоначална стока — друга стока със същата стойност, но с различна полезност. По същия начин той придобива и другите средства за живеене и за производство. От негова гледна точка целият процес обслужва само размяната на продуктите на неговия труд с продукти на чужд труд, т.е. обслужва размяната на продукти.

Следователно процесът на размяната на стоки се извършва под вида на следната смяна на формите:

Стока—Пари—Стока
С—П—С

По своето материално съдържание движението е *С—С*, т.е. размяна на стока срещу стока, обмяна на веществата на обществения труд, в чийто резултат загасва и самият процес.

С—П. Първа метаморфоза на стоката, или продажба. Скокът на стоковата стойност от стоковото тяло в тялото на златото е, както съм казал на друго място, *salto mortale* [*итал.: смъртен скок*] на стоката. Ако той не сполучи, стоката, наистина, няма да бъде измамена, но ще бъде измамен стокопритежателят. Общественото разделение на труда прави неговия труд толкова едностранен, колкото прави разностранни неговите потребности. Тъкмо затова неговият продукт му служи само като разменна стойност. Но този продукт само в парите придобива всеобща общественно-валидна еквивалентна форма — а парите се намират в чужд джоб. За да ги измъкне оттам, стоката трябва да бъде преди всичко потребителна стойност за притежателя на парите, значи — изразходваният за нея труд трябва да бъде изразходван в общественно-полезна форма, или да се е затвърдил като брънка на общественото разделение на труда. Но разделението на труда е саморасъл производствен организъм, чиито нишки са изтъкани и продължават да се тъкат зад гърба на стокопроизводителите. Стоката може би е продукт на някой нов вид труд, който претендира да задоволява някоя нова потребност или на своя глава се стреми тепърва да създаде потребност. Докато вчера е била функция измежду многото функции на един и същ стокопроизводител — днес някоя особена трудова манипулация може би се откъсва от тази връзка, става самостоятелна и именно затова изпраща на пазара своя частичен продукт вече като самостоятелна стока. Условиата могат да бъдат или да не бъдат незрели за процеса на такова отделяне. Днес продуктът задоволява една обществена потребност. Утре той може

би ще бъде изцяло или отчасти изтикан от някой друг подобен продукт. Дори когато трудът, както този на нашия тъкач, е патентована брънка в общественото разделение на труда, с това още съвсем не е гарантирана потребителната стойност именно на неговите 20 аршина платно. Ако обществената потребност от платно, която, както и всичко друго, има свои граници, вече е задоволена от други съперници-тъкачи, тогава продуктът на нашия приятел става излишен, става ненужен и затова безполезен. На подарен кон зъбите не се гледат, но нашият тъкач не е отишъл на пазара за да прави подаръци. Да предположим, че потребителната стойност на неговия продукт се потвърди на дело и че, значи, стоката привлече парите. Но сега се пита — колко пари? Наистина, отговорът е вече предварително даден в цената на стоката, в показателя на величината на нейната стойност. Ние оставяме настрана възможните чисто субективни грешки в сметките на стокопритежателя, които на пазара незабавно обективно се коригират. Нека той да е изразходвал за своя продукт само средното обществено-необходимо работно време. Значи — цената на стоката е само парично название на предметеното в нея количество обществен труд. Но без разрешението и зад гърба на нашия тъкач традиционните производствени условия на тъкачеството навлизат в един кипеж. Онова, което вчера без съмнение е било обществено-необходимо работно време за произвеждане на един аршин платно, днес престава да бъде такава и притежателят на парите усърдно демонстрира това нещо посредством ценоразписите на различни съперници на нашия приятел. За негова беда, на света има много тъкачи. Най-сетне нека приемем, че всяко парче платно, което се намира на пазара, съдържа в себе си само обществено-необходимото работно време. Все пак сборът от всички тия парчета може да съдържа в себе си излишно изразходвано работно време. Ако стомахът на пазара не може да абсорбира цялото количество платно по нормалната цена от 2 шилинга за аршин — това показва, че във формата на тъкане на платно е изразходвана прекалено голяма част от общото обществено работно време. Ефектът е същият, както и ако всеки отде-

лен тъкач би изразходвал за произвеждането на своя индивидуален продукт повече работно време от общественено-необходимото. Тук се оправдава пословицата: *Mitgefangen, mitgehungen* [нем.: *заедно заловени, заедно обесени*]. Всичкото платно на пазара се взема за една стока, а всяко парче — само като кратна част от тая стока. И наистина, стойността на всеки индивидуален аршин е също само материализация на едно и също общественено-определено количество еднороден човешки труд.*)

[*] *В едно писмо от 28 ноември 1878 г. до Н. Ф. Даниелсън — руския преводач на „Капиталът“ — Маркс променя последното изречение както следва: „И наистина, стойността на всеки индивидуален аршин е само материализация на една част от изразходваното за общото количество аршини общественено количество труд.“ — Моск. ред.]*

Както се вижда, стоката обича парите, но *пътят на истинската любов никога не е равен*. Количественото разчленение на общественения производствен организъм, който изразява своите *разпръснати членове* в системата на разделението на труда, е също така саморасло случайно, както и качественото. Затова нашите стокопритежатели откриват, че същото разделение на труда, което ги прави независими частни производители, прави независими от самите тях и обществения производствен процес, и техните отношения в този процес; че независимостта на лицата едно от друго се допълва от една система на всеобхватна вещна зависимост.

Разделението на труда превръща продукта на труда в стока и с това прави необходимо неговото превръщане в пари. Същевременно то прави успеха на това превръщане чисто случаен. Но тук това явление трябва да се разгледа чисто, т.е. да се предпостави, че то протича нормално. Впрочем, ако то изобщо се извършва, значи ако стоката не е непродаваема, винаги става промяна в нейната форма, макар в ненормални случаи при това превръщане на формата да се губи или увеличава субстанцията — стойностната величина.

За единия стокопритежател злато замества неговата стока, а за другия — стока — неговото злато. Видимото явление е, че стоката и златото, напр. 20 аршина платно и 2 ф.ст., се прехвърлят от ръка на ръка и от място на място, т.е. се обменят. Но срещу какво се разменя стоката? Срещу своя собствен общ стойностен образ. А златото? Срещу един особен образ на своята потребителна стойност. Защо златото се явява спрямо платното като пари? Защото самата цена на платното, 2 ф.ст., или нейното парично название вече го отнася към златото като пари. Смъкването на първоначалната стокова форма се извършва чрез отчуждаване на стоката, т.е. в момента, когато нейната потребителна стойност действително привлича златото, което само мислено си представяме в нейната цена. Затова реализирането на цената или на чисто мисловната стойностна форма на стоката е и, обратно, реализиране на чисто мисловната потребителна стойност на парите, превръщането на стока в пари е същевременно превръщане на пари в стока. Единичният процес е двустранен процес, откъм полюса на стокопритежателя той е продажба, откъм противоположния полюс на притежателя на пари — покупка. Или — продажбата е покупка, *C—II* е същевременно *II—C*.* **66**

Досега ние не познаваме някакво друго икономическо отношение между хората освен това между стокопритежатели — отношение, в което те присвояват продукт на чужд труд само като отчуждават своя собствен. Затова на един стокопритежател може да се противопостави друг само като притежател на пари — било защото неговият продукт на труда притежава по природа парична форма, т.е. е паричен материал, злато и др., било защото неговата собствена стока вече е сменила кожата си, смъкнала първоначалната си потребителна форма. За да функционира като пари, златото трябва естествено да влезе на дадена точка в стоковия пазар. Тази точка се намира в самия източник на неговото производство, където като непосредствен продукт на труда то се разменя с друг продукт на труда със същата стойност. Но от този момент то вече постоянно представлява реализира-

ни стокови цени. *67 Като оставим настрана размяната на златото срещу стока на мястото на неговото произвеждане, в ръцете на всеки стокопритежател златото е променен образ на неговата отчуждена стока, продукт на продажбата или на първата стокова метаморфоза **C—II**. *68 Златото стана мислени пари или мярка на стойността, защото всички стоки измерваха в него своята стойност и по такъв начин го направиха представителна противоположност на своя потребителен образ, свой стойностен образ. Реални пари то става, защото стоките, по силата на своето всестранно отчуждаване, го правят свой действително отчужден и превърнат потребителен образ и с това — свой действителен стойностен образ. В своя стойностен образ стоката смъква от себе си всяка следа от своята природна потребителна стойност и от оня особен вид полезен труд, на който тя дължи своя произход, и с това се превръща в еднообразна обществена материализация на неразличим човешки труд. Затова по самите пари не може да се види от какъв сорт е превърнатата в тях стока. В своята парична форма една стока съвсем прилича на всяка друга стока. Следователно парите могат да бъдат и тор, макар че торът не е пари. Нека приемем, че двете златни монети, за които нашият тъкач отчужди своята стока, са превърнат образ на един квартал пшеница. Продажбата на платното, **C—II**, е същевременно негова покупка, **II—C**. Но като продажба на платното този процес започва едно движение, което завършва с неговата противоположност, с покупка на библия; а като покупка на платно той завършва едно движение, което е почнало с неговата противоположност, с продажба на пшеница. **C—II** (платно—пари), тази първа фаза на **C—II—C** (платно—пари—библия), е същевременно **II—C** (пари — платно), последната фаза на едно друго движение, на **C—II—C** (пшеница—пари—платно). Първата метаморфоза на една стока, нейното превръщане от стокова форма в пари, винаги е същевременно втора, противоположна метаморфоза на една друга стока, нейното обратно превръщане от па-

рична форма в стока. [*69](#)

II—C. Втора или заключителна метаморфоза на стоката: покупка. — Парите са абсолютно отчуждаема стока, защото те са външен образ на всички други стоки или продукт на тяхното всеобщо отчуждаване. Парите четат всички цени отдясно наляво и по този начин се отразяват във всички стокови тела като в покорен материал на своето собствено превръщане в стока. Същевременно цените, тези любовни погледи, с които стоките намигат на парите, показват и границите на способността на парите да се превърщат, а именно тяхното собствено количество. Тъй като стоките изчезват, когато станат пари, по парите не се познава по какъв начин те са дошли в ръцете на своя притежател или какво се е превърнало в пари. *Non olet* [лат.: *парите не смърдят*], какъвто и да е техният произход. Ако от една страна те представляват продадена стока, от друга страна те са стоки, които могат да бъдат купени. [*70](#)

II—C, покупката, е в същото време продажба, **C—II**; следователно последната метаморфоза на една стока е първата метаморфоза на друга стока. За нашия тъкач жизненият път на неговата стока свършва с библията, в която той отново е превърнал двата фунта стерлинги. Но продавачът на библията превръща получените от тъкача 2 ф.ст. в житна ракия. **II—C**, заключителната фаза на **C—II—C** (платно—пари—библия), е същевременно и **C—II**, първа фаза на **C—II—C** (библия—пари—ракия). Тъй като стокопроизводителят доставя само един едностранен продукт, той често го продава в големи количества, докато неговите многостранни потребности го заставят постоянно да раздробява реализираната цена или получената парична сума за многобройни покупки. Така че една продажба води към много покупки на различни стоки. Така заключителната метаморфоза на една стока образува сбор от първи метаморфози на други стоки.

Ако разгледаме сега пълната метаморфоза на една стока, например на платното, най-напред ще видим, че тя се състои от две противоположни и взаимно допълващи се движения, *C—II* и *II—C*. Тези две противоположни превръщания на стоката се извършват в два противоположни обществени процеса на стокопритежателя и се отразяват в две противоположни негови икономически функции. Като извършител на продажбата той става продавач, а като извършител на покупката — купувач. Но тъй като при всяко превръщане на стоката двете нейни форми, стоквата и паричната, съществуват едновременно, само че на противоположни полюси, то на един и същ стокопритежател противостои: когато той е продавач — друг купувач, а когато е купувач — друг продавач. Както една и съща стока извършва последователно двете противоположни превръщания, от стока в пари и от пари в стока, така и един и същ стокопритежател сменя ролята си на продавач и купувач. Така че тези функции не са стабилни, а в рамките на стокото обръщение постоянно променят своите индивидуи.

Пълната метаморфоза на една стока, в нейната най-проста форма, предполага четири крайности и три *personae dramatis* [лат.: действащи лица]. Най-напред парите се противопоставят на стоката като неин стойностен образ, който отвъд нея, в чуждия джоб, притежава веществена звънка реалност. Така на стокопритежателя се противопоставя притежателят на пари. Щом стоката е превърната в пари, последните стават нейна изчезваща еквивалентна форма, чиято потребителна стойност или съдържание съществува отсам, в други стокви тела. Като крайна точка на първото превръщане на стоката, парите са същевременно изходна точка на второто. Така продавачът от първото действие става купувач във второто, където му противостои като продавач един трети стокопритежател. [*71](#)

Двете противоположни фази от движението на стоквата метаморфоза образуват един оборот: стокова форма, смъкване на стоквата

форма, връщане към стоквата форма. Наистина, тук самата стока е определена противоречиво. В изходната точка тя е **непотребителна** стойност за своя притежател, в крайната точка — **потребителна** стойност за него. Така и парите най-напред се явяват като твърд стойностен кристал, в който се е превърнала стоката, за да се разтопят след това в нейна проста еквивалентна форма.

Двете метаморфози, които образуват оборота на една стока, образуват същевременно обратните частични метаморфози на две други стоки. Една и съща стока (платно) започва редицата на свои собствени метаморфози и приключва общата метаморфоза на една друга стока (на пшеницата). През време на своето първо превръщане, продажбата, тя лично изпълнява тези две роли. А като златен пашкул, в който тя сама минава по пътя на всяка плът, тя същевременно завършва първата метаморфоза на някоя трета стока. Така че оборотът, който описва при своите метаморфози всяка стока, неразривно се вплита в оборота на други стоки. Целият процес се изразява като стоков оборот.

Стоковият оборот не само формално, но и по същество се различава от непосредствената размяна на продукти. Нека хвърлим още един поглед върху процеса. Тъкачът несъмнено е разменил платно за библия, собствена стока за чужда. Но това явление е истинско само за него. Продавачът на библията, който предпочита горещото пред хладното, не е мислил да заменя библията за платно, както и тъкачът не знае, че за неговото платно е разменена пшеница, и т.н. Стоката на **Б** заменя стоката на **А**, но и **А** и **Б** не разменят взаимно своите стоки. Може наистина да се случи **А** и **Б** взаимно да купят един от друг, но такова особено отношение не зависи от общите условия на стоковото обръщение. От една страна тук се вижда как стоквата размяна разкъсва индивидуалните и локални граници на непосредствената размяна на продуктите и развива обмяната на веществата на човешки труд. От друга страна се развива цял кръг от неконтролиру-

еми от действащите лица обществени взаимни връзки, налагащи се с природна необходимост. Тъкачът може да продаде платно само защото селянинът вече е продал пшеница, запалянковецът по ракия може да продаде библия — само защото тъкачът вече е продал платно, производителят на ракия може да продаде своята препечена вода само защото друг вече е продал светена животворна вода, и т.н.

Затова процесът на обръщението не се прекъсва, както непосредствената размяна на продуктите, и след като потребителните стойности са променили местата или притежателите си. Парите не изчезват, когато, в края на краищата, излязат от редицата на метаморфозите на една стока. Те винаги се утаяват на някое място в обръщението, освободено от стоките. Напр. в общата метаморфоза на платното: платно—пари—библия, най-напред излиза от обръщение платното, заместват го парите; когато след това и библията излезе от обръщение, и нея я заместват парите. Заместването на стока със стока остава същевременно паричната стока в трети ръце. ***72** Обръщението постоянно като пот отделя от себе си пари.

Не може да има нищо по-нелепо от догмата, че стокото обръщение определя някакво необходимо равновесие между продажби и покупки, понеже всяка продажба е покупка и ***vice versa*** [лат.: *обратно*]. Ако това значи, че броят на действително извършените продажби се равнява на също такъв брой покупки, това е плоска тавтология. Но то иска да докаже, че продавачът довежда на пазара своя собствен купувач. Продажбата и покупката са идентичен акт, като взаимно отношение между две полярно противоположни лица, стокопритежател и притежател на пари. Те образуват два полярно противоположни акта като действия на едно и също лице. Поради това взаимозаменяемостта на продажбата и покупката говори, че стоката става безполезна, ако тя, като бъде хвърлена в алхимическото отмъщение на обръщението, не излезе от там като пари, т.е. ако не бъде продадена от стокопритежателя и купена от притежателя на парите. Въпросната

взаимозаменяемост говори още, че ако процесът е бил успешен, той образува един момент на спокойствие, един повече или по-малко траен етап в живота на стоката. Тъй като първата метаморфоза на стоката е едновременно продажба и покупка, този частичен процес е същевременно самостоеен процес. Купувачът има стока, продавачът има пари, т.е. такава стока, която запазва своята способна за обръщение форма независимо от това дали по-рано или по-късно ще се яви на пазара. Никой не може да продаде, без някой друг да купи. Но когато някой е продал, той не е длъжен непосредствено да купи. Обръщението разкъсва времевите, местните и индивидуалните рамки на размяна на продуктите именно с това, че раздвоява наличната непосредствена взаимозаменяемост между даването на свой и получаване на чужд продукт на труда като една противоположност между продажба и покупка. Щом като тези самостойно противостоящи си процеси образуват едно вътрешно единство, то тъкмо това също тъй значи, че тяхното вътрешно единство се движи във външни противоположности. Когато външното формиране на вътрешно несамостойни — защото взаимно се допълват — актове се развие до известна точка, тяхното единство насилствено се проявява чрез една — криза. Присъщата на стоката противоположност между потребителна стойност и стойност, между частен труд, който същевременно трябва да се яви като непосредствен обществен труд, и особен конкретен труд, който същевременно се проявява само като абстрактен всеобщ труд, между олицетворение на вещта и овеществяване на лицата — това присъщо противоречие получава в противоположностите на стоковата метаморфоза своите развити форми на движение. Поради това тези форми включват възможността за кризи — но само възможност. Развиването на тази възможност в действителност изисква цял ред от условия, които — от гледна точка на простото стоково обръщение — още съвсем не съществуват. ***73**

Като посредник при обръщението на стоките, парите получават функцията на средство за циркулация.

(горе)

б) Обръщението на парите

Промяната на формите, където се извършва обмяната на веществата на продуктите на труда, $C—M—C$, определя, че една и съща стойност образува като стока изходната точка на процеса и пак като стока се връща обратно на същата точка. Така че това движение на стоките е оборот. От друга страна, същата тази форма изключва обръщението на парите. Нейният резултат е постоянно отдалечаване на парите от тяхната изходна точка, а не възвръщането им към нея. Докато продавачът държи в ръцете си променения образ на своята стока, парите — дотогава стоката се намира в стадий на първата метаморфоза или е минала само първата половина на своето движение. Ако процесът продажба за покупка е завършен, тогава и парите пак са се отдалечили от ръцете на своя първоначален притежател. Наистина, ако тъкачът, след като е купил библията, пак продаде платно, тогава и парите пак се връщат при него. Но те не се връщат чрез оборота на първите 20 аршина платно, чрез която те, напротив, от ръцете на тъкача се отдалечават в ръцете на продавача на библията. Те се възвръщат само чрез възобновяване или повтаряне на същия оборотен процес за нова стока и, както и преди, завършват със същия резултат. Така че формата на движение, която стоковият оборот непосредствено придава на парите, се състои в постоянното им отдалечаване от изходната точка, в минаването им от ръцете на един стокопритежател в ръцете на друг или в тяхното *обръщение* (*currency, cours de la monnaie*).

Обръщението на парите показва постоянно, монотонно повтаряне на един и същ процес. Стоката винаги се намира на страната на продавача, парите винаги на страната на купувача като покупателно средство. Те функционират като покупателно средство, като реализират цената на стоката. Реализирайки я, те пренасят стоката от ръцете на продавача в ръцете на купувача, докато те самите същевременно се

отдалечават от ръцете на купувача в ръцете на продавача, за да повторят същия процес с някоя друга стока. Произходът на тази едностранна форма на парично движение от двустранното движение на стоките форми е забутен. Самата природа на стокото обръщение поражда една противоположна привидност. Първата метаморфоза на стоката не се наблюдава само като движение на парите, а като нейно собствено движение, но нейната втора метаморфоза е видима само като движение на пари. В първата половина на своя оборот стоката сменя мястото си с парите. Едновременно с това нейният потребителен образ излиза от оборот и влиза в консумация. ***74** На нейно място идва нейният стойностен образ или нейната парична маска. Втората половина на своя оборот тя преминава не вече в своята собствена натурална кожа, а в своята златна кожа. С това непрекъснатостта на движението напълно отива на страната на парите, и същото движение, което за стоката съдържа два противоположни процеса, съдържа като собствено движение на парите винаги същия процес, тяхната смяна на мястото с винаги друга стока. Поради това резултатът на стоковия оборот — заместването на стока с друга стока — се извършва не чрез смяна на собствените форми на стоката, а чрез функцията на парите като средство за обръщение, което привежда в оборот сами по себе си неподвижните стоки, прехвърля ги от ръцете, в които те са **непотребителни** стойности, в ръце, в които те са **потребителни** стойности, винаги в противоположна посока на собственото движение на парите. Парите постоянно отстраняват стоките от сферата на обръщение, като сами заемат тяхното място в тази сфера и се отдалечават от своята собствена изходна точка. Поради това, макар че движението на парите е израз само на стоков оборот, изглежда обратното — че стоковият оборот е резултат само на паричното движение. ***75**

От друга страна парите имат функция на средство за оборот само защото са стокова стойност, която е придобила самостоятелно съществуване. Така че движението на парите като средство за циркулация е

наистина само движение на формата на самите стоки. А това движение трябва, значи, да се отразява осезаемо в обращението на парите. Така напр. платното най-напред превръща своята стокова форма в паричната си форма. Последният полюс на неговата първа метаморфоза *C—II*, паричната форма, тогава става пръв полюс на неговата последна метаморфоза *II—C*, на неговото обратно превръщане в библия. Но всяка от тези две промени на формата се извършва чрез размяна между стока и пари, чрез тяхната взаимна размяна на местата. Едни и същи монети попадат в ръцете на продавача като отчужден образ на стоката и излизат от тях като абсолютно отчуждаем образ на стоката. Те два пъти менят мястото си. Първата метаморфоза на платното докарва тези монети в джоба на тъкача, а втората пак ги изважда оттам. Двете противоположни промени на формата на една и съща стока се отразяват в двукратното преместване на парите в противоположна посока.

Ако, напротив, се извършват само едностранни стокови метаморфози, все едно дали само продажби или само покупки, тогава едни и същи пари променят мястото си само веднъж. Тяхната втора промяна на мястото винаги изразява втората метаморфоза на стоката, нейното обратно превръщане от пари. В честото повтаряне на преместването на едни и същи монети се отразява не само редицата от метаморфози на една единична стока, но и сплитането на безбройните метаморфози на стоковия свят изобщо. Впрочем от само себе си се разбира, че всичко това важи само за разглежданата тук форма на прост стоково обръщение.

Всяка стока при първата си крачка в обръщението, при първата смяна на своята форма, излиза от обръщение, в което винаги влиза все нова стока. Парите, напротив, като средство за циркулация постоянно пребивават в сферата на обръщение и постоянно се въртят из него. Така че възниква въпрос, колко пари поглъща постоянно тази сфера?

В една страна всеки ден се извършват многобройни, едновременни и

затова протичащи пространствено една до друга, едностранни стокови метаморфози, или с други думи — от една страна само продажби, от друга — само покупки. В своите цени стоките вече са приравнени към определени мислени количества пари. Тъй като разглежданата тук форма на непосредствено обръщение винаги телесно противопоставя стока и пари, стоката на полюса на продажбата, парите на противния полюс на покупката, — масата на средствата за обръщение, нужни за процеса на обръщение на стоковия свят, е определена от сбора на цените на стоките. И наистина, парите само представляват реално оня сбор от злато, което вече мислено е изразено в сбора на стоковите цени. Поради това равенството на тези сборове се разбира от само себе си. Но ние знаем, че при неизменни стойности на стоките техните цени се променят с промяна на стойността на златото (на паричния материал): съответно се качват, когато тя пада, и спадат, когато тя се качва. Когато по такъв начин се покачва или спада сборът от стоковите цени, тогава равномерно трябва да се покачва или да спада и масата на циркулиращите пари. Наистина, тук изменението на масата на средствата за циркулация произтича от самите пари, но не от тяхната функция като средство за циркулация, а от тяхната функция като мярка на стойността. Най-напред цената на стоките се изменя обратно пропорционално на стойността на парите, а след това масата на средствата за циркулация се изменя право пропорционално на цената на стоките. Съвсем същото явление би станало, ако например стойността на златото спадне, а среброто го замести като мярка на стойността, или ако не стойността на среброто се качи, а златото го изтика от функцията като мярка на стойността. В единия случай би трябвало да циркулира повече сребро отколкото преди злато, а в другия — по-малко злато отколкото преди сребро. И в двата случая би се изменила стойността на паричния материал, т.е. на онази стока, която функционира като мярка на стойността, а значи би се изменил и ценовият израз на стоковите стойности, а оттам и масата на оборотните пари, които служат за реализиране на тези цени. Видяхме, че сферата на обръщението на стоките има една дупка,

през която в нея влиза злато (или сребро, накъсо — паричен материал) като стока с определена стойност. Тази стойност се предпоставя при функцията на парите като мярка на стойността, следователно при определяне на цените. Ако например спадне стойността на самата мярка на стойността, това ще се отрази преди всичко в изменението на цените на ония стоки, които при източниците на производство на благородни метали непосредствено се разменят с тях като със стоки. Особено при по-слабо развити условия на буржоазното общество, голяма част от другите стоки още дълго време ще се оценява по старата, станала вече илюзорна стойност на мярката на стойността. Но една стока заразява друга чрез своето стойностно отношение към нея, цените на стоките в злато или в сребро постепенно се изравняват според пропорциите, определени от техните собствени стойности, докато най-сетне всички стокови стойности бъдат оценявани според новата стойност на паричния метал. Този изравнителен процес е придружен от непрекъснато нарастване на благородните метали, които се вливат за заместване на пряко разменяните срещу тях стоки. Така че в същата степен, в която се разпростират поправените цени на стоките, или в която техни стойности се оценяват по новата, спаднала и до известна точка продължаваща да спада стойност на метала, вече е налице добавъчна маса метал, необходима за реализиране на тия нови цени. Едностранчивото наблюдение на фактите, които са последвали откриването на новите златни и сребърни източници, е подвело в 17-ти и особено в 19-ти век към погрешното заключение, че цените на стоките се били покачили, защото като средство за циркулация функционирало повече злато и сребро. Оттук нататък ще предпоставяме стойността на златото като дадена, както тя наистина е дадена в момента на определяне на цените.

При тази предпоставка **масата на средствата за обръщение се определя от сбора на стоковите цени, които трябва да се реализират.** Ако предпоставим още, че и цената на всяка стока е дадена, тогава, сборът от цените на стоките очевидно зависи от стоковата маса,

която се намира в обръщение. Няма нужда много да си бием главата, за да разберем, че ако 1 квартал пшеница струва 2 ф.ст., 100 квартаера ще струват 200 ф.ст., 200 квартаера — 400 ф.ст. и т.н., така че с нарастване на масата на пшеницата трябва да расте и масата на парите, които при продажба разменят местата си с нея.

Ако предположим стоковата маса като дадена, масата на парите в обръщение прилива и отлива заедно с ценовите колебания на стоките. Тя се качва и спада, защото сборът на стоковите цени се увеличава или намалява поради тяхното изменение. Затова съвсем не е необходимо цените на всички стоки едновременно да се качват или да спадат. Покачването на цените на известен брой решаващи артикули, от една страна, и спадането им — от друга, е достатъчно, за да се покачи или спадне сборът на цените на всички стоки в обръщение, който сбор трябва да се реализира — а значи и за да се пуснат в обръщение повече или по-малко пари. Все едно дали изменението на стоковите цени отразява действителни стойностни изменения или прости колебания на пазарните цени — ефектът върху масата на средствата за обръщение остава един и същ.

Нека е даден известен брой несвързани помежду си продажби или частични метаморфози, които се извършват едновременно и протичат пространствено едни до други, напр. на 1 квартал пшеница, 20 аршина платно, 1 библия, 4 галона ракия. Ако цената на всеки артикул е 2 ф.ст., и, значи, целият сбор на цените, който трябва да се реализира, е 8 ф.ст., тогава в обръщение трябва да влезе една парична маса от 8 ф.ст. Но ако същите тези стоки образуват брънки на познатия ни ред от метаморфози: 1 квартал пшеница — 2 ф.ст. — 20 аршина платно — 2 ф.ст. — 1 библия — 2 ф.ст. — 4 галона ракия — 2 ф.ст., тогава 2 ф.ст. привеждат в циркулация всичките тези стоки подред, като последователно реализират техните цени, значи реализират и ценовия сбор от 8 ф.ст., за да се успокоят накрая в ръцете на кръчмаря. Те извършват четири обръщения. Това повтарящо се преместване на едни и същи монети представлява двойна промяна на

формата на стоката, нейно движение през два противоположни стадия на обръщение и сплитане на метаморфозите на различни стоки. ***76** Противоположните и взаимно допълващи се фази, през които протича този процес, не могат да се извършат пространствено една до друга, а могат само да следват по време една подир друга. Затова промеждутъци от време образуват мярката на продължителността на този процес, или броят на обръщенията на едни и същи монети в дадено време измерва бързината на паричното обръщение. Нека процесът на обръщение на гореказаните четири стоки да трае напр. един ден. Тогава ценовият сбор, който трябва да се реализира, е 8 ф.ст., количеството на обръщенията на едни и същи монети през време на деня — 4, и масата на циркулиращите пари — 2 ф.ст., или за даден промеждутък време от процеса на циркулацията:

$\frac{A}{B} = x$ **Сборът на стоковите цени (A): (делено на) броят на обръщенията на едноименни парични единици (B) = масата на парите, функциониращи като средство за обръщение (x).**

Този закон е общовалиден. Наистина, процесът на обръщението в дадена страна, в даден период от време, обхваща, от една страна, множество разпокъсани, едновременни и пространствено протичащи една до друга продажби (респ. покупки) или частични метаморфози, в които едни и същи монети само един път сменят мястото си или извършват само едно обръщение; и от друга страна — множество подълги или по-къси вериги от метаморфози, които отчасти протичат една до друга, отчасти се преплитат помежду си и в които едни и същи монети извършват по-голямо или по-малко количество обръщения. Но общият брой на обръщенията на всички едноименни монети, които се намират в обръщение, представлява средният брой на обръщенията на отделната монета или средната скорост на паричното обръщение. Паричната маса, която напр. в началото на всекидневния процес на обръщение бива хвърляна в него, се определя по естествен

път от сбора на цените на стоките, които циркулират едновременно и пространствено една до друга. Но вътре в процеса всяка монета става, така да се каже, отговорна за другата. Ако едната увеличи скоростта на обръщението си, отслабва се скоростта на обръщението на другата или тя съвсем излита навън от обръщението, тъй като последната може да усвои само такава маса злато, която, умножена със средния брой на обръщанията на отделния ѝ елемент, се равнява на сбора на цените, които трябва да бъдат реализирани. Поради това, ако броят на обръщанията на монетите нараства — намалява тяхната циркулираща маса. Ако броят на техните обръщания намалява, нараства тяхната маса. Тъй като масата на парите, която може да функционира като средство за обръщението, е дадена при дадена средна скорост, достатъчно е да се пусне в обръщението едно определено количество еднофунтови банкноти, за да се изхвърли същото количество златни монети — един фокус, добре познат на всички банки.

Както в паричното обръщението изобщо се проявява само циркулацията на стоките, т.е. тяхното кръгообръщението по пътя на противоположни метаморфози, така в скоростта на паричното обръщението се проявява скоростта на смяната на неговите форми, непрекъснатото влияние на метаморфозните редове, стремителността на обмяната на веществата, бързото изчезване на стоките от сферата на обръщението и също така бързото им заместване с нови стоки. Така че в скоростта на паричното обръщението се проявява текущото единство на противоположните и допълващи се една друга фази — превръщане на потребителния образ в стойностен образ и обратно превръщане на стойностния образ в потребителен образ — или единството на двата процеса, продажба и покупка. Обратно, в забавянето на паричното обръщението се проявява разделянето и противоположното формиране на тези процеси, застоят в промяната на форми и, значи, в обмяната на веществата. Откъде произлиза този застои — това, естествено, не може да се види от самото обръщението. То показва само само-

то явление. Общоприетият възглед, който при забавяне на паричното обращение забелязва, че парите по-рядко се явяват и изчезват във всички точки по периферията на обръщението — лесно тълкува това явление с недостатъчно количество на средства за обръщение. [*77](#)

И тъй, общото количество пари, функциониращи във всеки период от време като средства за обръщение, се определя от една страна — от сбора на цените на циркулиращия сток свят, от друга страна — от по-бързото или по-бавно протичане на техните противоположни процеси на обръщение, от което зависи каква част от този сбор на цени може да бъде реализирана с едни и същи монети. Но сборът на стоките цени зависи както от масата, така и от цената на всеки сток вид. Но трите фактора: движението на цените, циркулиращата маса на стоките и най-сетне бързината на паричното обръщение, могат да се изменят в различни посоки и в различни пропорции, затова сборът от цените, който трябва да бъде реализиран, а значи и зависещата от него маса на средствата за обръщение, могат да претърпяват многобройни комбинации. Ние тук ще изброим само най-важните в историята на стоките цени.

При неизменни стоките цени масата на средствата за обръщение може да расте, защото масата на циркулиращите стоки нараства, или пък скоростта на паричното обръщение се намалява, или пък и двете действат заедно. Обратно, масата на средствата за обръщение може да се намали, ако се намали масата на стоките или расте скоростта на обръщение.

При всеобщо покачване на стоките цени масата на средствата за обръщение може да остане неизменна, ако масата на циркулиращите стоки намалява в същата пропорция, в която се увеличава тяхната цена, или ако скоростта на паричното обръщение се увеличава еднакво бързо с покачване на цените, докато циркулиращата стокова маса остава постоянна. Масата на средствата за обръщение може да намалее, ако намали стоките маса или скоростта на обръще-

ние расте по-бързо от цените.

При всеобщо спадане на стоковите цени масата на средствата за обръщение може да остане неизменна, ако стоковата маса расте в същата пропорция, в която пада нейната цена, или ако скоростта на паричното обръщение намалява в същата пропорция, както и цените. Тя може да расте, ако стоковата маса расте по-бързо или скоростта на обръщение намалява по-бързо, отколкото спадат стоковите цени.

Вариациите на различните фактори могат взаимно да се компенсират, така че, въпреки тяхната постоянна нестабилност, общата сума на стоковите цени, която трябва да бъде реализирана, а значи и масата на циркулиращите пари, остава постоянна. Затова, особено при разглеждане на по-дълги периоди, ние виждаме много по-постоянно средно ниво на циркулиращата във всяка страна парична маса и — с изключение на големи суматохи, които периодично произлизат от индустриалните и търговски кризи, по-рядко от измененията в самата парична стойност — много по-слаби отклонения от това средно ниво, отколкото би могло да се очаква на пръв поглед.

Законът, че количеството на средствата за обръщение се определя от сбора на цените на циркулиращите стоки и от средната скорост на паричното обръщение, ***78** може да бъде изразен и така, че при даден сбор от стойности на стоките и при дадена средна скорост на техните, метаморфози количеството на парите в обръщение или на паричния материал зависи от неговата собствена стойност. Илюзията, че, наопаки, стоковите цени се определят от масата на средствата за циркулация, а пък тя от своя страна — от масата на намиращия се в дадена страна паричен материал, ***79** се корени у нейните първи представители, в безразсъдната хипотеза, че в процеса на обръщение стоките влизат без цена, а парите — без стойност и че след това дадена част от стоковата каша се разменяла с дадена част от металния куп. ***80**

(горе)

в) Монетата. Стойностният знак

От функцията на парите като средство за обръщение произтича техният монетен образ. Онази тегловна част, която си представяме в цената или в паричното название на стоките, трябва да им се противопостави в обръщението като едноименен къс злато или монета. Също както определянето еталона на цените, и сеченето на монетите се пада на държавата. В различните национални униформи, които златото и среброто носят като монети, но които те отново събличат на световния пазар, се проявява разделението между вътрешни или национални сфери на стоковото обръщение и нейната всеобща сфера на световен пазар.

И тъй, златната монета и златото на кюлчета по начало се различават само по своята фигура и златото е постоянно превръщано от една форма в друга. ***81** Но пътят навън от монетарницата е същевременно път към казана за претопяване. Защото в обръщението златните монети се изтъкват — една повече, друга по-малко. Златно название и златна субстанция, номинално съдържание и реално съдържание навлизат в процеса на своето разделяне. Едноименни златни монети се оказват с различна стойност, защото са с различно тегло. Златото, като средство за обръщение, се отделя от златото, като еталон на цените, а с това и престава да бъде действителен еквивалент на стоките, чиито цени то реализира. Историята на тази обърканост образува монетната история на средните векове и на новото време до 18-ти век. Естествената тенденция на процес на обръщението да превърне златното битие на монетата в златна привидност, или монетата — в символ на нейното официално метално съдържание, е призната дори от най-модерните закони за онази степен на загуба на метал, която прави златната монета негодна за обръщение или я демонетизира.

Щом самото парично обръщение разделя реалното съдържание на монетата от нейното номинално съдържание, нейното метално битие от функционалното ѝ битие — тогава паричното обръщение съдържа латентна в себе си възможност да замести металните пари, в тяхната функция на монети, със знаци от друг метал или със символи. Техническите пречки за сечене на съвсем дребни по тегло части от златото, респ. от среброто, и обстоятелството, че първоначално по-евтини метали вместо по-благородни служат за стойностна мярка — сребро вместо златото, мед вместо среброто, — и значи циркулират като пари в момента, когато по-благородният метал ги детронира — тези технически пречки обясняват исторически ролята на сребърните и на медните знаци като заместители на златната монета. Те заместват златото в ония области на стоковото обръщение, в които монетата циркулира най-бързо и затова най-бързо се изхабява, т.е. където покупките и продажбите се подновяват непрекъснато в най-малки граници. За да се попречи на настаняването на тези сателити на мястото на самото злато, със закон се определят много ниските пропорции, в които те при плащания трябва да бъдат приемани вместо злато. Разбира се, особените области, в които са в обръщение различните видове монети, навлизат една в друга. Разменната монета се явява, наред със златото, за плащане на части от най-малката златна монета; златото постоянно навлиза в обръщението на дребно, но също така постоянно бива изхвърляно навън от него чрез разменянето му с дребни монети. [*82](#)

Металното съдържание на сребърните или на медните знаци се определя произволно от закона. В обръщението те се изтъркват още по-бързо и от златната монета. Затова тяхната монетна функция става фактически съвсем независима от теглото им, - т.е. от всяка стойност. Монетното битие на златото напълно се отделя от неговата стойностна субстанция. Следователно неща, които относително нямат стойност, листчета хартия, могат да функционират вместо него като монети. При металните парични знаци техният чисто символи-

чен характер е до известна степен още скрит. При книжните пари той се проявява очебийно. Както виждаме, *само първата крачка е мъчна.*

Тук става дума само за държавните книжни пари с принудителен курс. Те израстват непосредствено от металическата циркулация. Напротив, кредитните пари предпоставят условия, които от гледна точка на простата стоково обръщение ни са още съвсем непознати. Но нека само отбележим, че както същинските книжни пари произтичат от функцията на парите като средство за обръщение, така кредитните пари имат естествения си корен във функцията на парите като платежно средство. ***83**

Държавата изотвън хвърля в циркулационния процес листчета хартия, върху които са напечатани парични названия, като 1 ф.ст., 5 ф.ст. и т.н. Доколкото те действително циркулират на мястото на едноименната златна сума, в тяхното движение се отразяват само законите на самото парично обръщение. Един специфичен закон за книжното обръщение може да произтича само от тяхното отношение към златото като негови представители. А този закон се състои просто в това, че издаването на книжни пари трябва да се ограничи до количество, в което действително би трябвало да циркулира символично представеното от тях злато (респ. сребро). Наистина, количеството злато, което може да погълне сферата на обръщението, постоянно се колебае над или под едно средно ниво. Но масата на циркулиращия в дадена страна медиум [посредник] никога не спада под известен минимум, който се определя въз основа на опита. Обстоятелството, че тази минимална маса непрекъснато променя своите съставни части, т.е. се състои от все други златни монети, естествено не променя нищо в нейния размер и в постоянното ѝ движение в сферата на обръщението. Затова тя може да бъде заменена с книжни символи. Напротив, ако днес всички циркулационни канали бъдат напълнени с книжни пари до предела на тяхната способност да усвояват пари, утре те могат да прелеят поради колебанията на стоковото

обръщение. Загубва се всяка мярка. А когато хартията надхвърли мярката си, т.е. надхвърли количеството златна монета, което би могло да циркулира със същото наименование, тя, независимо от опасността от общо дискредитиране, все пак представлява, в рамките на стоковия свят, само едничкото представяемо златно количество, определено от присъщите му закони. Ако масата книжни листчета представлява напр. по 2 унции злато вместо по 1, то фактически 1 фунт стерлинг ще се превърне в парично наименование приблизително на $\frac{1}{8}$ унция вместо на $\frac{1}{4}$ унция. Ефектът е същият, както ако бъде променена функцията на златото като мярка на цените. Затова същите стойности, които по-рано се изразяваха в цена от 1 ф.ст., сега се изразяват в цена от 2 ф.ст.

Книжните пари са златен знак или паричен знак. Тяхното отношение към стоковите стойности се състои само в това, че те мислено са изразени в същите количества злато, които хартията изразява символично. Само доколкото книжните пари представляват златни количества, които, както всички други стокови количества, са и стойностни количества — само дотолкова те са стойностен знак. ***84**

Пита се, най-сетне, защо златото може да бъде заменено с прости безстойностни знаци за него? Но, както видяхме, то е заменимо само доколкото бъде изолирано или доколкото му бъде придадена самостоятелност в неговата функция като монета или средство за обръщение. Само че формирането на тази функция не става за отделните златни монети, макар да се проявява в оставането в обръщение на изтъркани златни монети. Чисто като монети или средства за обръщение златните монети са точно дотогава, докато действително се намират в обращение. Обаче това, което не важи за отделната златна монета, важи за минималната маса злато, която е заменима с книжни пари. Тя се намира постоянно в сферата на обръщението, функционира непрекъснато като средство за обръщение и затова съществува изключително като носител на тази функция. Така че нейното движение

представлява непрекъснато преминаване един в друг на противоположните процеси на стоковата метаморфоза *C—II—C*, в която на стоката се противопоставя нейният стойностен образ само за да изчезне веднага отново. Самостоятелното изразяване на разменната стойност на стоката тук е само бегъл момент. Тя веднага бива заменена с друга стока. Затова е достатъчно и само символичното съществуване на парите в един процес, който непрекъснато ги оттегля от едни ръце в други. Тяхното функционално съществуване усвоява, така да се каже, материалното им съществуване. Като преходен обективен рефлекс на стоковите цени те функционират само като знак за самите себе си и затова могат да бъдат заместени и със знаци. ***85** Само че знакът на парите се нуждае от своя собствена обективно-обществена валидност и книжният символ я получава чрез принудителния курс. Тази държавна принуда важи само във вътрешната или описана от границите на едно общество сфера на обръщение, но и само тук парите се отдават напълно на своята функция като средство за обръщение или монета и затова могат да получат в книжните пари един чисто функционален начин на съществуване, външно отделен от тяхната метална субстанция.

([горе](#))

3. Пари

Онази стока, която функционира като **мярка** на стойностна, а значи и, сама или чрез заместници, функционира като средство за обръщение, е пари. Затова златото (респ. среброто) е пари. Като пари то функционира, от една страна, там, където трябва да се явява в своята златна (респ. сребърна) плът, следователно като парична стока, значи нито само мислено, както при стойностната мярка, нито заместимо, както при средствата за обръщение; от друга страна — там, където неговата функция, все едно дали то я изпълнява лично или чрез заместници, го фиксира като единствен **стойностен образ** или единствено адекватно съществуване на разменната стойност срещу всич-

ки други стоки като прости потребителни стойности.

ЗАБЕЛЕЖКА от бг.ред.: Парите не могат да бъдат **МЯРКА** на стойността. Проверихме как е в английския превод. Там думата е *measure*, т.е. мярка, мяра, размери, количество, **единица**, **уред за мерене**... Т.е. думата има различни значения, но ние мислим, че **ПАРИТЕ НЕ СА МЯРКА** на стойността, защото преди това Маркс казва, че такава **МЯРКА** за стойността е количеството труд (работната сила, а силата се мери в нютони), вложена в стоките. За нас е очевидна грешка думата *measure* да се превежда като „мярка“. А и в значенията го има по-добре, а именно „**единица**“, „**уред за мерене**“. Кой **УРЕД** за мерене (везна, кантар...) може да е мярка за стойността? Т.е. парите са **единица** за изразяване, **уред** за показване, **уред** за обръщение (не мярка), за изразяване на стойността, а не - мярка. За нас точният термин е „**парите са изразител на стойността**“, но само ако те изразяват количеството труд в стоките. Иначе те са си обикновени **ЕТИКЕТИ**, които показват не обезателно стойността, а цената на стоката, която почти никога при капитализма не отразява стойността, т.е. цена и стойност винаги се разминават - обикновено цената надвишава стойността, което се нарича **инфлация**.

(горе)

а) Образуване на съкровища

Непрестанното кръгообращение на двете противоположни стокови метаморфози или постоянната смяна между продажба и покупка се проявява в безспирното оръщение на парите или в тяхната функция като *perpetuum mobile* на циркулацията. Те се демобилизират или, както казва Боагилбер, се превръщат от *meuble* в *immelible* [френ.: от подвижно в неподвижно], от монета в пари, щом бъде прекъсната редицата от метаморфози и продажбата не бъде допълнена чрез последваща покупка.

Още с първоначалното развитие на самото стоково обръщение се развива необходимостта и страстта да се задържи продуктът на първата метаморфоза, превърнатият образ на стоката, или нейният златен пашкул. ***86** Стока се продава не за да се купи стока, а за да се

замени стокова форма с парична форма. От просто посредничене при обмяната на веществата, тази смяна на форми става самоцел. Отчужденият образ на стоката бива възпрепятстван да функционира като неин абсолютно отчуждаем образ, или като нейна временна парична форма. С това парите се вкаменяват в съкровище, а продавачът на стоки става човек, който трупа съкровище.

В самите наченки на стоковото обръщение само излишъкът от потребителни стойности се превръща в пари. Така от само себе си златото и среброто стават обществени изрази на излишъка или на богатството. Тази наивна форма за натрупване на съкровища се увековечава у народи, у които на традиционния и насочен за задоволяване на собствените нужди начин на производство отговаря един здраво затворен кръг от потребности. Така е у азиатците, особено у индусите. Вендърлинт, който си въобразява, че стоковите цени се определят от намиращата се в една страна маса от злато или сребро, се пита защо индийските стоки са толкова евтини. Отговор: защото индусите закопават парите. От 1602—1734 г., отбелязва той, те са закопали 150 милиона фунта стерлинги сребро, които първоначално са дошли от Америка в Европа. ***87** От 1856—1866 г., значи за 10 години, Англия е изнесла за Индия и Китай (изнесеният за Китай метал се стича, в по-голямата си част, пак в Индия) 120 милиона фунта стерлинги в сребро, което преди това е било разменено срещу австралийско злато.

При по-развито стоково производство всеки стокопроизводител трябва да си осигури *nervus rerum* [лат.: *нерви на нещата*], „обществения залог“ ***88**. Неговите потребности непрестанно се възобновяват и налагат непрестанно купуване на чужди стоки, докато производството и продажбата на неговата собствена стока струват време и зависят от случайности. За да купи без да продаде, той трябва по-рано да е продал без да купува. Тази операция, извършена във всеобщ мащаб, изглежда да си противоречи сама. Но при източниците на тяхното

производство благородните метали се разменят направо с други стоки. Там става продажба (от страна на стокoprитежателите) без покупка (от страна на притежателите на злато и сребро). ***89** А по-късни продажби, без следващи ги покупки, способстват само за по-нататъшно разпределение на благородните метали между всички стокoprитежатели. Така по всички точки на движение се образуват златни и сребърни съкровища от най-различни размери. Заедно с възможността да се задържа стоката като разменна стойност или разменната стойност да се задържа като стока, се пробужда страстта към златото. Заедно с разширението на стоковото обръщение расте могъществото на златото, винаги готовата, абсолютно обществена форма на богатство. *„Златото е чудесно нещо! Който го притежава, той е господар на всичко, каквото пожелае. Чрез златото човек дори може да настани души в рая.“*

(Колумб, в писмо от Ямайка, 1503 г.) Тъй като по парите не се познава какво се е превърнало в тях, всичко, било то стока или не, се превръща в пари. Всичко става годно за продан и покупка. Обръщението става голямото обществено отмъщение, в която попада всичко, за да излезе отново като паричен кристал. На тази алхимия не могат да противостоят дори кокалите на светците, а още по-малко не тъй *грубите свети неща, които са извън човешката търговия.* ***90** Както в парите е заличена всяка качествена разлика на стоките, така те от своя страна заличават като радикален левелер [уравнител] всички различия. ***91** Парите обаче са сами стоки, нещо външно, което може да стане частна собственост на всекиго. Така обществената сила става частна сила на частното лице. Затова античното общество ги заклеява като разменната монета на своя икономически и нравствен порядък. ***92** Съвременното общество, което още в детските си години изтегля за косите *Плутос [бог на парите]* от недрата на земята, ***93** поздравява в чудотворното злато блестящото въплъщение на своя собствен жизнен принцип.

Стоката като потребителна стойност задоволява някоя особена потребност и образува един особен елемент на материалното богатство.

Но стойността на стоката измерва върху всички елементи на материалното богатство степента на своята притегателна сила, а значи и общественото богатство на своя притежател. За варварски простия стокопритежател, дори за един западноевропейски селянин, стойността е неразделна от стойностната форма, затова за него умножаването на златното и сребърно съкровище е умножаване на стойността. Наистина, стойността на парите се мени — било поради промяна на тяхната собствена стойност, било поради промяна на стойността на стоките. Но това не пречи, от една страна, 200 унции злато както и по-рано да съдържат повече стойност отколкото 100 унции, 300 — повече отколкото 200 и т.н., а от друга страна — металната, натуралната форма на тая вещ да остане всеобща еквивалентна форма на всички стоки, непосредствено обществено въплъщение на всеки човешки труд. Стремещът към натрупване на съкровища по самата си природа е безграничен. Качествено или по своята форма парите са неограничени, т.е. те са всеобщ представител на материалното богатство, защото са непосредствено превръщаеми във всяка стока. Но същевременно всяка действителна парична сума е количествено ограничена, значи е покупателно средство с ограничено действие. Това противоречие между количествена граница и качествена неограниченост на парите тласка трупача на съкровища все назад към Сизифовския труд на натрупването. С него става същото, както със завоевателя на света, който с всяка нова страна завладява само една нова граница.

За да бъде задържано златото като пари и значи като елемент за натрупване на съкровища, трябва да му се попречи да циркулира, или като средство за покупки да се превръща в средства за потребление. Затова този, който трупа съкровище, жертва на златния фетиш желанията на своята плът. Той сериозно прилага евангелието на въздържанието. От друга страна, той може да изтегли от циркулация-

та в пари само това, което дава в стока. Колкото повече произвежда, толкова повече ще може да продаде. Затова трудолюбието, пестеливостта и скъперничеството са негови основни добродетели, а цялата негова политическа икономия се състои в това — много да продава и малко да купува. ***94**

Наред с непосредствената форма на съкровището съществува и неговата естетична форма, притежаването на златни и сребърни стоки. То расте заедно с богатството на буржоазното общество. „*Да бъдем богати или да изглеждаме богати*“ (Дидро). Така се образува отчасти един все по-разширяващ се пазар за злато и сребро, независимо от техните парични функции, отчасти един латентен източник за черпене на пари, който особено се използва в периоди на обществени бури.

Натрупването на съкровища изпълнява различни функции в икономиката на металическото обръщение. Най-близката функция произтича от условията за обращение на златната или сребърна монета. Видяхме, че с постоянните колебания на стоковото обръщение по обем, цени и бързина непрестанно прилива и отлива масата на парите в обръщение. Тя значи трябва да бъде способна да се свива и разпуска. Ту трябва да се привличат пари като монети, ту да се отблъсват монети като пари. За да може действително намиращата се в обращение парична маса винаги да отговаря на степента на насищане на обръщението — намиращото се в дадена страна златно или сребърно количество трябва да бъде по-голямо от това, което се намира в монетна функция. Това условие се изпълнява от съкровищната форма на парите. Резервоарите на съкровища служат същевременно като отливни и приливни канали на циркулиращите пари, които поради това никога не препълват своите канали за обращение. ***95**

(горе)

б) Платежно средство

В разглежданата досега непосредствена форма на стоквата циркуляция една и съща стойностна величина винаги съществуваше двойно — стока на единия полюс, пари на противоположния полюс. Затова стокопритежателите влизаха в контакт помежду си само като представители на двустранно съществуващи еквиваленти. Но с развитието на стокото обръщение се развиват условия, при които отчуждаването на стоката се разделя по време от реализирането на нейната цена. Достатъчно е да посочим най-простите от тези условия. Един вид стока изисква за своето произвеждане по-дълго, друг — по-късо време. Производството на различни стоки е свързано с различни годишни времена. Една стока се ражда на своя пазар, друга трябва да пътува до далечни пазари. Затова един стокопритежател може да се яви като продавач, преди другият да се е явил като купувач. При постоянно повтаряне на едни и същи сделки между едни и същи лица, условията за продажба на стоките се регулират според условията за тяхното производство. От друга страна, използването на известен вид стоки, напр. на една къща, се продава за определено време. Едва след изтичането на срока купувачът действително е получил потребителната стойност на стоката. Така че той я купува, преди да я плати. Един стокопритежател продава налична стока, друг купува като прост представител на пари или представител на бъдещи пари. Продавачът става кредитор, купувачът — длъжник. Тъй като тук се променя метаморфозата на стоката или развитието на нейната стойностна форма, и парите добиват една друга функция. Те стават платежно средство. ***96**

Характерът на кредитор или длъжник произтича тук от простото обръщение на стоката. Промяната на нейната форма слага тези нови отпечатащи върху продавач и купувач. Първоначално тези роли са

еднакво преходни и играни по ред от едни и същи агенти на обръщението, също като ролята на продавач и купувач. Но сега противоречието по начало има доста по-неблагоприятен вид и е способно на по-голяма кристализация.*[97](#) Но същите характери могат да възникнат и независимо от стоковото обръщение. Класовата борба в античния свят напр. се движи главно във форма на борба между кредитор и длъжник и завършва в Рим с гибелта на плебейския длъжник, който бива заместен от роб. В средните векове борбата завършва с гибелта на феодалния длъжник, който загубва своята политическа власт заедно с икономическата ѝ основа. Впрочем, тук паричната форма — а отношението между кредитор и длъжник има форма на парично отношение — отразява само антагонизма на по-дълбоко лежащи икономически основи на живота.

Нека се върнем към сферата на стоковото обръщение. Едновременното появяване на еквивалентите стока и пари на двата полюса на процеса на продажбата е престанало. Парите сега функционират, първо, като стойностна мярка при определянето на цената на продадената стока. Нейната договорно определена цена измерва задължението на купувача, т.е. паричната сума, която той дължи за определен срок. Те функционират, второ, и като мислено покупателно средство. Макар че съществуват само в паричното обещание на купувача, те реализират преминаването на стоката от ръце в ръце. Едва при настъпване на платежния срок платежното средство действително влиза в обръщение, т.е. минава от ръцете на купувач в тези на продавач. Средството за обръщение се превръщаше в съкровище, защото циркулационният процес се прекъсваше в първата фаза, или превърнатият образ на стоката биваше изтеглен от обръщение. Платежното средство навлиза в обръщението, но след като стоката вече е излязла от нея. Парите вече не посредничат при процеса. Те самостоятелно го приключват като абсолютно съществуване на разменна стойност или всеобща стока. Продавачът превръщаше стоката в пари, за да задоволи една потребност чрез парите, натрупвачът на

съкровище — за да запази стоката в парична форма, а купувачът-длъжник — за да може да - плати. Ако не плати, имотът му ще бъде продаден принудително. Стойностният образ на стоката, парите, значи става сега самоцел на продажбата по силата на една обществена необходимост, произтичаща от условията на самия процес на обръщение.

Купувачът превръща парите обратно в стока още преди да е превърнал стоката в пари, или извършва втората стокова метаморфоза преди първата. Стоката на продавача циркулира, обаче реализира своята цена само в един частноправен паричен иск. Тя се превръща в потребителна стойност преди да се е превърнала в пари. Извършването на нейната първа метаморфоза следва допълнително. *98

Във всеки определен период от процеса на обръщение задълженията, чийто падеж е дошъл, представляват сборът от цените на стоките, чиято продажба ги е породила. Паричната маса, която е необходима за реализиране на този сбор от цени, зависи преди всичко от бързината на обръщението на платежните средства. Тя зависи от две обстоятелства: верижното свързване на отношенията между кредитори и длъжници, така че **A**, който получава пари от своя длъжник **B**, ги плаща по-нататък на своя кредитор **B** и т.н. — и дължината на времето между различните падежи за плащане. Този верижен процес от плащания или допълнително следващи първи метаморфози съществено се различава от разгледаното по-горе преплитане на редовете от метаморфози. В обръщението на циркуляционното средство не само се изразява взаимната връзка между продавачи и купувачи. Самата взаимна връзка се създава едва във и със паричното обръщение. А движението на платежното средство изразява една обществена взаимна връзка, която е била налице в завършен вид още преди това движение.

Едновременността и паралелността на продажбите ограничават за-

местването на монетната маса чрез бързина на обръщението. Напротив, те образуват един нов лост за икономия на платежни средства. С концентрацията на плащанията на едно и също място естествено се развиват особени учреждения и методи за тяхното погасяване. Така е напр. с *virements* [вирментите] в средновековния Лион. Исковите за дългове на **A** към **B**, на **B** към **B**, на **B** към **Г** и т.н. трябва само да бъдат съпоставени, за да се унищожат взаимно до известна степен, като позитивни и негативни величини. И остава да се извлече само салдото от баланса на дълговете. Колкото по-масова е концентрацията на плащанията, толкова е относително по-малък балансът, следователно и масата на циркулиращите платежни средства.

Функцията на парите като платежно средство включва едно непосредствено противоречие. Доколкото плащанията се изравняват, парите функционират само мислено като пари за смятане или показател на стойностите. Доколкото трябва да се извършват действителни плащания, парите действат не като средство за обръщение, като само временен посредник на обмяната на веществата, а като индивидуално въплъщение на обществения труд, самостоятелно съществуване на разменната стойност, като абсолютна стока. Това противоречие изпъква най-вече в онзи момент на производствените и търговски кризи, който се нарича парична криза. ***99** Тя се извършва само там, където са напълно развити верижният процес на плащанията и една изкуствена система на тяхното изравняване. При по-общи разстройства на този механизъм, откъдето и да произлизат те, парите изведнъж и непосредствено се превръщат от само мисления им образ на пари, за смятане — в същински пари. Те стават незаменими с обикновени стоки. Потребителната стойност на стоката се обезценява и нейната стойност изчезва пред нейната собствена стойностна форма. Паврентио-буржоа в своето самомнение, опиянено от просперитет, току-що обявяваше парите за празна измислица. Само стоката е пари. Само парите са стока! — ехти сега на световния пазар. Както еленът жадува за прясна вода, така неговата душа жадува за пари,

единственото богатство. ***100** В период на криза противоположността между стоката и нейния стойностен образ, парите, се засилва до абсолютно противоречие. Затова формата на проявление на парите тук е безразлична. Гладът за пари си остава същият, независимо от това дали трябва да се плаща в злато или в кредитни пари, напр. банкноти. ***101**

Ако разгледаме сега общия сбор на циркулиращите в даден период пари, ще видим, че този сбор, при дадена бързина на обръщение на средствата за циркулация и на платежните средства, е равен на сбора на стоковите цени, които трябва да се реализират, плюс сбора на плащанията с настъпил падеж, минус взаимно изравняващите се плащания, минус, най-сетне, числото на обръщенията, в които една и съща монета функционира последователно ту като средство за обръщение, ту като платежно средство. Напр. селянинът продава своята пшеница за 2 фунта стерлинги, които в случая служат като средство за циркулация. В деня на плащането той плаща с тях платно, което му е доставил тъкачът. Същите 2 ф.ст. сега функционират като платежно средство. Тъкачът пък купува една библия в брой — те функционират отново като средство за циркулация — и т.н. Затова, дори при дадени цени, бързина на паричното обръщение и икономика на плащанията, паричната маса в обръщение през даден период, напр. един ден, не се покрива вече с циркулиращата стокова маса. Има пари в обръщение, които представляват стоки, отдавна изтеглени от обръщение. Циркулират стоки, чийто паричен еквивалент ще се появи едва в бъдеще. От друга страна, сключваните всеки ден и дължими за същия ден плащания са изобщо несъизмерими величини. ***102**

Кредитните пари произтичат непосредствено от функцията на парите като платежно средство, тъй като за прехвърляне на вземанията започват да циркулират самите кредитни документи, получени срещу продадени стоки. От друга страна, с разширяване на кредита се раз-

ширява и функцията на парите като платежно средство. Като такава те придобиват особени форми на съществуване, в които те се движат в сферата на едрите търговски сделки, докато златните и сребърни монети се изтикват главно в сферата на дребната търговия. ***103**

На известна висота и обем на стоковото производство функцията на парите като платежно средство надхвърля сферата на стоковото обръщение. Те стават всеобща стока на контрактите. ***104** Рентите, данъците и т.н. се превръщат от натурални доставки в парични плащания. Колко много зависи тази промяна от общия облик на производствения процес доказва напр. провалилият се на два пъти опит на Римската империя да събира всички дажби в пари. Страшната мизерия на френското селячество при Луи XIV, която така красноречиво заклепват Боагилбер, маршал Вобан и др., се е дължала не само на високите данъци, но и на превръщането на натуралния данък в паричен данък. ***105** От друга страна, ако натуралната форма на поземлената рента, която в Азия е същевременно и главният елемент на държавните данъци, почива там върху такива производствени условия, които се възпроизвеждат с неизменността на природни условия, тази платежна форма със своето обратно въздействие запазва старата производствена форма. Тя съставя една от тайните за самопазването на турската империя. Ако наложената от Европа на Япония външна търговия доведе до превръщане на натуралната рента в парична рента — с образцовото земеделие на Япония е свършено. Неговата тясна икономическа жизнена база ще се разложи.

Във всяка страна се налагат известни общи платежни данни. Те отчасти почиват — независимо от другите циклични периоди на възпроизводството — върху смяна на годишните времена, с която са свързани природните условия на производството. Те също така регулират платежи, които не произлизат направо от стоковото обръщение, като данъци, ренти и т.н. Паричната маса, която е нужна за тези

разпръснати по цялата повърхност на обществото плащания през известни дни на годината, предизвиква периодични, но съвсем повърхностни суматохи в икономиката на платежните средства. ***106** От закона за бързината на обръщението на платежните средства следва, че за всички периодични плащания, от какъвто източник и да са те, необходимата маса платежни средства е право пропорционална на продължителността на платежните периоди ***107**.

Развитието на парите като платежно средство изисква натрупвания на пари за падежите на дължимите суми. Докато с развитието на буржоазното общество изчезва натрупването на съкровища като самостоятелна форма за забогатяване, с това развитие същото натрупване расте под форма на резервни фондове от платежни средства.

(горе)

в) Световни пари

С излизането си от вътрешната сфера на обръщение парите отново смъкват придобитите там местни форми от еталона на цените — формите на монета, на разменна монета и на стойностен знак, и се връщат обратно в първоначалната си форма на кюлчета от благородни метали. В световната търговия стоките универсално разгръщат своята стойност. Затова тук техният самостоятелен стойностен образ им противостои като световни пари. Едва на световния пазар парите в пълен обем функционират като такава стока, чиято натурална форма е същевременно непосредствено обществена форма на реализация на човешки труд *в абстрактен смисъл*. Техният начин на съществуване става адекватен на тяхното понятие.

Във вътрешната сфера на обръщението само една стока може да служи за стойностен показател, а значи и за пари. На световния пазар господства двойна стойностна мярка, злато и сребро. ***108**

Световните пари функционират като всеобщо платежно средство,

всеобщо покупателно средство и абсолютна обществена материализация на *богатството изобщо (universal wealth)*. Преобладава тяхната функция като платежно средство, за уравниване на интернационални баланси. Оттук и лозунгът на меркантилната система: търговски баланс. ***109** Като интернационално покупателно средство златото и среброто служат главно когато внезапно се наруши обичайното равновесие при обмяната на веществата между различни нации. Най-сетне, световните пари функционират като абсолютна обществена материализация на богатството, при което въпросът не е нито за покупка, нито за плащане, а за прехвърляне на богатство от една страна в друга, и при това е изключено прехвърляне в стокова форма било поради конюнктурите на стоковия пазар, било поради самата поставена за изпълнение цел. ***110**

Както за своето вътрешно обръщение, всяка страна има нужда от един резервен фонд за обръщение и на световния пазар. Функциите на съкровищата произтичат, значи, отчасти от функцията на парите като вътрешно циркуляционно и платежно средство, отчасти от тяхната функция като световни пари. ***110а** В последната роля винаги се изисква действителната парична стока, същинско злато и сребро, и затова Джеймс Стюърт характеризира златото и среброто, за разлика от техните чисто локални заместници, като **световни пари**.

Движението на златния и сребърен поток е двойно. От една страна той се разлива от своите извори по целия световен пазар, където бива уловен в различни размери от различните национални циркуляционни сфери, за да навлезе в техните вътрешни канали на обращение, да замести изтърканите златни и сребърни монети, да достави материал за луксозни стоки и да замръзне в съкровища. ***111** Това първо движение се извършва чрез пряка размяна на реализирания в стоките национален труд с реализирания в благородните метали труд на страните, които произвеждат злато и сребро. От друга страна златото и среброто непрекъснато се движат насам и натам между различ-

ни национални циркуляционни сфери — движение, което следва непрестанните колебания на камбиалния курс. [*112](#)

Страни с развито буржоазно производство ограничават масово концентрираните в банковите резервоари съкровища до минимума, изискван от техните специфични функции. [*113](#) С известно изключение, едно очебийно препълване на съкровищните резервоари над тяхното средно ниво свидетелства за застой на стоковата циркуляция или за прекъсване на течението на стоковата метаморфоза. [*114](#)

[\(горе\)](#)

КЪМ:

[ОТДЕЛ ВТОРИ](#)

ПРЕВРЪЩАНЕТО НА ПАРИТЕ В КАПИТАЛ

[АБОНИРАЙ СЕ ЗА САЙТА](#)

([горе в дясната странична лента има абонаментна форма](#)), когато публикуваме нещо ново в сайта, веднага на пощата ви ще дойде съобщение.

* **БЕЛЕЖКИ (ПРЕПРАТКИ)**, известни в хартиеното книгоиздаване като бележки „под линия“.

[\[*1\]](#) Карл Маркс, Zur Kritik der politischen Oekonomie, Берлин, 1859 г., стр. 3 [Бълг. изд. стр. 15]

[\[*2\]](#) „Желанието включва в себе си потреба; то е апетитът на духа и е тъй естествено, както и гладът за тялото... повечето (неща) имат стойността си вследствие на това, че задоволяват потребите на духа.“ Никлас Барбон, A Discourse concerning coining the new money lighter, in answer to Mr. Locke's Considerations etc., Лондон 1696, стр. 2, 3]

[\[*3\]](#) „Нещата имат едно вътрешно предимство (vertue — това у Барбон е специфичното означаване на потребителна стойност), когато навсякъде имат това предимство — напр. това на магнита да привлича желязото.“ (Н. Барбон,

A Discourse on coining the new money lighter, стр. 6). Но свойството на магнита да привлича желязото е станало полезно едва тогава, когато чрез него била открита магнитната полярност.]

[*4] „Природната стойност (natural worth) на всяко нещо се състои в способността му да задоволява необходимите потребности или да служи за удобствата на човешкия живот.” (Джон Лок, Some Considerations on the Consequences of the Lowering of Interest, изд. „Works”, Лондон, 1777 г., том II, стр. 28) В 17 век още често срещаме у английски писатели „Worth” за потребителна стойност и „Value” за разменна стойност, напълно в духа на един език, който обича да означава непосредните неща с германски думи, а рефлектираните — с романски.]

[*5] В буржоазното общество господствува fictio juris [лат.: правната фикция], че всеки човек като стокотредавач има енциклопедически познания за стоките.]

[*6] „Стойността се състои в разменното отношение, което съществува между едно нещо и друго нещо, между количеството на едно произведение и количеството на друго произведение.” (Льо Трон], De l'Interet Social, Physiocrates, издание Дер, Париж, 1846 г., стр. 889)]

[*7] „Нищо не може да има вътрешна разменна стойност.” (Н. Барбон, A Discourse concerning coining etc., стр. 6), или както казва Бътлър: А стойността на всяка вещь е точно колкото дадат за нея.]

[*8] „One sort of wares are as good as another, if the value be equal. There is no difference or distinction in things of equal value... One hundred pounds worth of lead or iron, is of as great a value as one hundred pounds worth of silver and gold.” Англ.: „Един вид стоки са също тъй добри както друг вид, щом тяхната стойност е еднаква. Няма разлика или отлика между предмети с еднаква стойност. Олово или желязо на стойност сто фунта стерлинги имат еднаква разменна стойност със сребро или злато на стойност сто фунта стерлинги.” Дж. Н. Барбон, A Discourse on coining the new money lighter, стр. 53 и 7]

[*9] Бележка към второто издание: „Стойността на предметите за потребление, когато те се разменят едни с други, се определя от количеството на необходимия и обикновено употребяван за тяхното произвеждане труд.” („Some

Thoughts on the Interest of Money in general, and particularly in the Public Funds etc.”, Лондон, стр. 36) Това забележително анонимно съчинение от миналия век не носи дата. Но от неговото съдържание се вижда, че то е излязло през времето на Джордж II, приблизително в 1739 или 1740 г.]

[*10] „Всички произведения от един вид образуват всъщност само една маса, чиято цена се определя изцяло и без оглед на особените обстоятелства.” (Льо Трон, *De l'Interet Social*, стр. 893)]

[*11] Карл Маркс, *Zür Kritik der polit. Ökonomie*, стр. 6; бълг. изд. стр. 19]

[*11a] Бележка към четвъртото издание: Думите, сложени в скоби, са прибавени от мен предвид това, че поради изоставянето им често пъти е изниквало недоразумение, че Маркс считал за стока всеки продукт, който се консумира не от самия производител, а от някой друг. — Ф.Е.]

[*12] Карл Маркс, *Zur Kritik der politischen Oekonomie*, стр. 12, 13 и следв.; бълг. изд. стр. 24, 25 и следв.]

[*13] „Всички явления на света, безразлично дали са предизвикани от ръката на човека или от всеобщите физически закони, не са истинско ново творчество, а само преобразуване на материята. Съединяване и разделяне са единствените елементи, които човешкият ум намира винаги при анализа на представата за възпроизводството; същото нещо става и при възпроизводството на стойността (потребителна стойност, макар че Вери тук, в своята полемика с физиократите, сам не знае добре за какъв вид стойност говори) и на богатството, когато земята, въздухът и водата се превръщат на полето в жита, или пък когато секретите на насекомото, обработени от човешката ръка, се превръщат в коприна, или пък когато късчета метал се подреждат, за да образуват часовник.” (Пиетро Вери. *Meditazioni sulla Economia Politica*, за пръв път печатано в 1773 г., в изданието на италианските икономисти, от Кустоди, *Parte Moderna*, том XV, стр. 22)]

[*14] Сравни Хегел. *Philosophie des Rechts*, Берлин, 1840, стр. 250, §190]

[*15] Читателят трябва да има предвид, че тук става дума не за работната заплата или за стойността, която работникът получава напр. за един работен ден, а за стоковата стойност, в която се предметява неговият работен ден.

Категорията на работната заплата изобщо още не съществува тук, в този стадий на нашето изложение.]

[*16] Бележка към второто издание: „За да докаже, че единствено трудът е окончателната и реална мярка, с която може да се преценява и сравнява стойността на всички стоки във всички времена,” Адам Смит казва: „Еднакви количества труд трябва да имат за самия работник във всички времена и във всички места една и съща стойност. При нормално състояние на неговото здраве, сила и дейност и при средна степен на умение, което той има, той винаги трябва да влага еднаква част от своето спокойствие, своята свобода и своето щастие.” („*Wealth of Nations*”, I книга, 5-а глава [издание на E. G. Wakefield, Лондон, 1836, 1 том, стр. 104 сл.]). Тук (но не навсякъде) А. Смит смесва определянето на стойността чрез изразходването за произвеждане на стоката количество труд, с определянето на стоковите стойности чрез стойността на самия труд, и затова се мъчи да докаже, че еднакви количества труд винаги имат еднаква стойност. От друга страна той чувства, че трудът, доколкото той е изразен в стойността на стоките, се взема само като изразходване на работна сила, но все пак схваща това изразходване само като жертване на спокойствието, свободата и щастиято, а не като нормална жизнена дейност. Впрочем той има предвид съвременния наемен работник. — Много по-точно се изразява цитираният в бележка 9-а анонимен предшественик на А. Смит: „Даден човек се е трудил цяла седмица, за да произведе този предмет за потребление... и оня, който му дава в замяна на него някакъв друг предмет, може най-добре да прецени кое нещо е действително равноценно само когато точно пресметне кое нещо му струва също толкова време и труд. Това всъщност означава размяна на труда, който един човек в продължение на известно време изразходва за даден предмет, срещу труда на друг човек, вложен за друг предмет в продължение на също толкова време.” („Some Thoughts on the Interest of Money etc.”, стр. 39) — (Към четвъртото издание: Английският език има това предимство, че има две различни думи за тези два различни вида труд. Трудът, който създава потребителни стойности и е качествено определен, се нарича *work* в противоположност на *labour*, а трудът, който създава стойност и се измерва само количествено, се нарича *labour* в противоположност на *work*. Виж бележката към английския превод, стр. 14 — Ф.Е.)]

[*17] Малцината икономисти, които като С. Бейли са се занимавали с ана-

лиза на стойностната форма, не са могли да дойдат до никакъв резултат, първо, защото са смесвали формата на стойността със самата стойност, второ, защото под грубото влияние на практичния буржоа те от самото начало са имали предвид изключително само количественото определение. „Разпореждането с количеството... образува стойността.” (Money and its Vicissitudes, Лондон, 1837, стр. 11. Автор е С. Бейли.)]

[*17a] Бележка към второто издание: Един от първите икономисти, който след Уилям Пети е прозрял природата на стойността, прочутият Франклин, казва: „Тъй като търговията е изобщо само размяна на един труд с друг труд, стойността на всички предмети може да бъде най-правилно оценена чрез труда.” (Съчиненията на Б. Франклин, издадени от Спаркс, Бостон, 1826, II том, стр. 267). Франклин не съзнава, че като оценява стойността на всички предмети „чрез труда”, той се абстрахира от различието между разните видове разменян труд и по този начин ги свежда към еднакъв човешки труд. Но при все че не съзнава това, той го казва. Той най-напред говори за „единия труд”, сетне за „другия труд” и най-сетне за „труда” без по-нататъшно определение, като за субстанцията на стойността на всички неща.]

[*18] До известна степен с човека става същото, както със стоката. Тъй като той не се ражда нито с огледало в ръка, нито като Фихтевски философ: „Аз съм Аз” - човек на първо време се оглежда в някой друг човек. Само чрез своето отношение към човека Паул като към свой подобен, човекът Петър се отнася към самия себе си като към човек. А по този начин Паул какъвто си е той в неговата кожа и кости, в неговата Пауловска телесност, става за Петър форма за проява на рода (genus) човек.]

[*19] Тук, както и на някои места по-горе, употребявам израза „стойност” за означаване на количествено определена стойност, т.е. за величина на стойността.]

[*20] Бележка към второто издание: Със свойственото си остроумие вулгарната политическа икономия се възползува от това несъвпадане на величината на стойността с нейния относителен израз. Напр.: „Признайте веднаж, че **A** пада, защото **A**, с което то се разменя, се покачва, макар за **A** и сега да не е изразходван по-малко труд — и вашият общ принцип на стойността пропада... Ако признаем, че стойността на **B** пада по отношение на **A**, защото

стойността на **A** се качва по отношение на **B** — с това се подсича самата основа, върху която Рикардо издига своя велик закон, че стойността на една стока винаги се определя от количеството на въплътения в нея труд; защото ако една промяна в разносните за **A** изменя не само неговата собствена стойност по отношение на **B**, с което то се разменя, но и стойността на **B** по отношение на тая на **A**, макар и да не е станала никаква промяна в количеството на труда, необходим за произвеждането на **B** — тогава пропада не само доктрината, която уверява, че стойността на даден артикул се определя от количеството изразходван за него труд, но и доктрината, според която стойността на даден артикул се регулира от неговите производствени разноси.” (Дж. Бродхърст, *Treatise on Political Economy*, Лондон, 1824, стр. 11, 14).

Със същото право г. Бродхърст би могъл да каже: да се вгледаме в отношението между числата 10/20, 10/50, 10/100 и т.н. Числото 10 остава неизменно и все пак неговата пропорционална величина, неговата величина по отношение на знаменателите 20, 50, 100 постоянно се намалява. Следователно пропада великият принцип, че величината на едно цяло число, като например 10, се „регулира” от количеството на единиците, които се съдържат в него.]

[*21] Такива съотносителни определения изобщо са нещо своеобразно. Този човек напр. е крал само защото другите хора се отнасят към него като поданици. А те, наопаки, си мислят, че са поданици, защото той е крал.]

[*22] Бележка към второто издание: Напр. у Омир стойността на едно нещо се изразява в цяла редица различни неща.]

[*23] Затова говорят за палтена стойност на платното, ако стойността му се изразява в палта, за негова житна стойност, ако тя се изразява в жито, и т.н. Всеки такъв израз означава, че именно стойността на платното се проявява в потребителните стойности палто, жито и т.н. „Тъй като стойността на всяка стока изразява нейното отношение в размяната [срещу някоя друга стока], ние можем да говорим за стойността като за житна стойност, сукнена стойност — според стоката, с която я сравняваме; и затова има хиляди различни видове стойности, толкова, колкото стоки има, и всички те са еднакво реални и еднакво номинални.” („*A Critical Dissertation on the Nature, Measure and*

Causes of Value: chiefly in reference to the writings of Mr. Ricardo and his followers”, by the Author of „Essays on the Formation etc. of Opinions”, Лондон, 1825, стр. 39) С. Бейли, авторът на това анонимно съчинение, което на времето си направи много шум в Англия, си въобразява, че като посочва пъстрото множество от относителни изрази на една и съща стокова стойност, той е унищожил всяко определение на понятието стойност. Раздразнителността, с която го нападна школата на Рикардо, напр. в „Уестминстър ривю”, доказа, че той, въпреки собствената си ограниченост, все пак е напипал слаби места в теорията на Рикардо.]

[*24 От самата форма на всеобщата непосредствена разменимост всъщност ни най-малко не личи, че тя е противоречива стокова форма, също тъй неразривно свързана с формата на не непосредствената разменимост, както положителният полюс на магнита е свързан с отрицателния. Затова човек може да си въобрази, че на всички стоки би могло едновременно да се тури печатът на непосредствена разменимост, също както може да си въобрази, че всички католици могат да се направят папи. За дребния буржоа, който вижда в стоковото производство нес крайната граница на човешката свобода и на индивидуалната независимост, естествено, би било много желателно да се види освободен от свързаните с тази форма недостатъци, особено от не непосредствената разменимост на стоките. Обрисуването на тази филистерска утопия съставя Прудоновия социализъм, който, както показах на друго място, няма дори заслугата да бъде оригинален, а много години преди Прудон и много по-добре е бил развит от Грей, Брей и др. Това обаче не пречи на такава мъдрост да избуява и в днешни дни в известни среди, под името „science“ [френ.: наука]. Никога една школа не е употребявала толкова много думата „**science**“ както школата на Прудон, защото

*„Понятия, където не достигат
там думата навреме ще довтаса.“
[из Гьотевия „Фауст“, I]*

[*25 Да си припомним, че Китай и масите [дървените маси] започнаха да танцуват, когато целият останал свят изглеждаше спрял — за окуражаване на другите]

[*26 Бележка към второто издание: У древните германи големината на един морген земя е била измервана с труда на един ден и затова моргенът е бил

наричан *tagwerk* или *tagwanne* [средно-високо-немски: трудов ден или ед-нодневен добив] (*jurnale* или *jurnalis*, *terra jurnalis*, *jumalis* или *diornalis* [лат.: дневен труд, дневна земя, дневна работа]), *mannwerk*, *mannskraft*, *mannsmahd*, *mannshauet* [средно-високо-немски: мъжка работа, мъжка сила, накосено от мъж, изкопано от мъж] и т.н. Виж у Georg Ludwig von Maurer, *Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, usw. Verfassung*, Мюнхен, 1854, стр. 129 и следв.]

[*27] Бележка към второто издание: Така че когато Галиани казва: стойността е отношение между две лица („*La Richezza e una ragione tra due persone*” [итал.]) — той би трябвало да прибави: отношение, скрито под предметна обвивка. (Галиани, *Delia Moneta*, стр. 220, том III от серията на Кустоди: *Scrittori Classici Italiani di Economia Politica, Parte Moderna*, Милано, 1803)]

[*28] „Какво да кажем за един закон, който може да се налага само чрез периодични революции? Тъкмо той е природен закон, който почива върху безсъзнателността на засегнатите от него хора.” (Фридрих Енгелс, (*Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie*, в „*Deutsch-französische Jahrbücher*” [„Дойч-францъозише ярбюхер”], редактирани от Арнолд Руге и Карл Маркс, Париж, 1844 г.))

[*29] Бележка към второто издание: И Рикардо не минава без своя робинзо-нада. „Той кара първобитния риболовец и първобитния ловец веднага да почнат да си разменят рибата и дивеча като стокопритежатели, пропорционално на работното време, предметено в тези разменни стойности. При този случай той изпада в анахронизма, че първобитният риболовец и ловец при изчисляване на своите оръдия на труда се ползват от анюитетните таблици, които са били в сила на лондонската борса през 1317 г. „Паралелограмите на г. Оуен” изглежда да са били единствената обществена форма, която той е познавал извън буржоазната.” (К. Маркс, *Zür Kritik usw.*, стр. 38, 39; бълг. изд. стр. 54)]

[*30] Бележка към второто издание: Смешен е разпространеният в най-ново време предразсъдък, че формата на самораслата обща собственост била специфично славянска, а дори и изключително руска форма. Тя е онази първична форма, която можем да посочим у римляните, германите, келтите, а у индусите още се среща, макар отчасти вече в разруха, цяла колекция от разнообразни образци. По-точното изследване на азиатските и по-специално на

индийските форми на обща собственост би показало как от различните форми на самораслата обща собственост произлизат различни форми на нейното разпадане. Така напр. различните оригинални типове на частната собственост у римляните и у германите могат да се извлекат от различни форми на индийската обща собственост. (Карл Маркс, *Zür Kritik usw.*, стр. 10 (бълг. изд. стр. 23))]

[*31 Недостатъчността на Рикардовия анализ на величината на стойността — а той е най-добрият — ще бъде изтъкната в третата и в четвъртата глава на това съчинение. Но колкото се отнася до стойността изобщо, класическата политическа икономия никъде не различава изрично и с ясно съзнание труда, както той се изразява в стойността, от същия труд, доколкото той се изразява в потребителната стойност на неговия продукт. Естествено, фактически тя прави това различие, като разглежда труда ту количествено, ту качествено. Но на нея не ѝ хрумва, че само количественото различие на видовете труд предполага тяхното качествено единство или равенство, т.е. тяхното свеждане към абстрактен човешки труд. Рикардо напр. изказва своето съгласие със следните думи на Детю де Траси: „Тъй като е сигурно, че само нашите телесни и духовни способности са наше първоначално богатство, употребата на тези способности, под вида на какъвто и да е труд, е нашето първоначално съкровище; и винаги именно тази употреба създава всички онези неща, които ние наричаме богатства... При това е сигурно, че всички тези неща представляват само труда, който ги е произвел, и че ако те имат стойност или дори две различни стойности, те могат да я имат само от стойността на труда, от който произтичат.” (Детю де Траси, *Elements d'ideologie, IVe et Ve parties*, Париж, 1826, стр. 35, 36. Сравни: Ricardo [Рикардо], *The Principles of Political Economy*, 3 издание, Лондон, 1821, стр. 334). Нека само споменем, че Рикардо приписва на Детю своя собствен по-дълбок смисъл. Наистина, Детю от една страна казва, че всички неща, които съставят богатството, „представляват само труда, който ги е произвел”, но от друга страна той казва, че те получавали своите „две различни стойности” (потребителна и разменна стойност) от „стойността на труда”. С това той изпада в пошлостта на вулгарната икономия, която най-напред предпоставя стойността на една стока (в дадения случай на труда), за да определи след това чрез нея стойността на другите стоки. Рикардо го чете така, че както в потребителната, така и в разменната стойност се изразява труд (не стойност на труда). Но сам той тъй малко различава двоякия характер на труда, който е изразен двойно, че в цялата

глава „Стойност и богатство, техните отличителни свойства” е принуден мъчително да се блъска с тривиалностите на един Ж. Б. Сей. И затова накрая е съвсем учуден, че Детю, наистина, от една страна е съгласен с него за труда като източник на стойността, но въпреки това от друга страна хармонира със Сей по въпроса за понятието стойност.]

[*32 Един от основните недостатъци на класическата политическа икономия се състои в това, че тя никога не е сполучвала да извлече от анализа на стоката и по-специално на стоковата стойност — формата на стойността, която именно я прави разменна стойност. Тъкмо в лицето на най-добрите си представители, като А. Смит и Рикардо, тя разглежда стойностната форма като нещо съвсем безразлично или външно за природата на самата стока. Причината не е само там, че вниманието им е изцяло погълнато от анализа на величината на стойността. Причината се намира по-дълбоко. Стойностната форма на продукта на труда е най-абстрактната, но и най-общата форма на буржоазния начин на производство, който чрез нея се характеризира като особен вид обществено производство, а едновременно с това се характеризира и исторически. Така че когато погрешно вземат буржоазния начин на производство за вечна природна форма на общественото производство, неизбежно изпускат предвид и специфичността на стойностната форма, значи и на стоковата форма, която по-нататък е развита като парична форма, капиталова форма и т.н. Затова и у икономисти, които са напълно съгласни по измерването на величината на стойността с работното време, намираме най-пъстри и най-противоречиви представи за парите, т.е. за завършената форма на всеобщия еквивалент. Това особено ярко изпъква напр. при разглеждане на банковото дело, където вече никак не са достатъчни площадни дефиниции на парите. В противоположност на това изникна една реставрирана меркантилна система (Ганил и др.), която вижда в стойността само обществената форма или по-скоро само нейната нематериална привидност. — Да забележа тук веднъж завинаги, че под класическа политическа икономия аз разбирам цялата икономия от Уилям Пети насам, която изследва вътрешната взаимна връзка на буржоазните производствени отношения, в противоположност на вулгарната икономия, която се върти в самосферата на едни привидни взаимни връзки и, за да стигне до едно приемливо обяснение на тъй наречените най-груби явления за домашна употреба от страна на буржоазията, постоянно предъвква материала, който отдавна вече е разработен от научната политическа икономия, но във всичко друго се ограничава с това, да систематизи-

ра и педантизира баналните и самодоволни представи на агентите на буржоазното производство за техния собствен най-съвършен свят и да ги провъзгласява за вечни истини.]

[*33 „Икономистите имат своеобразен начин на процедиране. За тях има само два вида институции — изкуствени и природни. Феодалните институции били изкуствени, буржоазните са естествени. В това отношение икономистите приличат на теолозите, които също така установяват два вида религии. Всяка религия, която не е тяхната, е човешка измислица, но тяхната собствена религия е божествено откровение. — И така, имало е история, но сега вече няма.” (Карл Маркс, *Misere de la Philosophie — Reponse a la Philosophie de la Misere* par M. Proudhon, 1347, стр. 113) Наистина забавен е господин Бастиа, който си въобразява, че старите гърци и римляни са живеели само от грабежи. Но ако през цели векове се живее от грабеж, все пак винаги трябва да има какво да се граби или предметът на грабежа непрекъснато да се възпроизвежда. Затова изглежда, че и гърците, и римляните са имали някакъв производствен процес, значи някаква икономика, която е образувала материалната основа на техния свят, точно тъй, както буржоазната икономика образува тази на днешния свят. Или Бастиа може би си мисли, че начинът на производство, основан на робския труд, почива върху системата на грабеж? Тогава той застава на опасна почва. Ако един гигант на мисълта като Аристотел е грешил в своята оценка на робския труд — защо едно джудже на икономиката като Бастиа да не сгреши в своята оценка на наемния труд? — Ползам се от този повод, за да отхвърля накъсо едно възражение, което ми бе направено от един немско-американски вестник в 1859 г., при излизането на моето съчинение: „Към критиката на политическата икономия.” Вестникът писа, че моето мнение, според което даденият начин на производство и съответните му за всяко дадено време производствени отношения, накъсо — че „икономическата структура на обществото е реалната основа, върху която се издига една юридическа и политическа надстройка и на която отговарят определени обществени форми на съзнанието”, че „начинът на производството в материалния живот определя социалния, политическия и духовния процес на живота изобщо” [бълг. изд. стр. 9] — вестникът писа, че всичко това, наистина, било вярно за днешния свят, в който господстват материалните интереси, но не и за средните векове, когато господствал католицизмът, нито за Атина и Рим, където господствала политиката. Първо, чудно е, че има хора, които да благоволяват да смятат, че на някого са останали непознати тези светов-

но познати фрази за средните векове и за античния свят. Ясно е поне това, че средните векове не са могли да живеят с католицизъм, а античният свят — с политика. Напротив, начинът, по който те са осигурявали своя живот, обяснява защо в единия случай главна роля е играла политиката, а в другия — католицизмът. Впрочем нужно е човек от малко да познава напр. историята на Римската република, за да знае, че тайната на тази история се съдържа в историята на поземлената собственост. От друга страна, още Дон Кихот е изкупил заблудението, че е смятал скитническото рицарство за еднакво съвместимо с всички икономически форми на обществото.]

[*34 „Value is a property of things, riches of men. Value, in this sense, necessarily implies exchange, riches do not.” („Observations on certain verbal disputes in Political Economy, particularly relating to value and to demand and supply”, Лондон, 1821 г., стр. 16)]

[*35 „Riches are the attribute of man, value is the attribute of commodities. A man or a community is rich, a pearl or a diamond is valuable... A pearl or a diamond is valuable as a pearl or diamond.” С. Бейли, A critical Dissertation etc., стр. 165]

[*36 Авторът на „Observations” и С. Бейли обвиняват Рикардо, че той превърнал разменната стойност от нещо само относително в нещо абсолютно. Напротив. Той е свел привидната относителност, която тези предмети, напр. диаманти и перли, притежават като разменни стойности, към скритото зад привидността истинско отношение, към тяхната относителност като прости изрази на човешки труд. Ако рикардианците отговарят на Бейли грубо, но не убедително, то е само затова, че те не са намерили у самия Рикардо никакво обяснение на вътрешната връзка между стойността и формата на стойността или разменната стойност.]

[*37 В толкова прославения със своето благочестие XVI век между тези стоки често са се намирили твърде нежни неща. Така, един френски поет от онова време наброява между стоките, които са се намирили на пазара в Ланди, наред с платове за дрехи, обуца, кожи, земеделски оръдия и т.н., също и „femmes folles de leur corps” (жени, които предлагат телата си)].

[*38 Прудон извлича своя идеал за справедливостта, за „justice eternelle” (френ.: вечна справедливост), из онези правни отношения, които отговарят

на стоковото производство, а това, нека забележим между другото, довежда и до така утешителното за всички филистери доказателство, че формата на стоковото производство е също тъй вечна, както справедливостта. След това пък, наопаки, той иска да преобразува според този идеал действителното стоково производство и отговарящото му действително право. Какво бихме мислили за един химик, който, вместо да изучава действителните закони на обмяната на веществата и въз основа на тях да решава определени задачи, би искал да преобразува обмяната на веществата според „вечните идеи“ на „естественост“ и „сродност“? Нима ще знаем нещо повече за „лихварството“, когато кажем, че то противоречи на „вечна справедливост“, на „вечно равенство“ и на „вечна взаимност“ и на други „вечни истини“ вечни истини, отколкото са знаели отците на черквата, когато са казвали, че то противоречи на „вечна милост“, на „вечна вяра“ и на „вечната воля божия“?]

[*39] „Защото употребата на всяко благо е двойка. — Едната е свойствена на нещото като такова, а другата — не, както един сандал може да служи и като обувка, и за размяна. И двете са потребителни стойности на сандала, тъй като и оня, който разменя сандала срещу нещо, което му липсва, напр. срещу храна, използва сандала като сандал. Но не по естествения начин на неговата употреба. Защото той не съществува заради размяна.“ (Аристотел, De Republica, книга 1, гл. 9)]

[*40] По това може да се съди за хитроумността на дребнобуржоазния социализъм, който иска да увековечи стоковото производство и същевременно да премахне „противоречието между пари и стока“, т.е. самите пари, тъй като те съществуват само в това противоречие. По същия начин би могло да се премахне папата, а да се остави католицизмът. По-подробно по това виж в моето съчинение: „Zür Kritik der politischen Ökonomie“, стр. 61 сл.; бълг. изд. стр. 80—81]

[*41] Докато все още не се разменят един с друг два различни потребителни предмета, а, както често срещаме това у диваците, като еквивалент срещу един и същ предмет се предлага хаотична маса от най-разнообразни неща — дотогава самата непосредствена размяна на продуктите се намира още в своето преддверие.]

[*42] Карл Маркс, Zür Kritik usw., стр. 135 [бълг. изд. стр. 162]. „Металите... са по природа пари.“ (Галиани, Delia Moneta, в сбирката на Кустоди, Parte

[*43] По-подробно по това в моето току-що цитирано съчинение, в отдела: „Благородните метали“; бълг. изд. стр. 160]

[*44] „Парите са всеобщата стока.” (Вери, *Meditazioni sulla Economia Politica*, стр. 16)]

[*45] „Самото сребро и злато, които можем да означим с общото име благороден метал”, са... стоки... стойността на които... се качва и спада. На благородния метал може да се признае по-голяма стойност, когато за по-малко тегло от него може да се добие по-голямо количество промишлени продукти или селски произведения.” („*A Discours on the General Notions of Money, Trade and Exchange, as they stand in relations to each other. By a Merchant*”, Лондон, 1695 г., стр. 7) „Среброто и златото, в монети или не, наистина служат като мярка на всички други неща, но и те са не по-малко стока, отколкото виното, растителното масло, тютюнът, вълнените или памучните платове.” („*A Discourse concerning Trade, and that in particular of the East-Indies etc.*”, Лондон, 1689 г, стр. 2) „Богатството и имуществата на кралството не могат да се състоят само от пари, нито пък може златото и среброто да не се смятат за стоки.” („*The East India Trade a most Profitable Trade*”, Лондон, 1677 г., стр. 4)]

[*46] „Златото и среброто имат стойност като метали още преди да са станали пари.” (Галиани, *Delia Moneta*, стр. 72) Лок казва: „Всеобщото съгласие на хората е придало имагинерна стойност на среброто, поради неговите качества, които го правят подходящо за пари.” Лоу, напротив, казва: „По какъв начин различни нации биха могли да придадат на някакво нещо имагинерна стойност... или пък как би могла да се задържи тази имагинерна стойност?” Но колко малко е разбирал тази работа и той сам: „Среброто се е разменяло по потребителната стойност, която то е имало — значи по неговата действителна стойност; по силата на своето назначение да служи като... пари то е добило една добавъчна стойност.” Джон Лоу, *Considerations sur le numeraire et le commerce* в изданието на Дер: *Economistes Financiers du XVIII siecle*, стр. (469) 470]

[*47] „Парите са техен (на стоките) знак.” (В. дьо Форбоне, *Elements du Commerce*, ново изд., Лайден 1766 г., том II, стр. 143) „Като знак те биват

привличани от стоките.” (пак там, стр. 155) „Парите са знак на някоя вещь и я представляват.” (Монтескьо, *Esprit des Loix. Oeuvres*, Лондон, 1767 г., том II, стр. 2.) „Парите не са прост знак, защото те сами са богатство; те не представляват стойностите, те самите им са равностойни.” (Льо Трон, *De l'Interet Social*, стр. 910.) „Ако разглеждаме понятието стойност, самата вещь се взема само като знак и има значение не като самата себе си, а като това, което струва.” (Хегел, *Philosophie des Rechts*, стр. 100) Юристите още дълго преди икономистите са пуснали в ход представата за парите само като знак и за само имагинерната стойност на благородните метали. Те са вършили това в своята служба като сикофанти на кралската власт, чието право да фалшифицира монети те през цялото средновековие са подкрепяли с традициите на Римската империя и с изразените в пандектите понятия за парите. „Никой не може и не бива да се съмнява — казва техният прилежен ученик Филип Валоа в един декрет от 1346 г., — че само на Нас и на Наше Кралско Величество принадлежи... сеченето на пари, тяхното производство, състав, резерви и всички разпореждания относно парите, както и правото да ги пуцваме в обръщение по такъв начин и на такава цена, както на Нас ни харесва и както Ние благоволим.” Догма на римското право е било, че императорът декретира стойността на парите. Изрично е било забранено парите да се третираат като стока. „Не бива да се разрешава никому да купува пари, защото те са създадени за общо ползване и не бива да стават стока.” Добре излага този въпрос Дж. Ф. Панини в *Saggio sopra il giusto pregio delle cose*, 1751 г., у Кустоди, *Parte Moderna*, том II. Особено във втората част на своето съчинение Панини полемизира с господата юристите.]

[*48] „Ако един човек би могъл да добие в мините в Перу една унция сребро и да го достави в Лондон за същото време, което му е потребно за производството на един бушел жито — тогава едното ще бъде естествената цена на другото; ако пък благодарение на разработването на нови и по-богати мини сега той може да добие две унции сребро със същото усилие както по-преди една, то пшеницата при цена 10 шилинга за един бушел ще бъде също тъй евтина, както по-рано при цена 5 шилинга, *caeteris partibus* [лат.: при равни други условия].” (Уилям Пети, *A Treatise of Taxes and Contributions*, Лондон, 1667 г., стр. 31)]

[*49] След като господин професор Рошер ни поучи, че „погрешните дефиниции на парите могат да бъдат разделени на две главни групи: такива, които

ги смятат за нещо повече от стока, и такива, които ги смятат за нещо по-малко от стока”, следва един пъстър каталог от съчинения върху същността на парите, през който не прозира нито най-отдалечен поглед върху действителната история на теорията на парите, а след това иде поуката: „Впрочем не може да се отрича, че мнозинството от най-новите икономисти не са обръщали достатъчно внимание на особеностите, които отличават парите от другите стоки (значи парите все пак са повече или по-малко от стока ?)... В този смисъл полумеркантилистичната реакция на Ганил не е съвсем неоснователна.” (Вилхелм Рошер, *Die Grundlagen der Nationalökonomie*, 3 изд., 1858 г., стр. 207—10) Повече — по-малко — недостатъчно — в този смисъл — не съвсем! Какви определения на понятията! И тия еkleктични професорски брътвежи г. Рошер скромно е кръстил „анато̀мо-физиологически метод” в политическата икономия. Но на г. Рошер ние все пак дължим едно откритие, а именно, че парите са „една приятна стока”.]

[*50] Въпросът защо парите не представляват непосредствено самото работно време — така че напр. една банкнота да представлява x работни часове — се свежда просто към въпроса защо върху основата на стоковото производство продуктите на труда трябва да приемат формата на стоки, тъй като тяхната стокова форма вече включва тяхното раздвояване на стока и парична стока. Или защо частният труд не може да бъде разглеждан като непосредствено обществен труд, като неговата противоположност. На друго място аз подробно съм разгледал повърхностната утопичност на „трудовете пари” при наличността на стоковото производство (Маркс, *Zür Kritik usw.*, стр. 61 сл. [бълг. изд. стр. 80 сл.]). Тук ще забележа още, че напр. „трудовете пари” на Оуен са толкова малко „пари”, колкото, да кажем, и един театрален билет. Оуен предпоставя непосредствено обобществен труд, една форма на производство, която е диаметрално противоположна на стоковото производство. Трудовата марка констатира само индивидуалния дял на производителя в общия труд и неговото индивидуално право върху определена част от предназначения за консумация общ продукт. Но Оуен не е и мислил да взема като предпоставка стоковото производство и въпреки това чрез парични фокуси да се стреми да избегне неговите налагащи се условия.]

[*51] Дивакът или полудивакът си служи със своя език малко по-другояче. Капитан Пери разказва напр. за жителите на западния бряг на Бафиновия залив: „В този случай (при размяна на продукти)... те го облизват (това, което

им се предлага) два пъти с езика си, след което като че ли смятаха сделката за задоволително сключена.” Също така и източните ескимоси винаги лижат при размяната получавания предмет. Щом като на север за орган на присвояването служи езикът, то не е чудно, че на юг коремът се смята като орган на натрупаната собственост, така че кафрите съдят за богатството на човека по дебелината на неговия търбух. Кафрите са твърде разумни хора, защото докато официалният британски отчет за състоянието на народното здраве през 1864 г. се оплаква от липса на тлъстинни вещества в храната на голямата част от работническата класа, някой си д-р Харвей, макар и да не е открил кръвообращението, през същата година има щастие със своите шарлатански рецепти, които обещаваха на буржоазията и аристокрацията да ги избавят от товара на излишната тлъстина.]

[*52 Виж Карл Маркс, *Zür Kritik usw., Theorien von der Masseinheit des Geldes*, стр. 53 сл.; бълг. изд. стр. 70]

[*53 Бележка към второто издание: „Там, където златото и среброто едновременно служат като законни пари, т.е. като мярка на стойността, винаги е бил правен опит да бъдат разглеждани и двете като една и съща материя. Ако се приеме, че едно и също работно време трябва неизменно да се определява в еднакви пропорции злато и сребро, значи всъщност да се приеме, че злато и сребро са една и съща материя и че определена маса от по-малоценния метал, от среброто, образува неизменна дроб от определена маса злато. Още от управлението на Едуард III до времето на Георг II историята на английското парично дело се губи в непрекъснатата редица от смущения, произлизащи от сблъскването между установените със закон съотношения на стойностите на златото и среброто и действителните колебания на техните стойности. Ту златото е било оценявано много високо, ту среброто. По-ниско оцененият метал е бил изтеглян от циркулацията, претопяван и експортиран. След това съотношението на стойностите на двата метала е било изменено отново по законодателен път, обаче новата номинална стойност скоро е влизала в същия конфликт с действителното съотношение на стойностите, както и старата. В наше време слабото и временно спадане на стойността на златото спрямо среброто, дължащо се на засиленото търсене на сребро от страна на Индия и Китай, предизвика във Франция същото явление в най-голям мащаб, а именно — износ на сребро и изтласкването му от циркулацията от златото. През годините 1855, 1856 и 1857 превесът на вноса на

злато във Франция над износа на злато от Франция е възлизал на 41 580 000 ф.ст., докато превесът на износа на сребро над вноса на сребро е възлизал на 14 704 000 ф.ст. В действителност, в страни, където и двата метала са по закон мерки на стойността, и двата трябва да бъдат приемани задължително като платежно средство, но всеки може да плати по желание в този или онзи метал, металът, чиято стойност се покачва, носи ажио и, както всяка друга стока, измерва цената си в надминатия по стойност метал, а този последният служи като единствена мярка на стойността. Целият исторически опит в тази област се свежда просто до това, че там където две стоки по закон изпълняват функцията на мярка на стойностите, фактически винаги само една се затвърдява като такава.” (Карл Маркс, *Zür Kritik usw.*, стр. 52, 53 [бълг. изд. стр. 70—71])]

[*54] Бележка към второто издание: Странното положение, че унцията злато, като единица-мярка на монетния мащаб, в Англия не се поделя на кратни части, се обяснява по следния начин: „Нашата монетна система първоначално е била нагодена само за употреба на сребро — затова една унция сребро винаги може да бъде разделена на известен съответен брой монети; тъй като златото едва в по-късни времена е било въведено в монетната система, нагодена само за среброто, унцията злато не може да бъде насечена на съответния брой монети.” (Маклерен, *History of the Currency*, Лондон, 1858 г., стр. 16)]

[*55] Бележка към второто издание: В английски съчинения бъркотията относно мярката на стойностите (*measure of value*) и мащаба на цените (*standard of value*) е неизказано голяма. Функциите им, а поради това техните названия, постоянно се смесват.]

[*56] Впрочем той няма и всеобща историческа валидност.]

[*57] Бележка към второто издание: „Онези монети, чиито имена днес са само мисловни, са най-старите монети у всички народи; но всички имена известно време са били реални, и тъкмо защото са били реални, хората са смятали с тях.” (Галиани, *Delia Moneta*, стр. 153)]

[*58] Бележка към второто издание: Така, английският фунт сега означава по-малко от една трета от своето първоначално тегло; шотландският фунт, преди унията — само 1/36; френският ливр — 1/74; испанският мараведи —

по-малко от 1/1000; португалският рейс — една още по-малка пропорция.]

[*59] Бележка към второто издание: Господин Дейвид Уркварт бележи в своите „Familiar Words” следното за чудовищното (!) обстоятелство, че в днешно време един фунт (фунт стерлинг), единицата на английския паричен мащаб, е равен приблизително на... от унцията злато: „Това е фалшификация на една мярка, а не установяване на един мащаб.” В това „фалшиво назоваване” на тежестта на златото той вижда, както и във всичко друго, фалшифициращата ръка на цивилизацията.]

[*60] Бележка към второто издание: „Когато попитали Анахарсис за какво употребяват елините парите, той отговорил: за смятане.” (Атенеи], *Deipnosophistai*, книга IV, 49, том 2 [стр. 120], изд. Schweighauser, 1802 г.)]

[*61] Бележка към второто изд.: „Тъй като парите като мащаб на цените се явяват със същите наименования за смятане, както и цените на стоките — напр. една унция злато се изразява, също както и един тон желязо, с 3 ф.ст., 17 шилинга и 10 1/2 пенса — тези техни наименования за смятане били наречени тяхна монетна цена. Поради това е възникнала странната представа, според която златото (респективно среброто) като че ли се оценява в своя собствен материал и като че ли, за разлика от всички други стоки, получава от държавата твърда цена. Установяването на наименования за смятане за определени тегла злато погрешно било сметнато като установяване на стойността на тези тегла.” (Карл Маркс, *Zür Kritik usw.* стр. 52 [бълг. издание стр. 70])]

[*62] Сравни и „Теории за единицата мярка на парите” в „*Zür Kritik der politischen Oekonomie*”, стр. 53 сл.; бълг. изд. стр. 72. Фантазиите относно покачването или спадането на „монетната цена”, което се състои в това, законните парични названия за фиксирани от закона тежести злато или сребро да бъдат пренесени от държавата върху по-големи или по-малки тежести и според това напр. от 1/4 унция злато занапред да се секат не 20, а 40 шилинга — тези фантазии, доколкото те не са нескопосни финансови операции против държавните и частни кредитори, а имат за цел икономически „чудотворни лечения”, са така изчерпателно разгледани от Пети в „*Quantulumcumque concerning Money. To the Lord Marquess of Halyfax*”, 1682 — че дори неговите непосредствени приемници, сър Дъдли Норт и Джон Лок, за по-сетнешните

съвсем и да не говорим — са могли само да го вулгаризират. „Ако богатството на една нация — казва той между другото — би могло да се удесетори чрез една правителствена наредба, чудно е, че нашите правителства още отдавна не са написали такива наредби.” (цит. съч., стр. 36)]

[*63] „Или пък ще трябва да признаем, че един милион в пари има по-голяма стойност отколкото също такава стойност в стоки” (Льо Трон], De l'Interet Social, стр. 922), значи, „че една стойност е по-голяма от друга, която ѝ е равна.”]

[*64] Ако Йероним на млади години е трябвало да води тежка борба със своята материална плът, както това показва неговата борба в пустинята с прекрасни женски видения — то пък на старини е трябвало да се бори с духовната плът. „Пристори ми се — казва той напр. — че се явявам пред съдника на света. „Кой си ти?” попита един глас. „Аз съм християнин.” „Лъжеш”, прогърмя съдникът на света. „Ти си само цицеронианец!”]

[*65] „От... огън става всичко и огън става от всичко — също както от злато стоки и от стоки злато.” казал Хераклит, (Ф. Ласал, Die Philosophic Herakleitos des Dunkeln, Берлин, 1858, том I, стр. 222) Бележката на Ласал към това място, на стр. 224, бел. 3, неправилно определя парите като прост стойностен знак.]

[*66] „Всяка продажба е покупка.” (д-р Кене, Dialogues sur le Commerce et les Travaux des Artisans, Physiocrates, изд. Daire, 1 част, Париж, 1846, стр. 170), или както Кене казва в своите „Maximes Generates”: „Да продаваш — това значи да купуваш.”]

[*67] „Цената на една стока може да се плати само с цената на друга стока.” (Mercier de la Riviere [Мерсие Деларивиер], L'ordre naturel et essentiel des socidtes politiques, „Physiocrates”, издание Daire, II том, стр. 554)]

[*68] „За да имаш тези пари, трябва да си продал.” (пак там, стр. 543)]

[*69] Както отбелязахме по-горе, изключение представлява производителят на злато, респ. на сребро, който разменя своя продукт, без по-рано да го е продавал.]

[*70] „Ако парите в нашите ръце представляват предмети, които ние можем

да желяем да купим, те също тъй представляват и ония предмети, които ние сме продали за тези пари.” (Мерсие Деларивьер, *L'Ordre naturel etc.*, стр. 586)]

[*71] „Следователно има четири крайни точки (*termes*) и трима договарящи, от които единият действа два пъти.” (Льо Трон, *De l'Interet Social*, стр. 908)]

[*72] Бележка към второто издание: Колкото и да е очевидно това явление, то повечето пъти остава незабелязано от икономистите, особено от вулгарните поклонници на свободната търговия.]

[*73] Сравни моите бележки за Джеймс Мил в „*Zür Kritik usw.*”, стр. 74—76 [бълг. изд. стр. 95]. Тук за метода на икономическата апологетика са характерни два пункта. Първо, идентифицирането на стоковата циркулация и на непосредствената размяна на продукти чрез просто абстрахиране от техните различия. Второ, опитът да се отрекат противоречията на капиталистическия производствен процес, като отношенията между агентите на неговото производство се сведат към простите отношения, които произтичат от стоковата циркулация. Но стоково производство и стокова циркулация са явления, които принадлежат на най-различни начини на производство, макар и в различна степен и обхват. Така че по този начин още нищо не знаем за *differentia specifica* [лат.: специфичните различия] на тези начини на производство и значи не можем да ги преценяваме, ако познаваме само техните общи абстрактни категории на стоковата циркулация. В никоя наука, освен в политическата икономия, не господства такова важничене с елементарни баналности. Напр. Ж. Б. Сей си позволява да съди за кризите само защото знае, че стоката е продукт.]

[*74] Даже ако стоката многократно се препродава — явление, което за нас тук още не съществува, — с последната окончателна продажба тя минава от сферата на циркулацията в сферата на консумацията, за да послужи тук като средство за живот или като средство за производство.]

[*75] „Те (парите) нямат друго движение освен онова, което им придават продуктите.” (Льо Трон, *De l'Interet Social*, стр. 885)]

[*76] „Продуктите са, които ги (парите) поставят в движение и ги карат да циркулират и т.н. Бързината на движението им (на парите) замества тяхното

количество. Когато е нужно, те минават от ръка на ръка, без да се спрат нито за миг.” (Льо Трон, *De l'Interet Social etc.*, стр. 915, 916)]

[*77] „Тъй като парите съставят... обикновеното мерило за покупка и продажба, всеки, който има нещо за продаване, а не може да намери купувач, е веднага готов да мисли, че недостигът на пари в страната или в областта е причината, поради която неговите стоки не намират пласмент; оттук обичайният крясък за недостиг на пари; но това е голямо заблуждение. От какво се нуждаят тези хора, които крещат за пари?... Арендаторът (фермерът) се оплаква... той мисли, че ако в страната би имало повече пари, той би получил добра цена за своите продукти... Значи, той очевидно има нужда не от пари, а от добра цена за своето жито и своя добитък, които той би искал да продаде, но не може... Защо той не може да получи добра цена?... 1. Или в страната има премного жито и добитък, така че повечето, които идват на пазара, също като него имат нужда да продадат, а малцина имат нужда да купят, или 2. обикновеният пласмент чрез износ е в застой... или 3. консумацията се намалява, напр. когато поради беднотия хората не могат да харчат за домакинството си колкото преди — така че не просто умножаването на парите би могло да засили продажбата на стоките на фермера, а премахването на една от тези три причини, които действително потискат пазара... По същия начин имат нужда от пари и търговецът, и бакалинът, т.е. тъй като пазарите са в застой, те се нуждаят от пласмент за стоките, с които търгуват. Нацията най-много процъфтява тогава, когато богатствата бързо минават от ръка в ръка.” (сър Дъдлей Норт, *Discourses upon Trade*, Лондон, 1691, стр. 11—15 сл.) Всичките мошеничества на Хереншванд се свеждат към това, че противоречията, които произтичат от природата на стоката и поради това се проявяват в стоковата циркулация, могат да бъдат премахнати с умножаване на средствата за циркулация. Впрочем от популярната илюзия, която приписва застой в производствения и в циркулационния процес на липсата на средства за циркулация, съвсем не следва обратното — че действителна липса на средства за циркулация, напр. поради официалните машинации с „регулиране на паричното обращение”, не може от своя страна да предизвика застой.]

[*78] „Съществува една определена мярка и отношение на парите, необходими за да се поддържа в ход търговията на една нация; нещо в повече или в по-малко би й вредило. Също така за един малък магазин на дребно е необходимо определено количество фартинги за размяна на сребърните монети

ти и за извършване на плащания, които не могат да се извършват и с най-малките сребърни монети... И също както численото отношение на фартингите, необходими за търговията, зависи от числото на купувачите, от честотата на техните покупки и преди всичко и от стойността на най-дребните сребърни монети — също така по подобен начин и съотношението на насечените пари (злато или сребро), необходими за нашата търговия, се определя от честотата на разменните актове и от размера на платежите.” (Уйлям Пети, *A Treatise of Taxes and Contributions*, Лондон, 1667, стр. 17) А. Йънг в своята „*Political Arithmetic*” (Лондон 1774), в която има особена глава: „Цените зависят от количеството на парите”, стр. 112 сл., защитава теорията на Юм срещу нападите на Дж. Стюърт. Аз отбелязвам в „*Zür Kritik usw.*” на стр. 149 [бълг. изд стр. 177]: „Той (А. Смит) мълчаливо отстранява въпроса за количеството на циркулиращите монети, като съвсем погрешно разглежда парите само като стока.” Това важи само доколкото Адам Смит разглежда парите *ex officio* [лат.: служебно]. Обаче при случай, напр. в критиката на предишните системи на политическата икономия, той казва правилно: „Количеството на насечените пари във всяка страна се регулира от стойността на стоките, чието обращение те трябва да извършат... Стойността на богатата, които всяка година се купуват и продават в една страна, изисква известно количество пари, за да постави тези блага в циркулация и да ги разпредели между същинските потребители, но не може да намери приложение за повече пари. Каналът на циркулацията привлича по необходимост такава парична сума, която е достатъчна за да го напълни, и никога не поема повече.” („*Wealth of Nations*”, книга IV, гл. 1 [том III стр. 87, 89]). По същия начин Адам Смит *ex officio* започва своето съчинение с един апотеоз на разделението на труда. По-сетне, в последната книга за източниците на държавните приходи, той на места възпроизвежда критиката на разделението на труда от своя учител А. Фергюсън.]

[*79] „Цените на нещата сигурно ще се покачат у всяка нация в същия размер, в който нараства количеството на златото и среброто у хората: следователно, ако у някоя нация се намали количеството на златото и среброто, съответно на едно такова намаление на парите трябва да спаднат и цените на всички стоки.” (Джекоб Вендърлинт *Money answers all Things*, Лондон, 1734, стр. 5) Едно по-подробно сравняване на Вендърлинт с „Есетата” на Юм не оставя у мене ни най-малко съмнение, че Юм е познавал и е използвал впрочем твърде забележителното съчинение на Вендърлинт. Схващането, че

цените се определят от масата на средствата за циркулация, ние намираме и у Барбон, и у много по-стари писатели преди него. „От свободата на търговията — казва Вендърлинт — не може да се яви никакво неудобство, а само твърде голяма полза... защото ако тя намали количеството на наличните пари на нациите — а тъкмо това целят да предотвратят митнишките ограничителни мерки, то нациите, у които отиват наличните пари, сигурно ще установят, че цените на всички неща се качват в размера, в който у тия нации нараства количеството на парите. И... нашите мануфактурни продукти и всички други стоки скоро ще станат толкова евтини, че търговският баланс пак ще се обърне в наша полза и по такъв начин парите ще се стекат обратно у нас.” (пак там, ор. 44)]

[*80 От само себе си се разбира, че всеки отделен вид стока чрез своята цена съставя елемент от сбора на цените на всички циркулиращи стоки. Но съвсем не се разбира как несъизмерими потребителни стойности масово трябва да се разменят с намиращата се в дадена страна златна и сребърна маса. Ако по някакъв фокуснически начин превърнем стоковия свят в една единствена съвкупна стока, като всяка отделна стока представлява само кратна част от нея - стигаме до хубавата сметка: съвкупна стока — **x центнера злато**, стока **A** = кратна част от съвкупната стока = същата кратна част от **x центнера злато**. Монтеско най-честно си го казва: „Ако сравним масата на наличното в света злато и сребро със сбора на наличните стоки, тогава безусловно можем да сравним всяко отделно произведение, респ. стока, с известна част пари. Да предположим, че на света има само едно единствено произведение, респ. една единствена стока, или че хората купуват само една и че тя е делима също като парите: в такъв случай известна част от тази стока ще отговаря на дадена част от паричната маса; половината от цялото количество стоки — на половината от цялата парична маса... Определянето на стоковите цени в основата си винаги зависи от отношението на общото количество стоки към общото количество парични знаци.” (Монтеско, *Esprit des Lois*, „Oeuvres”, том III, стр. 12, 13) За доразвиването на тази теория у Рикардо, у неговия ученик Джеймс Мил, лорд Овърстон и др. сравни „Zur Kritik usw.”, стр. 140—146 и стр. 150 сл. [бълг. изд. стр. 167—173 и 178 сл.]. Господин Джон Стюарт Мил със свойствената си еkleктическа логика успява да бъде на мнението на баща си - Дж. Мил, и същевременно на противоположното мнение. Ако сравним текста на неговия компендиум „Principles of Political Economy” с предговора (на първото издание), в който той сам се провъзгла-

сява за Адам Смит на сегашното време, не знаем на кое повече да се учудваме — на наивността на този човек ли или на тази на публиката, която най-доверчиво го прие за Адам Смит, към когото той се отнася тъй, както напр. генерал Уилям Каре се отнася към херцог Уелингтън. Оригиначните изследвания на господин Джон Стюарт Мил в областта на политическата икономия, които не са нито обширни, нито съдържателни, са строени до едно в излязлото през 1884 г. негово книжле: „Some Unsettled Questions of Political Economy”. Лок направо говори за връзката между безстойността на златото и среброто и определянето на тяхната стойност чрез количеството. „Тъй като хората са се споразумели да придадат на златото и среброто една имагинерна стойност... вътрешната стойност, която се забелязва у тези метали, не е нищо друго освен тяхното количество.” („Some Considerations etc.” 1691 г., „Works”, издание от 1777 г., том II, стр. 15)]

[*81] Естествено, разглеждането на подробности, като монетно мито и др. е изцяло въвн от моята задача. Но срещу романтичния сикофант Адам Мюлер, който се възхищава от „великодушната щедрост”, с която „английското правителство бесплатно сече монети” ще цитирам следната преценка на сър Дъдлей Норт: „Среброто и златото имат, както другите стоки, своите приливи и отливи. Когато количества от тях пристигнат от Испания... тях ги занасят в Тауър и ги насичат на монети. Не много след това се появява търсене на кюлчета за износ. А ако няма такива и случайно всичко е насечено на монети — тогава какво? Пак ще го претопят; това не представлява загуба, тъй като насичането не коства нищо на собственика. Но нацията губи, защото трябва да плаща пари за плетене на слама, с която сетне ще хранят магарета. Ако търговецът (самият Норт е бил един от най-големите търговци през времето на Чарлз II) би трябвало да плаща известна цена за насичането, той би се замислил преди да изпрати среброто си в Тауър; и в такъв случай насечените пари винаги биха имали по-висока стойност отколкото ненасеченото сребро.” (Норт, Discourses etc., стр. 18)]

[*82] „Ако наличността от сребърни монети никога не надвишава това количество, което е нужно за по-малки плащания, те не могат да бъдат събрани в количества, достатъчни за по-големи плащания... Употребата на злато за големи плащания по необходимост включва и неговата употреба в търговията на дребно. Собствениците на златни монети ги използват и при по-малки покупки и заедно с купената стока получават и остатъка в сребро; по този на-

чин излишъкът от сребро, който иначе би тежал на дребния търговец, се изтегля от него и се връща обратно във всеобщата циркулация. Но ако има такава сребърна наличност, че малките плащания да могат да се извършват независимо от златото — за малки покупки търговецът на дребно ще получава сребро, което по необходимост ще се натрупа у него.” (Давид Бъкенан, *Inquiry into the Taxation and Commercial Policy of Great Britain*, Единбург, 1844, стр. 248, 249)]

[*83 Финансовият мандарин Ван-мао-ин дръзнал да предложи на сина на небето един проект, който скрито целял превръщането на китайските държавни асигнации в разменяеми банкноти. В отчета на асигнационния комитет от м. април 1854 г. добре му натриват носа за това. Дали е получил и обичайните удари с бамбук — това не се съобщава. „Комитетът — гласи накрая отчетът, — прецени внимателно неговия проект и намира, че всичко в него е насочено в изгода на търговците и нищо не е изгодно за короната.” („*Arbeiten der Kaiserlich Russischen Gesandtschaft zu Peking über China*”. Превели от руски д-р К. Абел и Ф. А. Мекленбург; първи том, Берлин, 1858, стр. 47 сл.) За постоянната загуба на метал от златните монети поради обръщението им един „Управител” на Английската банка казва като свидетел пред Комисията на Камарата на лордовете (по въпроса за „банковите закони”): „Всяка година една нова класа суверени (не в политически смисъл; суверен е наименованието на фунта-стерлинг) става премного лека. Категорията, която едната година минава за пълноценна, загубва от изтъркване толкова, колкото да наклони през следната година отсрещното блюдо на везните.” (House of Lords' Committee, 1848 г., №429)]

[*84 Бележка към второто издание: Колко неясно схващат различните функции на парите дори най-добрите писатели по въпроса за парите, показва напр. следният пасаж от Фълертън: „Колкото се отнася до нашите обороти вътре в страната, всички парични функции, които обикновено се изпълняват от златни или сребърни монети, могат еднакво успешно да бъдат изпълнявани чрез една циркулация на необменяеми билети, които нямат друга стойност, освен тази изкуствена и почиваща върху уговорка стойност, която те са получили от закона — един факт, който, мисля аз, не може да бъде отречен; една стойност от този вид би могла да служи за всички цели на една вътрешна стойност и дори да направи излишна необходимостта от един стойностен мащаб, доколкото само количеството на нейните емисии се държи в подхо-

дящи граници.” (Фълертън Regulation of Currencies, 2. изд., Лондон, 1845 г., стр. 21) Значи, щом паричната стока може да бъде заменена в циркулацията с прости стойностни знаци, тя е излишна като мярка на стойностите и мащаб на цените!]

[*85] От това, че златото и среброто като монети, или изключително във функцията им като средство за циркулация, стават знаци за самите себе си, Никола Барбон извлича правото на правителствата „да повишават паричната стойност”, т.е. напр. да дадат на едно количество сребро, което се е наричало грош, названието на едно по-голямо количество сребро, напр. талер, и по този начин да върнат на кредиторите грошове вместо талери. „Парите се изтъркват и стават по-леки от многократно броене. Хората в търговията държат на названието и на курса, а не на количеството на среброто... Държавният авторитет прави от метала пари.” (Н. Барбон, A Discourse concerning coining etc., стр. 29, 30, 35)]

[*86] „Едно богатство в пари е само... богатство в произведения, превърнати в пари.” (Мерсие Дьо Ла Ривиер, L'ordre naturel etc., стр. 553) „Една стойност в произведения е променила само формата си.” (пак там, стр. 486)]

[*87] „Чрез тази мярка те държат всичките си блага и фабрики на толкова ниски цени.” (Вендърлинт, Money answers etc., стр. 95, 96)]

[*88] „Парите са залог.” (Джон Белърс, Essays about the Poor, Manufactures, Trade, Plantations, and Immorality, Лондон 1699 г., стр. 13)]

[*89] Покупка в категоричен смисъл подразбира злато и сребро като вече превърнат образ на стоката, или като продукт на продажбата.]

[*90] Хенрих III, най-христолюбив крал на Франция, ограбва реликвиите от манастири и пр., за да ги осребрява. Знае се каква роля играе в гръцката история ограбването на съкровището на храма в Делфи от фокийците. Както е известно, у древните народи храмовете са служели за седалище на бога на стоките. Храмовете са били „свещени банки”. Финикийците, търговски народ par excellence, са схващали парите като отчужден образ на всички неща. Затова си е било в реда на нещата, че момите, които се отдавали на чужденците през празниците на богинята на любовта, принасяли в дар на богинята получените за награда пари.]

[*91

„А, злато? Жълто, лъскаво, скъпо злато?

.....
Ей толковка превръща черния в бял,
и грозен в хубав, долен в благороден,
страхлив във смел, стар в млад и зъл в добър.

О, богове! Защо? Защо така?

Това примамва жреца ви от храма,
изтръгва дръзко сънната възглавка
на спящия; все терзае жълт слуга
злодейци благославя; той сковава
и дълг, и чест; нагиздя зла проказа;
крадци издига и им дава титли,
поклони, чест, сенаторски кресла;
женихи води на сбабени вдовици.

..... Проклет метал,
ти обща курва на човешкият род!”
(Шекспир, Timon of Athens [IV, 3,- 26])]

[*92

„От всичко по света, което има власт,
най-зло е златото, че то държави срива
и зло прогонва хората от техния дом,
и чистите сърца променя често и
обръща ги в поквара и порок,
и учи хората безсрамно да се мамят,
да вършат най-безбожните безчинства.”
(Софокъл, Antigone)]

[*93 „Скъперничеството се надява да изтегли от вътрешността на земята самия Плутон.” (Атений, Deipnosophistai)]

[*94 „Да се увеличи колкото се може броят на продавачите на всяка стока, да се намали колкото се може броят на купувачите — това са крайъгълните точки, около които се въртят всички мерки на политическата икономия.” (Ве-

[*95] „За водене търговията на всяка нация се изисква една определена сума от металически пари (of specifick money), която се променя и някога е по-голяма, някога по-малка, така както го изискват условията... Тези приливи и отливи на парите се регулират сами без никаква помощ от страна на политиките... Кофите на кобилицата работят на смени: когато не достигат парите — кюлчета се насичат на монети, когато не достигат кюлчета — претапят се монети.” (сър Д. Норт, Discourses upon Trade, стр. 22) Джон Стюърт Мил, дълго време чиновник на Източноиндийската компания, потвърждава, че в Индия сребърните украшения все още функционират непосредствено като съкровище. „Хората донасят сребърните украшения за насичане на монети, когато лихвата е висока; връщат ги назад, когато лихвата спада.” (Показанията на Дж. Ст. Мил, Reports on Bankacts, 1857 г., №2084) Според един парламентарен документ от 1864 г. върху вноса и износа на злато и сребро в Индия, през 1863 г. вносът на злато и сребро е надхвърлил износа с 19 367 764 фунта стерлинги. През последните 8 години преди 1864 г. разликата между по-големия внос и износа на благородните метали представлява 109 652 917 ф.ст. През това столетие в Индия са били насечени много повече от 200 000 000 ф.ст.]

[*96] Лутер прави разлика между пари като покупателно средство и като платежно средство.]

[*97] Върху отношенията между длъжници и кредитори сред английските търговци в началото на 18 век: „Между търговците тук, в Англия, господства такъв дух на жестокост, какъвто не може да се срещне в никое друго общество и в никоя друга страна на света.” („An Essay on Credit and the Bankrupt Act”, Лондон, 1707 г., стр. 2)]

[*98] Бележка към второто издание: От следващия цитат, извлечен из издаденото през 1859 г. мое съчинение, ще се види защо в текста аз не взимам под внимание една противоположна форма: „Наопаки, в процеса *II—C* парите могат да бъдат отчуждени като действително покупателно средство и по този начин цената на стоката да се реализира преди още да бъде реализирана потребителната стойност на парите или да бъде отчуждена стоката. То-

ва става напр. във всекидневната форма на предварително плащане. Или във формата, в която английското правителство купува опиума на районите в Индия... Но парите действат така само във вече познатата форма на покупателно средство... Наистина, капитал се авансира и във формата на пари... Но тази гледна точка не спада в хоризонта на простата циркулация.” (Карл Маркс, „Zür Kritik usw.“, стр. 119, 120 [бълг. изд. стр. 145])

[*99] Паричната криза, както тя е определена в текста като особена фаза на всяка всеобща производствена и търговска криза, трябва да се разграничава от специалния вид криза, която също се нарича парична криза, но може да се извършва самостоятелно, така че само чрез своите отражения да въздейства върху индустрията и търговията. Това са кризи, чийто двигателен център е паричният капитал, и затова тяхната непосредна сфера са банката, борсата, финансите. (Бележка от Маркс към третото издание)]

[*100] „Това внезапно преминаване от кредитната система към монетарната система прибавя теоретически ужас към практическата паника и агентите на циркулацията изтръпват пред непрогледната тайна на своите собствени отношения.” (Маркс, Zür Kritik usw., стр. 126 [бълг. изд. стр. 152]) „Бедните нямат работа, защото богатите нямат пари, за да ги ангажират, макар че притежават същите земи и същите работни сили както и по-рано, за да турят в ход производството на средства за живот и на дрехи; а тъкмо последните, а не парите, съставят истинското богатство на една нация.” (Джон Белърс, „Proposals for raising a Colledge of industry”, Лондон, 1696 г., стр. 3)]

[*101] Ето как т.н. „приятелите на търговията” използват такива моменти: „По един повод (през 1839 г.) един стар алчен банкер (от Сити) дигнал в частния си кабинет капака на писалището, до което седял, и показал на своя приятел пачки с банкноти; с дълбоко задоволство той казал, че това били 600 000 фунта стерлинги, които били задържани, за да се появи оскъдица откъм пари, и че всички тия пари щели да бъдат пуснати в движение след 3 часа същия ден.” („The Theory of the Exchanges. The Bank Charter Ret of 1844”, Лондон, 1864 г., стр. 81) Полуофициалният орган „Обзървър” отбелязва на 24 април 1864 г.: „Разпространяват се няколко твърде особени слухове за средствата, които се прилагат с намерение да се предизвика недостиг на банкноти... Колкото и да изглежда съмнително да се приема, че се прилагат някакви подобни трикове, съобщенията за това бяха толкова разпространени, че на-

истина трябва да бъдат споменати.”]

[*102 „Сумата от продажбите и от договорите, които се сключват през един определен ден, не влияе върху количеството пари, които са в обръщение през този ден, но в повечето случаи тези продажби и договори ще се изразят в издаване на многобройни полици за онова количество пари, което ще бъде в обръщение през следващите по-близки или по-далечни дни... Не е необходимо подписаните днес полици и откритите днес кредити да имат каквато и да е прилика — било по брой, било по обща сума, било по срок — с тези, които ще бъдат подписани или открити утре или вдругиден; напротив, много от днешните полици и кредити в деня на техния падеж се покриват с множество задължения, чийто произход се разпределя върху цяла редица по-раншни съвсем неопределени дати. Полици за 12, 6, 3 или 1 месец често така се съвпадат, че особено много увеличават задълженията, платими на някой определен ден.” („The Currency Theory Reviewed; in a Letter to the Scottish People. By a Banker in England”, Единбург 1845 г., стр, 29, 30 и т.н.)]

[*103 Като пример колко малко реални пари влизат в същински търговски операции, привеждаме тук една таблица от годишните вземания и плащания на една от най-големите търговски къщи в Лондон (Морисън, Дайлън & съдружие). Нейните сделки през 1856 г., които обхващат много милиони фунта стерлинги, са сведени към мащаб от **един милион** фунта стерлинги (ф.ст.).

Постъпления (ф.ст.)	Разходи (ф.ст.)
Срочни полици от банкери и търговци.....533 596	Срочни полици302 674
Чекове от банкери и др., плащани при предявяване357 715	Чекове на лондонски банки.....663 672
Банкноти от провинциални9 627	Банкноти от Английската банка22 743
Банкноти от Английската банка68 554	Злато9 427
Злато28 089	Сребро и мед1 484
Сребро и мед1 486	
Пощенски записи 933	

Общ сбор: ...1 000 000

Общ сбор: ...1 000 000

(„Report from the Select Committee on the Bankacts”, юли 1858, стр. LXXI)]

[*104] „Ходът на търговията дотолкова се е променил, че вместо размяна на блага срещу блага или вместо доставка и приемане сега се извършва продажба и плащане, и всички сделки... сега се свеждат към чисти парични сделки.” („An Essay upon Publick Credit”, 3 изд., Лондон, 1710 г., стр. 8)]

[*105] „Парите са станали палач на всички неща.” Финансовото изкуство е „реторта, в която е било изпарено едно ужасяващо количество блага и стоки, за да се получи този злокобен екстракт.” „Парите обявяват война на целия човешки род.” (Боагилбер, „Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs”, изд. Daire, „Economistes financiers”, Париж 1843 г., том I, стр. 413, 419, 417)]

[*106] „На Петдесетница 1824 г. — разказва г. Крейг пред парламентарната следствена комисия през 1826 г. — в Единбург имаше такова грамадно търсене на банкноти, че към 11 часа ние вече нямахме нито една банкнота в нашето хранилище. Ние изпратихме да искаме на заем от различните банки подред, но не можахме да получим, и много сделки можаха да се уредят само със *slips of paper* [англ.: разписки]. Но още в 3 часа след обед всички банкноти се бяха върнали в банките, от които бяха излезли. Те бяха само минали в други ръце.” Макар че действителната средна циркулация на банкноти в Шотландия възлиза на по-малко от 3 милиона фунта стерлинги — на различни платежни дати в годината влиза в действие всяка банкнота, намираща се в притежание на банкерите, или всичко на всичко приблизително 7 милиона фунта стерлинги. При такива случаи банкнотите имат да изпълнят една единствена и специфична функция, и щом тя бъде изпълнена, те се стичат назад към респективните банки, от които са излезли. (Джон Фулертън, Regulation of Currencies, 2 изд., Лондон, 1845 г., стр. 85, заб.) За яснота нека прибавим, че в Шотландия по времето на съчинението на Фулертън срещу влогове са бивали издавани не чекове, а банкноти.]

[*107] На въпроса „дали, ако е необходим годишен оборот от 40 милиона, ще са достатъчни за обръщенията и кръгообращенията същите 6 милиона (злато), които изисква търговията?” Пети отговаря с привичното си майсторство: „Аз отговарям: да, за сумата от 40 милиона биха били достатъчни дори 40/52 от 1 милион, ако обръщенията ставаха на толкова къси срокове, т.е. седмично, както това става между бедни занаятчии и работници, които всяка

събота получават и плащат [пари - Моск. ред.]; но ако сроковете са тримесечни, както у нас се събират рентата и данъците, тогава са нужни 10 милиона. Значи, ако приемем, че общо взето плащанията стават на различни срокове между 1 и 13 седмици, трябва да съберем 10 милиона с 40/52, от което половината прави около $5\frac{1}{2}$ милиона, така че $5\frac{1}{2}$ милиона ще бъдат достатъчни.” (Уйлям Пети, *Political Anatomy of Ireland 1672*, изд. Лондон, 1691 г., стр. 13, 14)]

[*108 Оттам нелепостта на всяко законодателство, което предписва на националните банки да събират в съкровището само онзи благороден метал, който функционира като пари във вътрешността на страната. Тези така самосъздадени „мили спънки” напр. на Английската банка са известни. Върху големите исторически епохи на относителната промяна на стойността на златото и среброто виж Карл Маркс, „Zür Kritik usw.”, стр. 136 и сл. [бълг. изд. стр. 171 и сл.] — Добавка към второто издание: Сър Роберт Пийл се опита в своя *Закон за банките* от 1844 г. да преодолее тези затруднения с това, че разреши на Английската банка да издаде банкноти със сребърно покритие, но така, че сребърният запас никога да не бъде повече от една четвърт от златния. При това стойността на среброто се оценява според неговата пазарна цена (в злато) на лондонския пазар. — (Към четвъртото издание. — Ние пак се намираме в една епоха на голяма относителна измяна на стойността на златото и среброто. Преди около 25 години стойностното отношение на златото към среброто беше равно на $15\frac{1}{2}:1$, сега то е приблизително $22:1$, и среброто продължава да пада по отношение на златото. Това се дължи главно на един преврат в начина на производството на двата метала. Порано златото е било добивано само чрез промиване на златоносни алувиални пластове, които са продукт на атмосферното влияние върху златоносни скали. Сега този метод е вече недостатъчен и е изтикан на заден план от обработването на самите златоносни кварцови пластове — метод, който порано е бил използван само на втори план, макар че е бил добре известен още на старите (Диодор, III, 12—14). От друга страна, не само че на западната страна на американските Скалисти планини са открити нови грамадни сребърни залежи, но те, както и мексиканските сребърни мини, са свързани с железници, което дава възможност за доставяне на модерни машини и гориво, а с това и за добиване на сребро в най-голям мащаб и с по-малки разности. Но има голяма разлика в това как двата метала се намират в рудните пластове. Златото в повечето случаи е чисто, но затова пък е разпръснато в

кварца на съвсем малки зрънца; затова целият пласт трябва да бъде раздробен и златото да бъде промито, респ. извлечено с помощта на живак. При това на 1 000 000 грама кварц често пъти се намират едва 1—3, а много рядко 30—60 грама злато. Среброто рядко се намира чисто, но затова пък се намира в особени руди, които сравнително лесно се отделят от общия пласт и съдържат 40—90% сребро или пък то се намира в по-малки количества, но в медни, оловни и т.н. руди, обработката на които сама по себе си е рентабилна. От това вече следва, че докато трудът за добиване на златото по-скоро се е увеличил, този за среброто решително се е намалил, така че спадането на стойността на последното се обяснява съвсем естествено. Това спадане на стойността би се изразило в още по-голямо спадане на цената, ако цената на среброто и сега още не се поддържаше с изкуствени средства на високо ниво. Но едва една малка част от сребърните богатства на Америка е направена достъпна, така че има всички изгледи стойността на среброто да продължи да пада още дълго време. За това още повече ще допринесе относителното намаляване на нуждата от сребро за артикули за потребление и лукс, неговото заместване с *плакирани стоки* [покрити с тънък метален слой], с алуминий и т.н. По това може да се съди за утопизма на биметалистичната представа, че един интернационален принудителен курс отново би повдигнал среброто до старото му стойностно отношение 1:15½. По-скоро и на световния пазар среброто може все повече и повече да губи своето качество на пари. — Ф.Е.)]

[*109 Противниците на меркантилната система, която счита погасяването на излишъците в търговските баланси със злато и сребро за цел на световната търговия, от своя страна съвсем не са разбирали функцията на световните пари. Вземайки за пример Рикардо, аз подробно посочих, че погрешното разбиране на законите, които регулират масата на средствата за циркулация, е само отражение на погрешното разбиране на интернационалното движение на благородните метали. („Zür Kritik usw.“, стр. 150 сл. [бълг. изд. стр. 178 сл.]) Затова фалшивата догма на Рикардо: „Един неблагоприятен търговски баланс не може да произлезе другояче освен от пренаситеност със средства за циркулация... Износът на насечени пари се дължи на тяхната ниска цена и не е последица, а причина за един неблагоприятен баланс” — ние намираме още у Барбон: „Търговският баланс, ако има такъв, не е причината за износа на пари от една страна, а това се дължи на разликата в стойността на кюлчетата благородни метали във всяка страна.“ (Н. Барбон, A Discourse

concerning coining etc., стр. 59, 60) Мак-Кълък в „The Literature of Political Economy, a Classified Catalogue“, Лондон, 1845 г., хвали Барбон за това антиципиране [на учението на Рикардо], но умно отбягва дори да спомене наивните форми, в които се явяват у Барбон абсурдните предпоставки на „currency principle“. Безкритичността и дори нечестността на този каталог достигат своя връх в отделите върху историята на теорията за парите, защото тук Мак-Кълък върти опашка като сикофант на лорд Овърстон (бившия банкер Лойд), когото той нарича „несъмнен първенец на банкерите“]

[*110] Напр. при субсидии, парични заеми за военни цели или за възобновяване на плащанията в брой от страна на банки и т.н. стойността може да е нужна именно в парична форма.]

[*110a] Бележка към второто издание: „Наистина, аз не бих могъл да си пожелаю по-убедително доказателство за това, че механизмът за натрупване на съкровища в страни с металически еталон е в състояние да изпълни всяка необходима функция при уреждане на интернационални задължения, и то без забележима подкрепа от страна на общата циркулация, — от лекотата, с която Франция, която едва се съвземаше от сътресението от едно разрушително неприятелско нахлуване, изплати на съюзените сили в един срок от 27 месеца наложените ѝ военни репарации от почти 20 милиона, и при това значителна част от тази сума — в металически пари, без забележимо ограничение или смущение на вътрешното парично обръщение и без каквито и да било тревожни колебания в своя камбиален курс.“ (Фълертън, Regulation of Currencies, стр. 191) — (Към четвъртото издание: Още по-убедителен пример за това имаме в лекотата, с която същата Франция през 1871—1873 година можа да изплати в 30 месеца едни повече от десеторно по-големи военни репарации, също така значителна част от тях в металически пари. — Ф.Е.)]

[*111] „Парите се разпределят между нациите според техните потребности... като биват винаги привлечани от продуктите.“ (Льо Трон, De l'Interet Social, стр. 916) „Мините, които непрекъснато доставят злато и сребро, са достатъчно богати, за да доставят на всяка нация необходимото количество.“ (Дж. Вендърлинт, Money answers etc., стр. 40)]

[*112] „Камбиалните курсове се качват и падат всяка седмица, през известни времена на годината те са високи във вреда на една нация, в други времена те са също тъй високи в нейна полза.“ (Н. Барбон, A Discours concerning

coining etc., стр. 39)]

[*113] Тези различни функции могат да влязат в опасен конфликт помежду си, ако към тях се добави функцията на фонд за осигуряване на размяната на банкноти.]

[*114] „Наличните пари, които надхвърлят безусловно необходимото за вътрешната търговия количество, представляват мъртъв капитал и не донесат никаква печалба на страната, в която се държат, освен ако бъдат внасяни и изнасяни във външната търговия.“ (Джон Белърс, *Essays etc.*, стр. 12) „Но какво да се прави, когато имаме прекалено много насечени пари? Тогава можем да претопим най-тежките от тях и да ги преработим в прекрасни прибори за маса; или да ги пратим като стока там, където има нужда от тях и където ги търсят; или можем да ги дадем под лихва там, където плащат висока лихва.“ (Уилям Пети, *Quantulumcunque etc.*, стр. 39.) „Парите са само тлъстините на държавния организъм и затова когато са прекомерно много, те пречат на неговата подвижност, както го правят болен... когато са прекомерно малко... Също както тлъстините облекчават движението на мускулите, хранят при липса на храна, изпълват пречеши кухни и украсяват тялото, така парите облекчават движенията на държавата, когато има поскъпняване в страната — докарват продукти от чужбина, изплащат сметките за задължения... и украсяват цялото; само че — иронично завършва той — това се отнася особено за отделните лица, които имат много пари.“ (Уилям Пети, *Political Anatomy of Ireland*, стр. 14)]

([горе](#))

КЪМ:

ОТДЕЛ ВТОРИ

ПРЕВРЪЩАНЕТО НА ПАРИТЕ В КАПИТАЛ

КЪМ ОБЩОТО СЪДЪРЖАНИЕ

АБОНИРАЙ СЕ ЗА САЙТА

когато публикуваме нещо ново в сайта,
веднага на пощата ви ще дойде съобщение.

Type your te